

DENKWIJZER
DW

WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE

Jaargang 14 | Nummer 1 | april 2014

Postchristelijke dictatuur?

De opkomst van prosumers

Interview Stieneke van der Graaf

Evaluatie verkiezingsuitslagen

Democratie stelt hoge eisen

VOORwoord

Democratie stelt hoge eisen

Toen de Muur viel in 1989 leek de wereldwijde overwinning van de democratie nabij. Overal zouden er verkiezingen komen, tot Irak aan toe. Alle landen zouden weldra democratiseren, was de verwachting. Het pakte anders uit. Niet alleen bleken verkiezingen her en der nog lang niet tot een grote doorbraak in burgerlijke vrijheden te leiden, in het westen zelf - toch de babykamer van de democratie - begint het democratische bouwwerk te schudden op zijn grondvesten.

Electoraal fundamentalisme

De huidige kritiek op de democratie is niet mals. Politieke strijd draait niet meer om inhoud, om ideeën, maar is een zaak geworden van marketeers, aldus Roel in 't Veld. Het gaat niet meer om het winnen van mensen voor overtuigingen over het goede samenleven, maar om de pure poging zoveel mogelijk stemmen te trekken en aan de macht te komen. De politiek laat zich leiden door cijfertjes, peilingen en de media. Dat bracht David van Reybrouck ertoe een boek te schrijven met de titel: *Tegen verkiezingen*. We zijn 'electorale fundamentalisten' geworden, schrijft hij, doordat we na de Franse revolutie de democratie hebben versmald tot het af en toe uitbrengen van een stem. Als we niet gauw met een alternatief komen - door te gaan werken met lotingen - dan hobbelt de democratie snel bergafwaarts. We moeten democratie weer gaan zien als zelfbestuur, als iets waar burgers zelf een plek in hebben en verantwoordelijkheid voor voelen en dragen.

Sterfbed

Zou dat voldoen? Dragen lotingen en meer burgerschap bij aan de oplossing? Om wat roet in dit eten te gooien verwijs ik u naar het artikel van Ad de Bruijne. Volgens hem staat met de ontkerstening van de Nederlandse samenleving de democratie als geheel op het spel. Democratie is immers, aldus De Bruijne, "gebouwd op de overtuiging dat waarheid en goedheid bestaan en in beginsel voor alle mensen gelden en kenbaar zijn. Ook veronderstelt democratie dat alle burgers in een samenleving minstens een gedeeld belang bezitten, waarvoor zij zich samen verantwoordelijk weten. Omdat de vraag wat waar en goed is, niet bij voorbaat evident is en door alle burgers gelijk beantwoord wordt, vormt het publieke gesprek of debat daarover het hart van de moderne democratie." De vraag is dus hoe het gesteld is met het politieke debat van vandaag: wordt er nog echt geluisterd naar elkaar? Verkiezingstijden stemmen in dit verband niet optimistisch. Vraagt de democratie misschien teveel van ons momenteel?

A handwritten signature in blue ink, appearing to be 'G.J. Spijker'.

GEERT JAN SPIJKER, EINDREDACTEUR

INHOUDSOPGAVE

04 - De opkomst van de prosumer | INTERVIEW MET ROEL IN'T VELD

08 - Van christelijke democratie naar postchristelijke dictatuur? | AD DE BRUIJNE

12 - Gemeenteraden buitenspel | TYCHO JANSEN

18 - Een pornofilter opleggen? | WILHELM KOLKMAN

21 - Primaat bij nationale parlementen | PIM ROZA

24 - Democratische vermoeidheid | GEERT JAN SPIJKER

28 - Tragisch denken en fatalisme in de politiek | ROBERT VAN PUTTEN

32 - De Europese karavaan trekt verder | GUIDO HOOVELD

38 - Beste verkiezingen ooit voor de ChristenUnie op lokaal niveau | ANJA HAGA EN ERIK VAN DIJK

44 - 'Onze blik is over de grens gericht' | INTERVIEW MET STIENEKE VAN DER GRAAF

WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE

ChristenUnie
Bestuursvereniging

DenkWijzer, studieblad van de ChristenUnie. Jaargang 14, nr. 1, april 2014.

Oplage: 6000 | ISSN: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de mr. G. Groen van Prinsterer stichting) en de Bestuursvereniging van de ChristenUnie. DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

- Meer informatie over abonnement of donateurschap via: wi.christenunie.nl
 - DenkWijzer verschijnt 3 keer per jaar.
 - Deadline kopij volgende nummer: 01-07-2014
 - Donateurschap WI per 01-01-2014: €36,00* per jaar. T/m 26 jaar € 20,00.*
 - Donateur WI (kwartaalbetaling) € 9,00 mogelijk met aut. incasso.
- *Bij aut. incasso, anders € 2,50 toeslag

Redactie:

Eppo Bruins (hoofdredacteur)
Bort Koelwijn (namens bestuursvereniging)
Bernadette van den Berg (namens bestuursvereniging)
Wouter Langendoen (namens Tweede Kamerfractie)
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:

frivista | concept & design, Amersfoort

Fotografie:

Folkert Rinkema, ChristenUnie, WI

Druk:

Drukkerij De Bunschoter

Uitgave, redactie en administratie:

Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

Legaten:

Gedenkt u het WI testamentair dan luidt de tenaamstelling: Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie, 'Mr. G. Groen van Prinsterer stichting' Amersfoort. KvK dossiernr. 32084387.

Postbus 439, 3800 AK Amersfoort
Tel.: 033 - 422 69 60 | Fax: 033 - 422 69 68.
Email: denkwijzer@christenunie.nl
www.wi.christenunie.nl
www.bestuurders.christenunie.nl

Mocht u de toezending van DenkWijzer of uw donateurschap willen opzeggen, doe dit dan schriftelijk voor 31 december (per post of via ledenadministratie@christenunie.nl).

© ChristenUnie 2014

Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

De opkomst van de prosumer

© Maurice van den Bosch

DOOR GEERT JAN SPIJKER

Roel in 't Veld sprak in februari jl. zijn negende(!) oratie uit. De bestuurskundige neemt op zijn 72e nogmaals een hoogleraarschap op zich, en waarom niet? Hij kent het Nederlandse openbaar bestuur als weinig anderen. Hij leerde het van binnen en van buiten kennen door onderzoek en praktijkervaring. Ik sprak hem voor de gemeenteraadsverkiezingen, over kennisdemocratie, participatie en 'prosumerschap'. "Ik ben niet somber, eerder een optimist."

Het is verkiezingstijd. Hoe viert u het feest van de democratie?

(korte stilte) Ik houd van feestjes, maar dan wel van oprechte. Ik vind het mooi als mensen en partijen op basis van ideeën steun proberen te werven. En ik zie dat ook gebeuren. Maar niet meer zo veel. Politiek is meer iets van marketeers dan van programma's geworden. Veel partijen vinden maximale kiezerssteun en opiniepeilingen het belangrijkste, men kiest vervolgens een daarbij passende inhoud. Er wordt geklaagd dat kiezersgedrag onvoorspelbaar is geworden, maar dat hebben politici zelf uitgelokt. Men stelt personen voor inhoud. Media spelen daar uiteraard een cruciale rol in. In onze kennisdemocratie zijn media, politiek en wetenschap diepgaand afhankelijk van elkaar.

U klinkt sceptisch.

Ik ben zeker niet sceptisch. Ik schets alleen de feitelijke situatie. Die is geen noodlot. Ik geloof er sterk in dat mensen kunnen leren van eerdere ervaringen; wij zijn reflexieve wezens, we kunnen kiezen. Dat maakt mij optimist, niet somber. De toekomst is naar haar aard open. Zeker onze complexe netwerksamenleving is volstrekt onvoorspelbaar.

U betoogt in uw oratie dat er in onze democratie meer aandacht moet komen voor participatieve vormen. Er moet dus wel wat gebeuren.

De representatieve, formele kant van onze democratie moet meer ruimte laten aan participatieve democratie, aan zelfbestuur. Groepen burgers willen op meer informele wijze, los van de overheid, hun ideeën kunnen vormgeven. Ze doen dat meestal op basis van welbegrepen eigenbelang, maar ze moeten daarvoor wel de ruimte krijgen van de politiek. Geef burgers in nieuwe collectieven en organisaties meer zeggenschap en laat de overheid zich beperken tot het stellen van randvoorwaarden.

Bij mij in Amersfoort wordt een park aangelegd dat is ontworpen met veel inspraak van burgers. Bedoelt u zoiets?

Ja, maar het is dan wel cruciaal dat de gemeente het ook echt loslaat en niet na het participatieve proces met de burgers alsnog zegt: "Wij willen helemaal geen platanen, maar eiken!" Dat is funest voor het vertrouwen van bewoners. Vooraf moet de politiek goed helder hebben wat ze wel en vooral niet gaat doen. Dat vergt zelfbeheersing. Tegelijk is al die nieuwe participatieve bottom-up

actie alleen mogelijk als op de achtergrond de staat ook blijft functioneren. Vergelijk het met decentrale energieproductie: die werkt alleen als er ook een centrale is.

Waar komt die nieuwe nadruk op participatieve vormen vandaan?

We leven in een steeds complexere samenleving, waarin de overheid als sturende instantie geen centrale plek meer heeft. Sturing komt van veel verschillende kanten. De representatieve democratie schiet tekort, en participatieve vormen zijn daarom nodig voor het onderhoud aan de democratische structuur. Je ziet allerlei voorbeelden. Kijk naar dorps- en wijkraden. Ook het aantal coöperaties neemt enorm toe, op allerlei terreinen: van energie, wonen, samen glasvezel aanleggen tot beheer van dorpshuizen. In Noord-Brabant werken burgers nu samen tegen de verdroging van de grond. Een nieuw soort burger komt op, de prosumer.

De prosumer?

Door technologische ontwikkelingen zijn burgers in staat tot consumeren en produceren. Iedereen kan met zijn telefoon filmpjes maken en die verspreiden. Prosumers willen invloed op producten en diensten en nemen initiatief. Ze verenigen zich in gemeenschappen zoals de genoemde coöperaties en hebben daarbij geen overheid nodig.

Afschaffen dus toch, die centrale overheid met haar representatieve democratie?

We moeten niet naïef doen over deze ontwikkeling, er zijn ook schaduwkanten. Neem het Broodfonds tussen zzp'ers ter verzekering tegen arbeidsongeschiktheid. Consultants zullen zich graag als groep willen verzekeren, maar stel dat er een stratenmaker bij wil? Die wordt niet toegelaten vanwege een te hoog risico. Zorgverzekeraars hebben een acceptatieplicht, die mogen niet uitsluiten, maar dat kun je een puur particulier initiatief niet opleggen, dat is extreem ingewikkeld. Prosumers coöpereren, en dat leidt tot insluiting en uitsluiting van groepen. De vraag is dan: moet de overheid dan toch als vangnet van kwetsbaren optreden en een evenwicht herstellen?

Dat ligt wel voor de hand.

Maar het hoeft niet. Voor je het weet heb je

WAO-achtige toestanden, met een gigantische groep die er gebruik - of misbruik - van maakt. Ik kan me voorstellen dat het privaat wordt opgelost. De aanleg van drinkwaterleidingen was destijds ook geen publiek initiatief. De rijken deden dat op basis van welbegrepen eigenbelang, om zelf geen enge ziekten te krijgen.

Het lokale wordt dus belangrijker. Tegelijk wordt ook het globale en grensoverschrijdende steeds relevanter voor ons bestaan. U spreekt van 'glokalisering', wat bedoelt u daarmee?

Glokalisering betekent dat twee bewegingen tegelijkertijd plaatsvinden: lokalisering en globalisering. Zowel de plaatselijke gemeenschap als internationale verbondenheid achten we belangrijk. Sterker nog: dat globale en anonieme vinden we alleen verdraaglijk als we ook intimiteit kunnen ervaren. Het samengaan van dergelijke tegengestelden is typerend voor onze tijd. We zijn begaan met vrienden en familie en gebruiken producten van ver over onze landsgrenzen.

Volgende maand zijn de Europese verkiezingen. Er wordt veel geklaagd over het democratisch tekort van de EU, terecht?

De Europese democratie is veel meer dan alleen het stemmen op en functioneren van het Europees Parlement. De Europese democratie kent een heel verfijnd stelsel van beleidsontwikkeling. Heel complex, maar ook erg transparant. Het EP speelt daarin een rol, maar niet als enige. Uiteindelijk kent de EU veel checks and balances, en daar gaat het om in een democratie. Die zijn cruciaal om de tirannie te bestrijden en de altijd aanwezige kans op ongebreidelde machtsuitoefening te beteugelen. ■

Personalia Prof.dr. R.J. in 't Veld bekleedt aan Tilburg University de leerstoel Governance and Sustainability. Eerder vervulde hij acht hoogleraarschappen en vele ambtelijke en bestuurlijke functies. Hij is onder meer medeoprichter van de Nederlandse School voor Openbaar Bestuur. Recent verschenen van zijn hand *Kennisdemocratie* (2010) en *Transgovernance* (2011).

Van christelijke democratie naar postchristelijke dictatuur?

DE ONOPLOSBARE CRISIS VAN DE WESTERSE DEMOCRATIE

DOOR AD DE BRUIJNE In het najaar van 2013 schilderde PVV-voorman Geert Wilders zijn collega Alexander Pechtold van D66 af als “een zielig, miezerig en hypocriet mannetje”. Marcel ten Hooven wees er terecht op dat deze stijl van discussiëren op gespannen voet staat met de wijze waarop in een democratie het debat gevoerd moet worden.

Wilders is democratisch verkozen en beweegt zich in de formele kaders van de democratie, maar toch is zijn optreden in een bepaald opzicht ondemocratisch. In het spoor van die waarneming wil ik doordenken en de stelling verdedigen dat de westerse democratie in een onoplosbare crisis verkeert en misschien zelfs stervende is. Het fenomeen Geert Wilders vormt van die crisis slechts één van de symptomen.

Een gevuld midden

Om die sombere claim te onderbouwen, ga ik eerst dieper in op de aard van de moderne democratie. Binnen de bezinning op het verschijnsel democratie wordt onderscheid gemaakt tussen formele en materiële democratie.² Formele democratie houdt in dat binnen een politieke samenleving geen religieuze, levensbeschouwelijke of ethische waarheid hoeft te gelden die samenbindend werkt en door alle burgers en groeperingen moet worden onderschreven. Bij materiële democratie is wel sprake van zo'n gevuld midden. Bijvoorbeeld in landen met een staatskerk geldt een variant van de christelijke levensovertuiging als zo'n verbindend centrum.

Het is echter ook denkbaar dat een dergelijk midden niet officieel is vastgelegd, maar wel feitelijk functioneert. Zo kennen de Verenigde Staten van Amerika een strikte scheiding van kerk en staat, terwijl tegelijk van alle Amerikanen een min of meer religieus getint geloof in de rol en bestemming van Amerika zelf verwacht wordt. Dat geloof ligt bovendien vast in symbolen en rituelen, zoals de dagelijkse groet aan de vlag door scholieren. Bij formele democratie mag iedere burger en groepering in het publieke domein maximaal zichzelf zijn, ook in visie en praktijk. De enige grens die daaraan gesteld wordt, is die van de speelruimte van de wet. Materiële democratie leidt ertoe dat levensbeschouwelijke uitgangspunten zich in het publieke domein moeten schikken naar het door allen gedeelde midden. Voor wat daarvan afwijkt, is in beginsel geen plaats in het publieke domein.

Nederlands pluralisme

Nederland heeft – op het eerste gezicht – decennialang een vergaande vorm van formele democratie gekend. Het pluralistische of verzuilde bestel, grotendeels ontwikkeld dankzij de invloed van Abraham Kuyper, leidde ertoe dat alle

levensbeschouwelijke tradities met gelijke rechten in het publieke domein mochten optreden.³ Daarmee gepaard ging een bijpassende publieke houding van aanvaarding en respect. De gedachte was: hoezeer je ook met de ander van mening verschilt, je aanvaardt hem met zijn opvattingen als gelijkwaardige speler op het vlak van de politieke samenleving. De consequentie daarvan is dat je zijn opvattingen tolereert en daarmee in gesprek gaat op basis van argumenten.

Van belang is te beseffen dat de Nederlandse context uniek was, omdat zelfs het liberalisme door Abraham Kuyper gedwongen werd zichzelf te begrijpen als slechts één van de levensbeschouwelijke stromingen in de samenleving. Sinds de Verlichting pretendeert het liberalisme immers dat het algemeen-menselijk en algemeen-geldig is en staat 'liberaal' in de eigen optiek gelijk aan 'democratisch'.

Wilders als illustratie

Vandaag beleven wij het ogenschijnlijke einde van het model van formele democratie. Enkele aspecten van het optreden van Wilders illustreren dit. Hij wil immers dat enkele uitgesproken levensbeschouwelijk getinte overtuigingen en praktijken in de samenleving niet ter discussie staan en door allen gedeeld worden. Wie dat weigert, verdient geen of geen volwaardige plaats in de Nederlandse politieke samenleving. Daarbij denkt hij aan verworvenheden van de zogenaamde 'Joods-christelijke-humanistische' cultuurtraditie in een Nederlandse vorm: respect voor het individu, gelijkheid voor man en vrouw en voor homo en hetero, nadruk op Nederlandse taal en culturele eigenheden, kleedinggewoonten en dergelijke. Wie wil deelnemen aan de Nederlandse politieke samenleving, wordt geacht zich binnen dit kader te voegen.

Nieuwe materiële democratie

Wie beter toekijkt, zal echter moeten toegeven dat er vandaag iets anders aan de hand is dan een verschuiving van formele naar materiële democratie.

Samenvatting

- De Nederlandse democratie verkeert door de ontkerstening in een onoplosbare crisis.
- Democratie is namelijk gebaseerd op overtuigingen die samenhangen met christelijke principes.
- Het is daarmee denkbaar dat de democratie zich langs democratische weg afschaft.

We moeten vaststellen dat er ook in het verleden nooit echt sprake was van formele democratie, ja zelfs dat formele democratie conceptueel onmogelijk is. Al van Augustinus kunnen wij leren dat geen enkele samenleving bestaat, zonder een gedeelde liefde die haar identiteit bepaalt.⁴ Deze hoeft niet bewust en expliciet te zijn maar kan haar rol ook onherkend spelen. Zeker een democratische samenleving, waar ruimte voor pluraliteit groter is dan ooit, is niet denkbaar zonder een gedeeld midden van levensbeschouwelijke en morele overtuigingen en praktijken. Alleen al de enig resterende voorwaarde die het model van formele democratie bleek te stellen, namelijk dat allen binnen het kader van de wet blijven, illustreert dat.

Andere moraal, andere regelgeving

Het kader van de wet wordt namelijk altijd inhoudelijk mee gevuld door levensbeschouwelijke en morele overtuigingen, en kan in de loop van de tijd verschuiven. Wanneer de wet homoseksuelen gelijke rechten op het burgerlijk huwelijk toekent, ligt daarachter een verschuiving in de visie ten aanzien van de seksuele moraal. Het kader van de wet impliceert daarom per definitie een materiële dimensie in elk formeel concept van democratie.⁵ Bovendien kan deze materiële dimensie ook in de praktijk worden aangewezen. Zij functioneerde in het publieke debat binnen een formele democratie. Ook tijdens de pluralistische en verzuilde fase die wij in Nederland achter ons hebben, was dit het geval, al werd dit gedeelde midden vaak niet bewust gekozen en geformuleerd. Daarom beleven wij vandaag niet zozeer een overgang tussen formele en materiële democratie maar is er eerder sprake van een verschuiving in de inhoud van de materiële levensvisie.

Van christelijk via cultuurchristelijk...

De vraag is vervolgens wat de aard van die verschuiving is. Daartoe moeten we eerst vaststellen waarin tot voor kort het verborgen gedeelde midden bestond van onze in naam formele democratie. Zonder dat hier helemaal te kunnen uitwerken, stel ik dat dit midden vanaf het ontstaan van de Nederlandse democratie in de negentiende eeuw, voor een belangrijk deel christelijk gevuld was. Om die stelling te illustreren wijs ik op het werk van Abraham Kuypers, één van de instigatoren van de verzuiling en daarmee van het model van formele

democratie. Wie zijn *Parlementaire Redevoeringen*⁶ bestudeert en de debatten overziet die in zijn dagen in het parlement zijn gevoerd, merkt hoe vanzelfsprekend hij, als parlementariër én als minister-president, Gods naam en christelijke overtuigingen naar voren kon brengen. Deze inbreng wordt door zijn collega's niet slechts getolereerd, maar tot op zekere hoogte herkend en gedeeld. Kennelijk sloten de ingrijpende levensbeschouwelijke verschillen tussen christendemocraten, liberalen en socialisten destijds niet uit dat men het over centrale door het christelijk geloof gestempelde overtuigingen eens was. De brede christelijke volkstraditie vormde een belangrijk bestanddeel van het materiële midden in een ogenschijnlijk formele democratie.

Ook uit Kuypers systematische bezinning wordt dat duidelijk.⁷ Zoals bekend meent hij dat in de politieke sfeer alleen de algemene genade sturend kan zijn, en dat daar niet rechtstreeks vanuit Gods bijzondere openbaring gehandeld kan worden. Die algemene genade maakte het volgens hem mogelijk dat mensen uit verschillende levensbeschouwelijke tradities elkaar via argumenten konden bereiken en het bovendien eens zouden zijn over enkele basale religieuze en ethische uitgangspunten, namelijk de publieke erkenning van God als hoogste soeverein, de wering van publieke godslastering en de handhaving van de publieke zondagsrust. Achteraf gezien moeten we vaststellen dat wat Kuypers beschouwde als vrucht van de algemene genade historisch gezien veel meer voortkomt uit de gedeelde christelijke traditie waarin in zijn dagen vrijwel iedereen nog stond. De formele democratie in Nederland bevatte dus in de decennia waarin zij ontstond, een door de christelijke waarheid gekleurde materiële kern.

...naar postchristelijk

In de eerste helft van de twintigste eeuw nam de secularisatie weliswaar toe, maar in een cultuurchristelijke gedaante bleef dit gevulde midden feitelijk bestaan. De publieke successen van de neocalvinistische zuil zorgden aanvankelijk zelfs voor een zekere versterking doordat de wetgeving christelijke accenten ging vertonen, met name rond zondagsrust en godslastering. Sinds de tweede helft van de twintigste eeuw doorbrak de razendsnelle dechristianisering van de samenleving echter deze verborgen consensus. Intussen

‘Het concept van de moderne democratie kan niet bestaan zonder religieuze kern en is zelfs afhankelijk van de christelijke waarheid.’

bleef het officiële model van formele democratie voortbestaan, maar daaronder groeide een pluraliteit, die het eerdere (verzwegen) gedeelde midden wegnam.

Deze pluraliteit kreeg daarbij een ander karakter dan in het vroegere verzuilde model. In de eerste plaats werd het spectrum van levensvisies wijder. Atheïsme werd van een minderheidspositie in de marge tot één van de dominante oriëntaties. De islam meldde zich als nieuwe stroming in de samenleving. Klassiek liberalisme en socialisme verloren hun cultuurchristelijke dimensie. In de tweede

plaats verdween ook de levensbeschouwelijke oriëntatie zelf als organiserend beginsel voor het publieke domein. Er ontstond een individualistische variant van pluralisme die zich niet meer publiek laat organiseren langs levensbeschouwelijke lijnen. Mee daardoor is er sprake van een voortdurend zwenkend patroon van verbindingen, partijen en machtsverhoudingen.

Drie opties over

Menselijk gesproken zijn er vervolgens slechts drie mogelijkheden:

- a. Er wordt openlijk gekozen voor een nieuw gedeeld midden waarin iedereen zich moet voegen. Dat willen bijvoorbeeld diegenen die hun toevlucht zoeken bij een publiek beleden Joods-christelijke-humanistische traditie. Dat zou de islam in beginsel uitsluiten, maar ook lastig worden voor radicale laatmoderne denkers als de filosoof-eticus Peter Singer, die juist meent dat de breuk met deze traditie een nieuwe sprong voorwaarts in de evolutie van de mensheid zal veroorzaken.
- b. Er groeit onder de oppervlakte een nieuw gedeeld midden waarin ieder lid van de samenleving feitelijk participeert. Afgezien van meer triviale collectieve verbindingen als sportfestijnen, koningshuis en publieke symbolen ligt dit momenteel niet erg voor de hand.
- c. De democratie raakt in een crisis en slaat vroeg of laat om in een vorm van dictatuur. Dit laatste kan langs meerdere routes gebeuren, waarvan de meest rechtstreekse die is van een gewelddadige greep naar de macht. Deze optie is momenteel niet waarschijnlijk. Het is echter ook denkbaar dat de democratie langs democratische weg zichzelf min of meer afschaft. Dat gebeurt wanneer het volk in meerderheid kiest voor leiders en wetten met een ondemocratische inslag. Dit is minder denkbeeldig, zoals de voorbeelden van het Duitsland van Hitler, het Egypte van Morsi en het Rusland van Poetin bewijzen. Zou Nederland in meerderheid op Wilders stemmen, dan wordt dit gevaar reëel.

Noten

¹ *Nederlands Dagblad* 28-9-2013

² G.G. de Kruijf, *Waakzaam en nuchter.*

Over christelijke ethiek in een democratie, Baarn: Ten Have, 1994, 166v.

³ Richard J. Mouw, Sander Griffioen, *Pluralisms and Horizons. An Essay in Christian Public Philosophy,* Grand Rapids: Eerdmans, 1993; Stephen V. Monsma, Christopher J. Soper, *The Challenge of Pluralism. Church and State in Five Democracies.* 2nd ed. Lanham: Rowman&Littlefield Publishers, 2008.

⁴ Aurelius Augustinus, *De stad van God* (vertaald en ingeleid door Gerard Wijdeveld), Baarn: Ambo, 1983, XIX, 24.

⁵ André Rouvoet, *Politiek met een hart. Beschouwingen over politiek en moraal,* Kampen: Kok, 2000, 25, 30.

⁶ A. Kuyper, *Parlementaire redevoeringen Deel 1 (Kameradviezen), Deel 2-4 (Ministerieele redevoeringen),* Amsterdam: Van Holkema en Warendorf, 1908-1912.

⁷ A. Kuyper, *Het Calvinisme. Zes Stone-lezingen in oktober 1898 te Princeton (N-Y) gehouden.* Kampen: Kok, 2-1925, 90v; A. Kuyper, *Ons Program,* Amsterdam: Hövecker&Wormser, 5-1907, 80.

⁸ Marin Terpstra, *Democratie als cultus. Over politiek en religie,* Amsterdam: Boom, 2011.

⁹ Oliver O'Donovan, *The Desire of the Nations. Rediscovering the roots of Political Theory,* Cambridge: Cambridge University Press, 1996, 268-271; Oliver O'Donovan, *The Ways of Judgment. The Bampton Lectures 2003,* Grand Rapids: Eerdmans, 2005, 127-163.

¹⁰ Eric Nelson, *The Hebrew Republic. Jewish Sources and the Transformation of European Political Thought,* Cambridge, Ma., London, Eng.: Harvard University Press, 2010.

Geen democratie zonder christelijke waarheid

Met de voorgaande gedachtlijn heb ik al gedeeltelijk aannemelijk gemaakt dat de westerse democratie in een crisis verkeert. Die stelling kan echter nog krachtiger worden onderbouwd wanneer wij ons realiseren dat niet alleen de Nederlandse democratie in historische zin nooit zonder de christelijke traditie heeft bestaan, maar dat het concept van de moderne democratie *zelf* niet kan bestaan zonder religieuze kern en zelfs afhankelijk is van de christelijke waarheid.⁸ Als dat waar is, impliceert dechristianisering per definitie dat het voortbestaan van de democratie op het spel staat. Democratie is gebouwd op de overtuiging dat waarheid en goedheid bestaan en in beginsel voor alle mensen gelden en kenbaar zijn. Ook veronderstelt democratie dat alle burgers in een samenleving minstens een gedeeld belang bezitten, waarvoor zij zich samen verantwoordelijk weten. Omdat de vraag wat waar en goed is, niet bij voorbaat evident is en door alle burgers gelijk beantwoord wordt, vormt het publieke gesprek of debat daarover het hart van de moderne democratie. Dat debat vindt plaats vanuit de verwachting dat het ons minstens iets dichterbij brengt bij overeenstemming over die waarheid in dienst van dat gedeelde belang.

Erkenning van Gods soevereiniteit

Daarbij zijn twee basale christelijke overtuigingen onmisbaar. In de eerste plaats betreft dat de *erkenning dat alleen God soeverein is*. Menselijke regeerders danken hun positie nooit aan het feit dat zij in zichzelf meer zijn dan het volk. Samen met hun onderdanen staan zij onder Gods gezag. Dat leidt tot relativering van overheidsgezag en erkenning van de relatieve rechten van het volk, twee kenmerkende trekken van de moderne democratie. Overheidsgezag zonder draagvlak in een volk kan niet blijvend legitiem zijn. Elke overheid moet

bovendien luisteren naar het volk om te bepalen wat in de gegeven omstandigheden passend is. In een democratie mag het volk meespreken over wat waar en goed is in het kader van het gedeelde publieke belang.

Ieders stem telt

Daarmee komt de tweede basale christelijke overtuiging in beeld, namelijk dat *binnen het volk in principe ieders stem telt en mag klinken*. Ieders stem wordt daarom met respect en verwachting begroet en aangehoord. O'Donovan heeft erop gewezen dat dit model teruggaat op het voorbeeld van de nieuwtestamentische kerk sinds Pinksteren, waarop de Reformatie weer teruggreep.⁹ Juist de Reformatie droeg sterk bij aan de opkomst van de moderne parlementaire democratie.¹⁰ In de kerk van Pinksteren was iedereen gelijkwaardig en had de minste slaaf evenveel recht om te profeteren als de hoogst geplaatste.

Het democratische recht om mee te mogen spreken op weg naar het kennen van de waarheid waarnaar het publieke domein geordend kan worden, is principieel het recht van iedere burger. De enige reden dat dit recht gedelegeerd is aan volksvertegenwoordigers ligt in de praktische onwerkbaarheid die het zou betekenen. Het woord waarmee we aanduiden dat we deze bevoegdheid delegeren aan anderen, herinnert nog aan de oorspronkelijke betekenis. Bij verkiezingen 'stemmen' wij. Wij delegeren onze 'stem', dat is dus ons recht om mee te spreken, aan mensen (of partijen) van wie wij vertrouwen dat wij in hun spreken onze eigen inbreng kunnen herkennen.

Schijn van democratie

Het valt niet moeilijk in te zien dat deze twee principes vandaag wankelen. De laatmoderne samenleving erkent niet langer de soevereine God, waarmee de basis wegvalt voor het samenspel tussen overheid en volk en tevens voor de

‘Wilders vergroot slechts uit wat kenmerkend wordt voor onze democratie als geheel. Onder een schijn van democratie wordt de kracht ervan verloochend.’

principiële gelijkwaardigheid van mensen. Het voorbeeld van de kerk van Pinksteren ebt bovendien weg uit het collectieve geheugen. En vooral: er is geen vertrouwen meer dat er uiteindelijk één waarheid bestaat, die alle mensen kunnen kennen en die hen kan verenigen. Als gevolg daarvan worden in de politiek de rollen van regering en parlement met elkaar verward. Stemmen is niet langer een inbreng leveren aan het publieke debat, maar een manier om je voorkeur en wil te laten gelden en zo nodig door te zetten. Het publieke domein wordt niet langer bepaald door (de zoektocht naar) waarheid maar door de bundeling van macht. Het gevolg is dat regeerders en volksvertegenwoordigers zich laten gijzelen in een continue verkiezingsstrijd die zelfs doorgaat als er geen verkiezingen naderen. Zij voelen zich gedwongen permanent te werken aan hun imago en populariteit.

Het publieke debat behelst steeds minder een inhoudelijke, respectvolle en door verwachtingen gestuurde positieve uitwisseling waaruit gezamenlijk inzicht geboren zou moeten worden. Het degeneert tot een rituele en op effect gerichte retorische show om zoveel mogelijk macht te ontplooiën en kiezers te mobiliseren. Op scoren beluste media en hitsige opiniepeilers regisseren onbedoeld dit sterfbed van het democratisch bestel. Tegen deze achtergrond staat ook de spreekwoordelijk wazige en verhullende taal waarmee veel politici zich om hete brei heen bewegen. In dit decor past het om zo nodig te draaien en de ene keer iets heel anders te zeggen dan de volgende keer. Waar geen diepere waarheid meer bestaat, zal menselijke taal steeds vaker alleen nog maar in dienst staan van het effect. Daarom verruwt het taalgebruik, niet alleen op straat maar helaas ook in het parlement. Ook wordt het steeds minder belangrijk om inhoudelijk zo naar de ander te luisteren dat diens bijdrage geïntegreerd wordt in die van jezelf om zo mogelijk samen een gedeelde waarheid te naderen. Je door de ander laten overtuigen en je eigen mening bijstellen, geldt zelfs als teken van zwakte waarmee je geen stemmen trekt.

Veel trekken uit deze schetsen passen naadloos bij de politieke stijl en de politieke opvattingen van populistische Wilders. Toch moeten we tegelijk beseffen dat vrijwel alle stromingen en politici er trekjes van hebben. Wilders vergroot slechts uit

wat kenmerkend wordt voor onze democratie als geheel. Met een variatie op een Bijbeltekst kun je zeggen dat onder een schijn van democratie de kracht ervan wordt verloochend.

Dus dictatuur?

Met het wegebben van de christelijke traditie dreigen dus basale wezenskenmerken van de westerse democratie te verdwijnen. Zonder deze trekken kan onze democratie menselijkerwijs niet blijven bestaan en lijkt het onafwendbaar dat zij vroeg of laat verschuift in de richting van gecamoufleerde of openlijke dictatuur.

Tenminste ..., wanneer wij het ‘menselijkerwijs’ benaderen. Het beslissende perspectief op de politieke werkelijkheid is namelijk dat van Gods verborgen regering van de aarde tot aan het moment dat zijn koninkrijk publiek gevestigd wordt. Dat er een samenhangende samenleving is, waarin politiek gezag erkend wordt en zelfs een democratisch bestel mogelijk werd, is uiteindelijk te danken aan de verborgen leiding van God zelf. Ook waar onze redeneringen zouden leiden tot de pessimistische inschatting dat de democratie ondermijnd wordt, blijft God bij machte om ook in een postchristelijk Nederland, waar geen vertrouwen in gedeelde waarheid meer bestaat, toch een gedeeld midden te laten groeien, misschien zelfs onbewust. Zo blijft het denkbaar dat voorwaarden voor het democratisch model, die oorspronkelijk christelijk van karakter waren, ondanks de dechristianisering tot op zekere hoogte blijven bestaan.

À Dieu

Christenen kunnen een dergelijk gedeeld midden niet langs politieke weg afdwingen, maar er wel indringend om bidden en de democratie aan God opdragen. Bovendien kunnen zij bij hun optreden in de politieke arena zichzelf vergaand distantiëren van de stijl die daar oprukt, en zich blijvend voeden met het voorbeeld van de kerk van Pinksteren. Dan kan een pessimistische conclusie tegelijk hoopvol klinken: democratie à Dieu! ■

Auteur

Dr. Ad de Bruijne is hoogleraar Ethiek aan de Theologische Universiteit Kampen.

Gemeenteraden buitenspel

DOOR TYCHO JANSEN De gemeenteraadsverkiezingen zijn achter de rug als dit nummer op de mat ligt. We hebben gestemd. Maar hoe zinvol was die stem eigenlijk? Heeft de raad eigenlijk invloed op het gemeentebestuur? En is er voor gemeenten nog wel ruimte om eigen beleid te bepalen?

In de afgelopen jaren is schaalvergroting in het lokaal openbaar bestuur een steeds belangrijker onderwerp geworden. Van herindeling tot samenwerkingsverbanden: bestuurders lijken massaal op zoek naar een grotere kurk om op te drijven.

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties Plasterk leek kort na zijn aantreden zelfs een eigen norm (minimum inwoneraantal) te introduceren voor het bestaansrecht van een autonome gemeente. Er bleek echter onvoldoende draagvlak om de provincies te vergroten tot landsdelen en kleine gemeenten te dwingen tot herindeling.¹

Toch is de discussie over 'te kleine gemeenten' nog lang niet verdwenen. Bij de presentatie van de uitkomsten van de landelijke enquête onder raadsleden over samenwerking en herindeling spreekt Raadslid.nu-voorzitter Peter Otten zelfs van een "te prijzen realiteitszin" bij raadsleden die herindeling als onvermijdelijk zien.

Herindeling onvermijdelijk?

Herindeling klinkt ineens als het onvermijdelijke, logische en enig realistische toekomstbeeld voor kleinere gemeenten. Het alternatief voor die andere lijdensweg: intergemeentelijke samenwerking. In de discussie over de uitdagingen voor de lokale overheid van nu en morgen lijkt - door de focus op

schaalvergroting - de democratische legitimatie van kaderstelling, controle en volksvertegenwoordiging uit beeld geraakt.

In dit artikel wordt eerst gekeken naar de achtergronden van de hang naar schaalvergroting. Een weg waarin vooral de lokale volksvertegenwoordigers ver achterop lijken te zijn geraakt. Vervolgens wordt gezien of samenwerking kan met behoud van democratische legitimiteit, om uit te komen bij een pleidooi voor terughoudendheid in de overdracht van bevoegdheden en blijkt er toch nog iets te herindelen voor de minister.

Nieuwe relatie rijk - gemeenten

De onderwerpen 'samenwerking' en 'herindeling' zijn nauw verbonden met de overdracht van nieuwe taken en verantwoordelijkheden aan gemeenten. Het is echter te eenzijdig dit proces te beperken tot de drie grote decentralisaties. De lokale overheid ondergaat al langer een grote metamorfose. Twee belangrijke processen als voorbeelden: de implementatie van de Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) en het proces i-NUP, beter bekend als e-overheid.

WMO: regels op detailniveau

De invloed van de introductie van de WMO op gemeenten was enorm. De maatschappelijke positie

GEZOCHT: SCHAALVERGROTING MET DEMOCRATISCHE LEGITIMATIE

van de gemeente werd sterk geïntensiveerd; maar was alles behalve nieuw. Wat wel nieuw was, was het detailniveau van de regelgeving van de rijksoverheid. Lokale beleidsvrijheid werd ingeperkt tot "richting geven aan (...) te nemen beslissingen".²

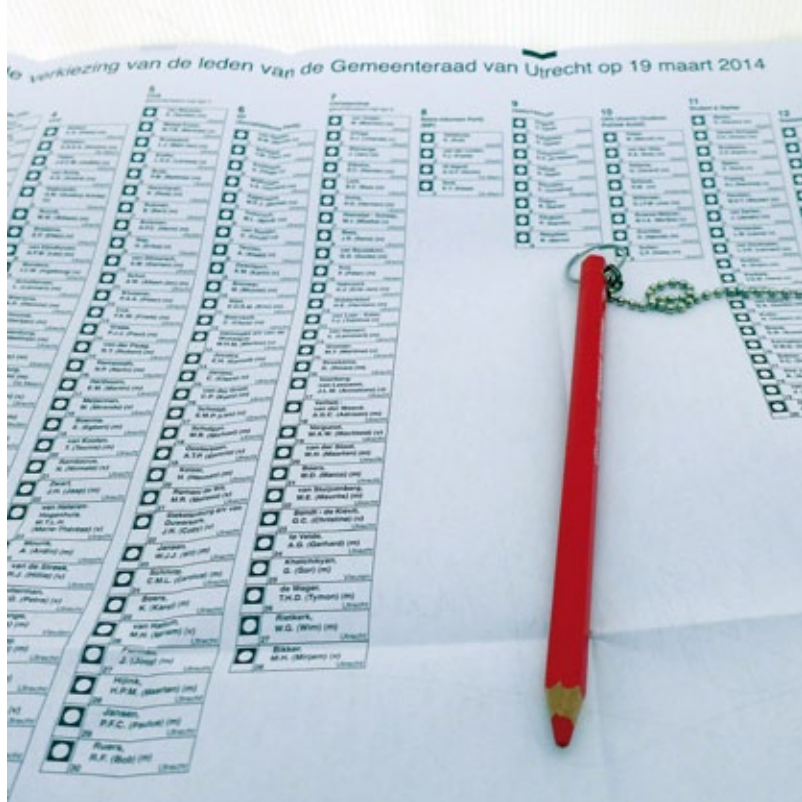
E-overheid: raden aan de zijlijn

Het Nationaal Uitvoeringsprogramma Programma Dienstverlening en e-overheid (NUP) en de bijbehorende overheidsbrede implementatieagenda (i-NUP) hadden grote invloed op het huishouden van de gemeente. Op weg naar een gemeente, die 'het' loket voor de gehele overheid wordt, is inmiddels menig gemeentehuis ook letterlijk verbouwd. Reorganisaties³, de introductie van Klantcontactcentra en deelname aan projecten als Antwoord(c) hebben de gemeentelijke organisaties blijvend veranderd. Hierbij stonden de gemeenteraden doorgaans aan de zijlijn. De doelen die werden (en worden) nagestreefd zijn in hoge mate de (lokale) ambtelijke vertaling van door de rijksoverheid uitgerolde programma's en plannen. De betrokkenheid van gemeenteraden blijft dan veelal slechts: "voorstel tot krediet voor verbouwing van...".

Nieuwe taken vanuit de rijksoverheid hebben de gemeentelijke (ambtelijke) organisatie veranderd en op onderdelen meer 'autonoom' gemaakt ten opzichte van het lokaal bestuur. Mogelijk hier en daar versterkt door de introductie van het duaal stelsel, is de gemeentesecretaris inmiddels de directeur van een modern en zelfstandig dienstverlenend bedrijf.

De gemeente als filiaal van het rijk

De gemeente wordt, naast zelfstandig bestuursorgaan, steeds meer een *filiaal van de rijksoverheid*.

Ze is er voor dienstverlening, aangeboden door de rijksoverheid en op grond van verregaande instructies uitgevoerd door de lokale ambtelijke dienst. De ruimte voor lokaal beleid wordt beperkt tot accenten in het aanbod van diensten. Ook bij de actuele decentralisaties zijn er centrale instructies voor de lokale inrichting en uitvoering. 'Gouden koorden', aldus het verkiezingsprogramma van de ChristenUnie.⁴ Gemeenten krijgen wel eindverantwoordelijkheid en op punten een controlerende rol, maar geen kaderstellende rol.

Stille revolutie

De gemeente verleent al veel langer door het Rijk voorgeschreven diensten. Variërend van vergunningen tot persoonlijke documenten. Voor die producten zijn de verschillen in leges tussen buurgemeenten lastig uit te leggen. Echter, ze zijn wel de trotse getuigen van de autonomie van de gemeente.

- Samenvatting**
- Het tekort aan democratische legitimiteit door schaalvergroting is geen reden tot herindeling, maar vraagt om samenwerking die zich meer richt op uitvoering.
 - Het tekort aan democratische legitimiteit wordt versterkt door de overdracht van beleidsbepalende bevoegdheden. Gemeenteraden moeten zuiniger zijn op hun recht op amendement. Het samenwerkingsverband moet zich beperken tot uitvoering en advies.
 - Het loyaliteitsconflict van portefeuillehouders vraagt om een nieuwe rol als toezichhouders op zelfstandige, ongebonden bestuurders. Een aanpassing van de Wgr daartoe is dringend noodzakelijk.

De ontwikkeling tot *filiaal van de rijksoverheid* lijkt een stille revolutie. Steeds vaker blijkt de gemeenteraad niet langer de huisvader van gemeentelijk beleid en organisatie. De toename van instructies in wetgeving, AmvB's, ministeriële uitvoeringsregels, maar evenzo de toenemende invloed van de door de VNG overeengekomen afspraken, smoren de lokale beleidsvrijheid en daarmee de democratische positie van de kaderstellende gemeenteraad.

Dient de wethouder nog het gemeentebelang?

Ontwikkelingen zoals de transitiearrangementen hebben een belangrijk effect op lokale verhoudingen. De lokale portefeuillehouder is de gemeenteraad verantwoordig schuldig voor resultaten die voortkomen uit beleid dat niet door diezelfde raad is vastgesteld. De rol van de portefeuillehouder verschuift van een vertegenwoordiger van de gemeente in het betreffende samenwerkingsverband naar die van de vertegenwoordiger van het samenwerkingsverband bij de gemeente. De wethouder eindigt in een loyaliteitsconflict tussen gemeente en samenwerkingsconstructie.

De Wet op de gemeenschappelijke regelingen (Wgr) vormt de basis voor verreweg de meeste van deze samenwerkingsverbanden. De Wgr biedt individuele gemeenten de mogelijkheid bevoegdheden te delegeren aan een samenwerkingsverband met andere gemeenten. De basis blijft de door individuele gemeenten vastgestelde delegatie. De Wgr is dan ook gericht op een regeling die een afgeleid karakter behoudt en geen zelfstandige bestuurslaag wordt.⁶

In de praktijk ontwikkelen veel samenwerkingsverbanden juist wel een toenemende zelfstandigheid. Bekend voorbeeld zijn de GGD's: formeel verlengd lokaal bestuur en financieel afhankelijk, maar zeer zelfstandig en verregaand autonoom. Andere voorbeelden zijn de Veiligheidsregio's en de recent gevormde Regionale Uitvoeringsdiensten (RUD's).

Loyaliteitsconflict

Al voor de dualisering bleek hoe verlengd bestuur zich tot bestuur 'op grote afstand' ontwikkelde en hoe dit een dubbele loyaliteit opleverde voor de betrokken bestuurders.⁷ In veel besturen ontstaat eenzelfde gevoel van collegiaal bestuur, dat bestuurders ook kennen vanuit de lokale colleges.

Het bestuur voelt haar verantwoordelijkheid voor het reilen en zeilen van de organisatie van het samenwerkingsverband. Er vormt zich een nieuw 'wij-gevoel', een nieuwe loyaliteit.

Echter, wat goed is voor de samenwerking, blijkt lang niet altijd goed voor de deelnemende gemeenten. Het loyaliteitsconflict wordt veelal versterkt door een heel persoonlijke component. Bestuurders binnen dezelfde regio ontmoeten elkaar steeds vaker in allerlei besturen en overleggen. Met de meer intensieve samenwerking tussen gemeenten groeien ook de collegiale en daarmee persoonlijke banden tussen bestuurders. Dit voegt (ongemerkt, maar logischerwijs) een nieuwe overweging toe: "Wat zullen de burens wel niet denken?". Bestuurders, het zijn net mensen.

Verlengd bestuur op onoverbrugbare afstand

In een interview in *Binnenlands Bestuur* noemde Arie Slob de intergemeentelijke samenwerkingsconstructies "gedrochten" met een "groot democratisch tekort".⁸ Een gevaar dat de Raad voor het Openbaar Bestuur al in 2000 signaleerde.⁹ De noodzaak tot samenwerking en de daarin te realiseren (schaal)voordelen worden doorgaans overschaduwd door de ervaring van het gebrek aan controle en beheersing. In het bijzonder bij de bij wet opgedragen samenwerkingsverbanden (GGD, Veiligheidsregio, RUD) is er sprake van vervreemding tussen de organisatie en de bestuurlijk eindverantwoordelijke, de gemeenteraad. De schaalvergroting biedt kansen voor de professionaliteit en deskundigheid van de ambtelijke organisatie. Specialisten kunnen voor meerdere gemeenten tegelijkertijd worden ingezet en de kwetsbaarheid van kleinere organisaties wordt weggenomen.

De Stelselherziening Jeugd

Het rijk bepaalde de regiovorming en het bijbehorend tijdspad. In het voorwoord van het eindrapport beschrijft de voorzitter van de Transitiecommissie hoe iedere regio hun 'arrangement' in maximaal een uur moest toelichten. Het rapport toont hoe het accent van 'stelselherziening' verschuift naar 'opvangen van de bezuiniging'.⁵ Ook bij de totstandkoming van de arrangementen stonden de gemeenteraden buitenspel. Daarvoor bood het gegeven tijdspad onvoldoende ruimte.

‘De ontwikkeling tot *filiaal van de rijksoverheid* lijkt een stille revolutie. Steeds vaker blijkt de gemeenteraad niet langer de huisvader van gemeentelijk beleid en organisatie.’

Vervreemding

Echter, naast de genoemde dubbele loyaliteit van de bestuursleden, blijkt juist door die schaalvergroting 'afstand' te ontstaan. Dit begint bij de 'vervreemding'. Bijvoorbeeld door verzakelijking van contacten met burgers en ondernemers. Waar voorheen contact was met een ambtenaar van de eigen gemeente, is er nu contact met 'iemand van een bureau'.

Noten

- ¹ “Onderzoek onder Raadsleden naar regionale samenwerking, gemeenschappelijke regelingen en herindeling”, uitgevoerd door Overheid in Nederland in opdracht van Raadslid. Nu, 13 januari 2014.
- ² Wet Maatschappelijke Ondersteuning van 29 juni 2006, artikel 3, lid 1. In dit kader wordt ook verwezen naar artikel 6A, lid 1, waarin de wetgever stelt dat met nadere regelgeving de werkwijze van de lokale overheid kan worden geregeld.
- ³ Aardema, H. en A. Korsten, “Gemeentelijke organisatiemodellen, Hoe integraler het moet, hoe minder je ziet...”, opgenomen in Bekke, A. e.a. (red.), “Naar een collegiaal en samenhangend overheidsbestuur”, 's-Gravenhage, Raad voor het openbaar bestuur, 2009.
- ⁴ ChristenUnie Verkiezingsprogramma 2013 – 2017 Voor de verandering, p 21.
- ⁵ Eindrapportage beoordeling transitiearrangementen, Transitiecommissie Stelselherziening Jeugd, November 2013.
- ⁶ Kamerstukken II 2003/04, 29 200 VII, nr. 56.
- ⁷ O. Ritsema, *Controle op gemeenschappelijke regelingen door de gemeenteraad*, Universiteit Twente, juli 2008, die onder meer verwijst naar: Gaastra, A.F., Traag, J.M.E. En C.J.N. Verstedden, *Info Wet gemeenschappelijke regelingen*, 's-Gravenhage, VUGA Uitgeverij BV, 1995.
- ⁸ *Binnenlands Bestuur*, 16 augustus 2012, interview met Y. de Koster, Slob: ‘Juist nu stevige raden’.
- ⁹ Raad voor het Openbaar Bestuur, *Bestuurlijke samenwerking en democratische controle*, 's-Gravenhage, juni 2000.
- ¹⁰ Gemeentewet, artikel 147b
- ¹¹ *Binnenlands Bestuur*, 14 december 2013, *Gemeenschappelijke Regeling neigt naar ‘wangedrocht’*.
- ¹² Gemeentewet, artikel 8
- ¹³ ChristenUnie Verkiezingsprogramma 2013 – 2017 Voor de verandering, p 21.
- ¹⁴ Wet op de gemeenschappelijke regelingen, artikel 12, 13 en 14, beperkt de mogelijkheden voor de samenstelling van het bestuur.

Daarnaast is de besluitvorming verspreid over meerdere, soms tientallen, gemeenten. Hierin schuilt het grootste deel van het democratisch tekort: niet het college of de gemeenteraad stelt de beleidsnotities en financiële jaarstukken vast, maar het bestuur. De deelnemende gemeenteraden worden in de gelegenheid gesteld, vaak onder tijdsdruk en daardoor soms achteraf, 'hun gevoelens te uiten'.

Voor de individuele gemeenteraad is daarmee het recht op amendement¹⁰ beperkt tot een zienswijze. Middels die zienswijze kan de raad het bestuur van de gemeenschappelijke regeling trachten te bewegen tot aanpassing van het voorgenomen besluit. Het verlengd bestuur blijkt veelal bestuur op een schier onoverbrugbare afstand. In ieder geval is het uitgangspunt van de wetgever “geen nieuwe bestuurslaag” te vormen niet gehaald.

Dan maar herindelen?

Steeds meer gemeenteraden verliezen het vertrouwen in samenwerkingsconstructies.¹¹ Tegelijkertijd wordt, ter voorkoming van kwetsbaarheid en grote risico's, de noodzaak van samenwerking en schaalvergroting wel onderschreven. Rest ons dan niets anders dan herindeling?

Dat klinkt onlogisch; vanwege de nadelen van schaalvergroting op één onderdeel, de schaal (omvang) van de gehele gemeente vergroten. Waarna vervolgens blijkt dat de heringedeelde gemeente betrokken blijft bij nagenoeg dezelfde gemeenschappelijke regelingen. Immers, die nieuwe gemeente krijgt (meestal) niet de omvang van het werkgebied van de meeste regelingen.

Belangrijker punt van overweging is de relatie met de burger. Die is immers ook kiezer en heeft het grondwettelijk recht van de parlementaire vertegenwoordiging, in de vorm van de gemeenteraad. In grotere gemeenten vertegenwoordigen raadsleden een veel grotere groep inwoners dan in kleinere gemeenten. Herindeling maakt de afstand tot de lokale politiek dus per definitie groter. Omgekeerd wordt de afstand van politicus tot burger ook groter. De raadsleden van die grote samengestelde gemeente hebben minder kennis van alle dorpen, wijken en bedrijventerreinen.

Is de volksvertegenwoordiging in staat - gezien de snelheid van alle ontwikkelingen - zicht te krijgen op alle uitdagingen die spelen in die nieuwe gemeente? Of is zij daarvoor afhankelijk van de

‘Met de intensieve samenwerking tussen gemeenten groeien de banden tussen bestuurders. Dit voegt een nieuwe overweging toe: "Wat zullen de burens wel niet denken?"’

informatie van de zijde van het college? Herindeling vergroot de afstand tussen burger en overheid (en vice versa). En al zou de kaderstellende en controlerende rol van de raad worden versterkt; het gaat ten koste van zijn volksvertegenwoordigende rol; alsnog ontstaat er een democratisch tekort!

Samenwerken op passende schaal

Gemeenten staan voor uitdagingen die aanleiding zijn voor schaalvergroting. En zeker wanneer het Rijk daarbij samenwerking afdwingt, lijkt het zicht op een goede afloop verloren.

Maar samenwerking en democratische verantwoording kunnen samengaan. In zijn eerder genoemde interview geeft Arie Slob aan dat de ChristenUnie taken het liefst uitgevoerd ziet worden "door de democratische gelegitimeerde bestuurslaag die het beste past qua aard en/of schaal".¹³ Die schaal kan ook bereikt worden door samenwerking; maar dan wel op een democratisch verantwoorde wijze.

Bepalend voor de democratische legitimatie zijn de *bevoegdheden* van het bestuur van het samenwerkingsverband. Voorkomen moet worden dat besluitvorming ontstaat waar volksvertegenwoordigers slechts een zienswijze op kunnen geven. Immers, hoe zelfstandig en op afstand het samenwerkingsverband ook staat, de deelnemende gemeenten behouden altijd hun eindverantwoordelijkheid.

Lokaal vaststellen

De uitvoering van taken op de best passende schaalgrootte, leidt lang niet altijd tot de noodzaak ook de beleidsvorming over te dragen. Immers, binnen de samenwerking kan lokaal vastgesteld beleid dienen als kader voor de uitvoering. Cruciaal is dat de besluitvorming over beleid binnen de ei-

gen gemeente geschiedt. Lokaal beleid, gebaseerd op advisering van de specialisten uit het samenwerkingsverband, maar vastgesteld met behoud van het recht op amendement. Lokaal beleid, in samenwerking met anderen uitgevoerd en met een financiële afrekening op het niveau van de producten. Op het terrein van zorg en welzijn zijn tal van voorbeelden waarin gemeenten op deze wijze samenwerken. Aantrekkelijk door de schaalgrootte, maar ook eenvoudig beheersbaar: er wordt per product deelgenomen en afgerekend. De gedeelde kosten van de samenwerking beperken zich dan tot de eigen organisatie. Ook de 'inkoopbureaus', gespecialiseerd in inkoop en aanbesteding voor overheidsdiensten, zijn voorbeelden van uitvoeringsgerichte samenwerkingsverbanden. Alleen *dat* samen doen, wat je lokaal eerst vastgesteld hebt om te doen!

Aanpassing Wgr nodig

Naast terughoudendheid in de overdracht, zou de vertegenwoordiging vanuit de deelnemende gemeenten meer de rol moeten krijgen van een 'toezichthouder'. Een toezichthouder kan in eigen gemeente op grond van argumenten pleiten ten bate van de belangen van het samenwerkingsverband. Hij of zij is immers geen deel meer van de besluitvorming. Dit pleit voor een meer onafhankelijk dagelijks bestuur: een niet lokaal gebonden bestuurder van het samenwerkingsverband die kaders krijgt van en verantwoording aflegt aan de toezichthouders namens de deelnemende gemeenten. Echter, dit past niet in de huidige Wgr; de wetgever zal daar ruimte voor moeten bieden. De huidige Wgr heeft geen antwoord op de problematiek van de dubbele loyaliteit van de portefeuillehouders en biedt onvoldoende ruimte voor een passend model voor een zelfstandige en (deels) autonome organisatie met wettelijke taken.¹⁴ Als de minister alsnog iets wil herindelen, dan is de Wgr geen slecht begin. ■

Een democratische rekensom

De regio Gemeentelanden bestaat uit 4 gemeenten van 11, 22, 33 en 44 duizend inwoners. Zij worden nu vertegenwoordigd door respectievelijk 15, 19, 23 en 27, totaal 84 raadsleden. Na de herindeling wonen er 110 duizend inwoners in de nieuwe gemeente met een gemeenteraad van 39 raadsleden. Het verschil is dus aanzienlijk.¹²

Auteur

Tycho Jansen is raadsgriffier in de gemeente Reimerswaal.

Zorgcongres

11 januari 2014

Voor meer informatie: www.wi.christenunie.nl

Een pornofilter opleggen?

DOOR WILHELM KOLKMAN **In diverse christelijke media kreeg in de zomer van 2013 het voorstel van de ChristenUnie Tweede Kamerfractie om onderzoek te doen naar het verplicht stellen van een internetpornofilter door middel van wetgeving nogal wat bijval. Nu vind ik zeker dat we onze kinderen moeten beschermen tegen de uitwassen van porno. Mijn vraag is echter: heiligt zo'n doel dan ook deze middelen?**

Mogen we van de overheid in een democratie ook juist niet verwachten dat belangen van reguliere internetgebruikers en mogelijke slachtoffers zorgvuldig afgewogen worden? Hoe verhoudt zich de intentie van voorgesteld beleid tegenover de uiteindelijke effectiviteit? En zouden ChristenUnie-politici zich ook niet moeten afvragen of dit soort overheidsingrijpen werkelijk de best mogelijke oplossing is, vanuit onze eigen christelijk-sociale traditie en vanuit een breder christelijk perspectief? In dit artikel wil ik, met deze casus als voorbeeld, een aantal aspecten van vrijheid, verantwoordelijkheid en de mogelijke rol van de overheid hierin bespreken.

Een Bijbels perspectief

Net als de boekdrukkunst is het internetgebruik een voorbeeld hoe moeilijk we het vinden om, ook in christelijke kring, met vrijheid om te gaan. En dat terwijl vrijheid een kernwaarde van het evangelie is. Immers, volgens de Bijbel is God liefde en liefde kun je alleen geven en ontvangen in vrijheid. Je kunt het niet opleggen, kopen, of afdwingen. Maar de Bijbel leert ook dat die vrijheid niet absoluut is of alleen bevrijding van (van zonde en wet). Het is ook een vrijheid tot: tot verantwoordelijk

gedrag en dienstbaarheid aan God, gezin, naaste en samenleving. Ook de Tien Geboden beginnen juist met die herinnering aan de bevrijding uit de Egyptische slavernij, om ons vervolgens aan te sporen uit dankbaarheid deze tien leefregels na te volgen. Juist om niet weer in een nieuwe, andere slavernij te vervallen. Vrijheid en verantwoordelijkheid zijn dus twee kanten van dezelfde Bijbelse medaille.

Is de eerste vraag dus niet veel meer hoe we als individu, gezin en samenleving die lastige balans tussen vrijheid en verantwoordelijkheid, tussen waarden en normen goed houden? En is vervolgens de uitdaging voor christelijke politiek in een post-christelijk Nederland niet hoe we dit dan als christelijke minderheid met democratische middelen proberen vol te houden, ten behoeve van onze eigen achterban en ons land?

Eigen verantwoordelijkheid eerst

Zou het daarom niet verstandig zijn dat we eerst onze eigen, burgerlijke verantwoordelijkheid en die van onze maatschappelijke organisaties zouden nemen, in plaats van al te snel terug te vallen op overheidsingrijpen en wetgeving om vrijheid in

te perken? Volgens mij hebben we dan voldoende mogelijkheden om het gestelde doel te bereiken. Bijvoorbeeld door als individu die pornosites niet te bezoeken, internetfilters thuis en op school te installeren, porno te bespreken in gezin, op school en in de kerk, een internetabonnement nemen bij een internet-aanbieder die een pornofilter aanbiedt, etc.

Het uiteindelijke voorstel van de Tweede Kamerleden Gert-Jan Segers en Joël Voordewind, dat beoogt dat voldoende internetaanbieders een filteroptie aanbieden en dat de overheid dit wettelijk toestaat, lijkt dan ook een goede oplossing. In die zin is het internet inderdaad niet anders dan elk ander medium: de *Playboy* verbieden we niet, evenmin geven we de overheid het monopolie op de drukpers. Maar we (overheid, burgers en bedrijven) spreken wel met elkaar af dat we de *Playboy* niet open en bloot naast de *Donald Duck* in de schappen zetten.

Het imago van de overheid als probleem-oplosser lijkt me mede een gevolg van een cultuur in het recente, naoorlogse verleden waarin de centrale overheid steeds meer taken op zich nam, en waarop we door middel van de zuilen en een christelijke politiek (die vaak een noodzakelijke coalitiepartner was) relatief veel invloed ten goede hadden. Een wat kleinere overheid lijkt mij echter meer in lijn met onze eigen christelijk-sociale principes van Soevereiniteit-In-Eigen-Kring en Subsidiariteit. Zo'n overheidsmodel zou hoogstwaarschijnlijk ook minderheden meer vrijheid geven en effectiever kunnen beschermen tegen zowel progressief als libertair (dwingend) overheidsingrijpen.

Vrijmoedig over seks praten

Verder verdient het (in eerste instantie sympathieke) argument om met een pornofilter te voorkomen dat, als christenen gesproken, onze kinderen opgroeien met verkeerde ideeën over seks, nadere overdenking. Betekent dat immers impliciet niet, dat we er niet goed in slagen met onze kinderen over lastige thema's als seksualiteit te praten op een vrijmoedige, Bijbelse manier? En dat we dit tijdig doen, dus voordat we ze een smartphone of PC geven. Als wij dat niet doen of durven, van wie moeten ze die positieve visie dan wel krijgen? Het verbieden van uitwassen kan helpen, maar is dat genoeg? Juist als christenen zouden we moeten weten dat je offers aan afgoden nooit duurzaam met wetten stopt, maar met een blijde boodschap van genade en verandering van hart en gedrag.

Gezien de perceptie van doorgeschoten vrijheid in Nederland, ontkomen we dan ook niet aan enige kritische zelfreflectie: klaarblijkelijk zijn we geen aansprekende getuigen van dat Evangelie geweest. Was de prominente rol van porno in de samenleving (en dus de noodzaak voor een internetfilter) ook ontstaan indien wij als christenen vrijmoedig over liefde en seks hadden gesproken en dat voorgeleefd hadden? Seksualiteit is tenslotte een onderdeel van de schepping en Hooglied is niet voor niets een Bijbelboek.

Waarden gaan voor normen

Hebben we in het verleden en soms ook nu niet al te gemakkelijk de nadruk gelegd op christelijk gedrag en regels, ten koste van het hart en de overtuiging? Deze nadruk heeft waarschijnlijk ook

‘Leggen we niet soms al te gemakkelijk de nadruk op christelijk gedrag en regels, ten koste van het hart en de overtuiging?’

bijgedragen tot de secularisatie: immers waarom zou je, in een veranderende wereld, in iets blijven geloven dat je niet meer begrijpt of uitgelegd krijgt? Is het niet raar dat in de uitdrukking ‘normen en waarden’ de norm voor de waarde genoemd wordt? Gaat het juist in het evangelie niet eerst over de genade en liefde (de waarde) en dan pas over Christus navolgen uit dankbaarheid, met de wet als leidraad (de norm)? Uiteindelijk is een norm een sterk door cultuur, tijd en omstandigheid bepaalde uiting van een waarde, en moet je die van tijd tot tijd aan veranderende omstandigheden aanpassen, juist om die onderliggende waarde te borgen.

En was de boodschap van de Reformatie juist niet dat we worden behouden uit genade, niet vanwege onze daden? Balkenende’s ‘normen en waarden’ aanpak faalde naar mijn mening, ook omdat we dit gesprek over waarden niet voldoende in leven hielden, die waarden niet op een erg aansprekende manier voorleefden (en zo geen gedeelde waarden, en dus ook geen gedeelde normen en gedrag kregen). En als wij zelf niet in staat of bereid zijn onze waarden met familie, vrienden en burens te bespreken, is het dan fair, democratisch, effectief en duurzaam om van onze christelijke politici te vragen dit soort normen en gedrag alsnog via wetten af te dwingen?

Overwin het kwade door het goede

Natuurlijk mogen en moeten we binnen de kaders van onze democratische rechtstaat en met behulp van christelijke politieke partijen en belangenverenigingen opkomen voor onze ideeën, waarden en belangen en die nastreven. En laten we dat dan ook zo goed mogelijk doen: samenwerken waar het kan en alle kansen benutten, zeker wanneer we zoals nu een noodzakelijke constructieve coalitiepartner blijken te zijn. Maar laten we ons wel realiseren dat dit geen permanente garantie voor succes is, zeker niet voor een minderheid: geen enkele politicus, institutie, wet of regel kan uiteindelijk zonder draagvlak in de samenleving. In onze democratie moeten ook wij rekening houden met mensen die er anders over denken, andere belangen hebben en zijn uiteindelijk altijd compromissen nodig. Bovendien, politieke verhoudingen (en invloed van christelijke partijen) kunnen snel weer veranderen.

Volgens de econoom Sedlacek leert de gelijkernis van het zaad ons dat het bevorderen van het goede (in plaats van het kwade bestrijden) vaak de voorkeur verdient, omdat het onderscheiden van kwaad en goed lang niet altijd eenvoudig is, omdat kwalijke zaken ook soms ten goede gebruikt kunnen worden, en omdat ook het goede vaak leidt onder het uitrukken van het kwaad. Verder is mijn ervaring dat met het goede bezig te zijn en dat te stimuleren veel motiverender is dan het kwade voorkomen. Het evangelie is goed nieuws: laten we dus – als burgers en christenen – daar ook op focussen in plaats van ons vooral op het kwade te richten (ook al doen we dat met de goede intentie het te voorkomen).

Oefenplaatsen

Voor een toekomstbestendige oplossing is het daarom essentieel om als christenen in Nederland terug te keren tot de kern van het Evangelie, het zo voor te leven dat we onze kinderen en medeburgers overtuigen dat ook te doen, en zo samen het kwade door het goede proberen te overwinnen. Kerken en andere christelijke gemeenschappen zijn inderdaad oefenplaatsen daarvoor. Christelijke politieke partijen en maatschappelijke organisaties zullen intussen moeten blijven nadenken en uitproberen wat op dit moment de beste speerpunten, voorhoede-gevechten, communicatiemanieren en organisatievormen zijn om hun doelen te bereiken. De Stichting Present, de Alpha-cursus, het gevecht tegen prostitutie, etc. zijn mooie en inspirerende voorbeelden. Het wetenschappelijk instituut van de ChristenUnie is daarom bezig met projecten over zorg, economie, onderwijs binnen de onderzoekslijn Christelijk sociaal 2030, waarbij uw hulp en expertise meer dan welkom zijn. Zeker, dit alles blijft een lastige en spannende uitdaging, waarbij we elkaar zeker moeten helpen, juist in het vertrouwen op de belofte dat we er niet alleen voor staan. ■

Auteur Ir. Wilhelm H. Kolkman is lid (penningmeester) van het curatorium van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie.

Primaat

bij nationale parlementen

DOOR PIM ROZA Onlangs vond er in de Tweede Kamer een debat plaats over een burgerinitiatief van het Burgerforum EU. Het forum maakte zich zorgen over de uitholling van de democratie en het buitenspel zetten van de burger door het overdragen van nationale bevoegdheden aan de EU. Met het burgerinitiatief riep het forum het parlement en de regering op om de 'sluipende overdracht van bevoegdheden' aan de EU te stoppen en een referendum te organiseren indien toch nieuwe bevoegdheden worden overgedragen.

Dat Nederlandse burgers zich zorgen maken over de bevoegdhedenoverdracht door de lidstaten aan de Europese Unie, werd voor het eerst duidelijk zichtbaar in het referendum dat in 2005 in Nederland werd gehouden over de Europese 'Grondwet'. Meer dan 60% van de bevolking stemde hier destijds tegen. In de afgelopen jaren is er echter veel veranderd. De economische en financiële crises hebben ertoe geleid dat er in rap tempo een bankenunie, begrotingsunie en een economische unie worden opgetuigd. Dit zijn drie van de vier pijlers van het raamwerk ter versterking van de bestaande Economische en Monetaire Unie (EMU). Dit raamwerk, dat onder leiding van voorzitter Van Rompuy van de Europese Raad is opgesteld, leidt ertoe dat lidstaten veel strakker dan voorheen gebonden worden aan afspraken over de bankensector, de begroting en het macro-economisch beleid. Afspraken die ook gepaard kunnen gaan met het overdragen van bevoegdheden aan de Europese instituties.

Vierde pijler onderbelicht

De vierde pijler van dit raamwerk blijft wat onderbelicht. Dit betreft het versterken van de democratische legitimiteit en verantwoording van de Europese besluitvorming. Hierbij dient de

democratische controle plaats te vinden op het niveau waar beslissingen worden genomen. Voor Van Rompuy betekent dit dat zowel het Europees Parlement als nationale parlementen betrokken moet zijn, zeker waar het budgetrecht van nationale parlementen in het geding is. Tegelijkertijd gaat Van Rompuy uit van een instrumentele visie: de effectiviteit van het beleid staat voorop, de democratische legitimiteit lijkt op de tweede plaats te komen. Van Rompuy lijkt nationale parlementen hierbij als een belemmering te zien; het

Samenvatting

- Terwijl de Europese integratie voortschrijdt, vooral door de versterking van de Economische en Monetaire Unie, blijft de democratische legitimiteit van de Europese besluitvorming hierbij achter.
- Bij versterking van de democratische legitimiteit dient het primaat bij de nationale parlementen te liggen.
- De bevoegdheden van de Tweede en Eerste Kamer bij de goedkeuring van Europese wet- en regelgeving dienen beter vastgelegd te worden.
- Daarnaast kan de subsidiariteitstoets versterkt worden en dient Europese wet- en regelgeving waarbij overdracht van bevoegdheden plaatsvindt steviger getoetst te worden.

Europees Parlement zou het Europees belang veel beter kunnen dienen. Het Europees Parlement ziet voor zichzelf ook wel een grotere rol weggelegd: "The Euro is the currency of the European Union. The European Parliament is the parliament of the Union. The European Parliament is the Parliament of the Euro".¹

Geen Europees demos

In de visie van de ChristenUnie dient het primaat bij versterking van de democratische legitimiteit juist bij de nationale parlementen te liggen, i.c. de Tweede en Eerste Kamer. Er ontbreekt immers een Europees 'demos' en daarnaast is er een gebrek aan bovennationaal vertrouwen van en solidariteit tussen de Europese burgers, aldus ook Sander Luitwieler in zijn boek *In verscheidenheid verenigd*.² Volgens Luitwieler is dit gebrek te wijten aan het feit dat het Europese integratieproces niet een door burgers, van onderop gedragen proces is geweest. Dit was lange tijd geen probleem, het integratieproces kon steunen op een soort welwillende consensus. Maar de recente verdieping van de EMU, die gepaard gaat met maatregelen die veel burgers niet kunnen volgen en waarbij bovendien grote financiële overdrachten tussen lidstaten plaatsvinden, roepen weerstand op bij een groeiende kritische massa, aldus Luitwieler. De beproefde 'outputlegitimiteit', waarbij het Europese beleid door middel van concrete resultaten wordt gelegitimeerd, volstaat niet meer.

Versterking aan de voorkant

De legitimiteit van de Europese besluitvorming moet dus 'aan de voorkant' versterkt worden. De Raad van State heeft vorig jaar ook gewezen op de noodzaak hiervan.³ Door de veranderingen in het begrotingsbeleid in het kader van het Europees Semester moeten lidstaten nu al in april een conceptbegroting indienen bij de Europese Commissie. Dit staat op gespannen voet met het budgetrecht van het parlement en het Nederlandse parlementaire begrotingsproces dat op Prinsjesdag formeel van start gaat. Daarnaast wijst de Raad van State op de parallelle Europese structuren die zijn ontstaan (het Europese noodfonds ESM en de rol van de ECB bij het Europese bankentoezicht), waarbij de besluitvorming onvoldoende democratisch gelegitimeerd is. Het eerder genoemde burgerforum heeft daarnaast

terecht gewezen op de sluipende overdracht van bevoegdheden aan de EU, waarbij onomkeerbare stappen worden genomen.

Salamitactiek

Een recent voorbeeld van een voorstel voor deze bevoegdhedenoverdracht betreft de zogenaamde bindende contracten tussen de Europese Raad, de Europese Commissie en de lidstaten. Hiermee zouden Raad en Commissie beleidsmaatregelen en economische hervormingen kunnen afdwingen die lidstaten moeten nemen. Mede dankzij een motie van de ChristenUnie zijn deze bindende contracten voorlopig van tafel, maar ze komen ongetwijfeld weer terug op de Europese agenda, in andere bewoordingen en met garanties dat nationale parlementen voldoende betrokken zullen worden. Europese besluitvorming vindt immers vaak plaats via een beproefde 'salamitactiek' waarbij steeds kleine stapjes worden gezet richting een meer politieke unie. Als parlement moet je dan voortdurend op je hoede zijn.

Versterking legitimiteit

Zoals gezegd vormen nationale parlementen de primaire politieke omgeving van burgers waarlangs de legitimiteit van de Europese besluitvorming gewaarborgd dient te worden. Zolang besluitvorming voornamelijk plaatsvindt in de intergouvernementele Europese Raad is het in eerste instantie een zaak van nationale overheden om de legitimiteit van de besluitvorming te waarborgen, door gedragen nationale standpunten in te brengen in de Raad. In de afgelopen jaren is er in Nederland, deels ook in reactie op de voorstellen van Van Rompuy, steeds meer aandacht gekomen voor het versterken van de Europese democratische legitimiteit. De Tweede Kamer heeft een position paper opgesteld, waarmee een speciale rapporteur in overleg treedt met parlementen in andere lidstaten om te kijken waar samengewerkt

- Noten**
- ¹ European Parliament, Reflection note 'Democratic scrutiny for the euro', 6 December 2012
 - ² Luitwieler, S., *In verscheidenheid verenigd*; Een positief-kritische visie op de Europese Unie, 2013
 - ³ Raad van State, Voorlichting over democratische controle op hervorming economisch bestuur in Europa, 2013
 - ⁴ zie ook het artikel van Roel Kuiper en Harmjan Vedder in *Denkwijzer* 2013-3.

‘Europese besluitvorming vindt vaak plaats via een ‘salamitactiek’, waarbij steeds kleine stapjes worden gezet richting een meer politieke unie.’

kan worden. Ook in de Eerste Kamer, waar de nadruk sterker op goede wet- en regelgeving ligt, wordt nagedacht over dit onderwerp.⁴ De eerder genoemde Raad van State en de Algemene Rekenkamer hebben adviezen uitgebracht en er volgt nog een advies van de Adviesraad Internationale Vraagstukken. Maar uiteindelijk is het aan de nationale parlementen zelf om concrete stappen te zetten om de democratische legitimiteit van de Europese besluitvorming te versterken.

Kom met een Kaderwet

Het idee van een zogenaamde Artikel 13-conferentie, een uitvloeisel van de vierde pijler van Van Rompuy, waarbij nationale parlementen en het Europees Parlement samen afspraken maken over verdeling van rollen en bevoegdheden heeft volgens de Raad van State vooral een deliberatief karakter en zal geen potten kunnen breken. Ook de interparlementaire bijeenkomsten op allereerste terreinen zijn vooral bedoeld om informatie uit te wisselen. Het Nederlandse parlement moet dan ook het heft in eigen handen nemen en allereerst de eigen positie richting de regering versterken. Het voorstel van Eerste Kamerlid Roel Kuiper voor een soort kaderwet voor de goedkeuring van Europese wet- en regelgeving kan hierbij behulpzaam zijn. Nu is het zo dat de verplichtingen van de regering en de bevoegdheden van de Eerste en Tweede Kamer in het kader van besluitvormingsprocedures over Europese aangelegenheden verspreid liggen in diverse wetten en regelingen (bijvoorbeeld goedkeuringswetten) en afspraken (bijvoorbeeld het door de ChristenUnie bepleitte behandelvoorbehoud). Er is momenteel geen duidelijk kader waarin de bevoegdheden van het parlement bij Europese besluitvormingsprocedures zijn vastgelegd. Dit betekent dat het parlement elke keer opnieuw met de regering moet onderhandelen over de wijze waarop het parlement betrokken wordt. Daarnaast bevatten de verschillende goedkeuringswetten van Europese verdragen (zoals recent het Begrotingsverdrag en ESM-verdrag) ieder bepalingen over de verplichtingen van de regering en de bevoegdheden van het parlement. Het idee van de kaderwet is om deze verplichtingen en bevoegdheden samen te brengen en wettelijk vast te leggen, zodat de positie van het parlement ten opzichte van de regering verduidelijkt en versterkt wordt.

Gele kaarten

Een ander voorstel betreft de versterking van de zogenaamde subsidiariteitstoets (gele-kaartprocedure), die in het Verdrag van Lissabon werd geïntroduceerd. Hiermee kan een tweederde meerderheid van de nationale parlementen een voorstel van de Europese Commissie terugsturen als zij van mening is dat het voorstel in strijd is met het subsidiariteitsbeginsel. Dit beginsel gaat over de vraag of de EU bevoegd is om wetgeving te maken op een bepaald terrein. Dit is tot nu toe slechts een paar keer voorgekomen, onder andere omdat de drempel relatief hoog ligt en de reactietermijn kort is, maar ook omdat niet alle parlementen het belang van deze procedure voldoende op waarde schatten. In opdracht van de Tweede Kamer wordt nu onderzocht hoe deze procedure versterkt kan worden. De ChristenUnie pleit er hierbij voor nationale parlementen wetgevingsvoorstellen ook op proportionaliteit moeten kunnen toetsen.

Akkoord met referendum

Tot slot dient er een herbezinning plaats te vinden op de wijze waarop de overdracht van bevoegdheden aan de EU getoetst kan worden aan de Grondwet. Bij een Europees verdrag met bepalingen die afwijken van de Grondwet, moet het parlement met ten minste tweederde meerderheid goedkeuring verlenen. Maar bij de eerder genoemde lidstaatcontracten is van een verdragswijziging (nog) geen sprake en lijkt er dus sprake te zijn van een staatsrechtelijk tekort. Terwijl hier mogelijk een onomkeerbare overdracht van bevoegdheden plaats kan vinden. Bovendien dient deze verdere integratie samen te gaan met draagvlak onder de bevolking. Zolang dit er niet is, en zolang andere voorgestelde drempels niet op een meerderheid kunnen rekenen, kan een referendum een noodzakelijke drempel zijn. Daarom kon de ChristenUnie ook onder voorwaarden akkoord gaan met het voorstel van het Burgerforum EU om een referendum te organiseren indien nieuwe bevoegdheden worden overgedragen. ■

Auteur

Drs. Pim Roza is beleidsmedewerker Europese Zaken bij de Tweede Kamerfractie van de ChristenUnie

Democratische vermoeidheid

Een van de initiatiefnemers van de G1000-beweging is de Belgische schrijver David van Reybrouck. Eerder schreef hij onder meer het bebroonde *Congo. Een geschiedenis*, de laatste tijd stort hij zich op de democratie. Eerst verscheen *Pleidooi voor populisme* en nu is daar *Tegen verkiezingen*. Van Reybrouck's grote zorgen over de politiek - "hoeveel schampere blikken kan een bestel aan?" (12) - spatten van de bladzijden af en dat maakt het boek tot een echte pageturner. Knap en beknopt analyseert hij de malaise van de democratie, en hij komt ook nog met een uitweg.

Democratisch vermoeidheidssyndroom

Democratie is volgens de auteur de minst slechte regeringsvorm: het komt tegemoet aan zowel daadkracht als draagvlak voor oplossingen van maatschappelijke vraagstukken. Helaas zijn beide onderdelen van de westerse democratie in crisis. Er stemmen steeds minder mensen, er zijn nog weinig lid van politieke partijen en regeringspartijen worden steeds zwaarder afgerekend. Besturen gaat daarnaast steeds trager, vooral door internationalisering (een probleem als klimaatverandering los je niet op als nationale regering). Machteloos-

heid is het codewoord. Wat maakt 'mijn stem' uit? Tot slot is er nog de medialogica die ervoor zorgt dat de waan van de dag heerst. Incidenten maken dat de democratie tandeloziger is geworden, maar ook luidruchtiger. En de burger? Die wordt moe van al die opgefokte en doorzichtige hysterie: het "Democratisch Vermoeidheidssyndroom" (22). Van Reybrouck beschrijft verschillende oplossingen (populisme, technocratie, antiparlementarisme), maar concludeert dat die niet voldoen, zelfs gevaarlijk zijn: "populisme is gevaarlijk voor de minderheid, technocratie is gevaarlijk voor de meerderheid, en antiparlementarisme is gevaarlijk voor de vrijheid." (38) In zijn ogen is de representatieve democratie als zodanig niet het probleem, wel de electorale variant ervan: de verkiezingen

David van Reybrouck
Tegen verkiezingen
Amsterdam: De Bezig Bij 2013
ISBN: 978-90-234-7459-3
173 pagina's
€ 14,90

DOOR GEERT JAN SPIJKER **Begin maart kreeg ik een folder in de bus van de G1000, waarop stond: "Op zaterdag 22 maart 2014 gebeurt het. Dan komen 1000 inwoners van Amersfoort samen en gaan aan het werk. Eén dag lang. Een bruisende dag. Vol ideeën, dromen, meningen en standpunten."**
Huh? Hebben we dan niet net verkiezingen gehad? Is de beurt van de burger na 19 maart niet voorbij? De politiek is nu toch weer aan zet? Volgens de G1000-gedachte niet: democratie is meer dan verkiezingen, sterker nog, verkiezingen zijn helemaal niet zo democratisch als we allemaal denken!

zijn de grote boosdoener, we zijn "electorale fundamentalisten geworden. Wij minachten de gekozenen, maar aanbidden de verkiezingen."(41) We moeten oppassen voor een dictatuur van verkiezingen, aldus de auteur (58).

Omkering van de geschiedenis

In het voetspoor van de Franse politicoloog Bernard Manin zoekt hij hoe dit zo gekomen is. Wat blijkt: na de Franse Revolutie werd bewust gekozen voor verkiezingen om zo de democratie buiten de deur te houden. De elite wilde de touwtjes in handen houden juist door verkiezingen te houden. Het volk zorgt immers maar voor gedoe, voor chaos. Men introduceert een kwalitatief onderscheid tussen bestuurders en bestuurden:

we moeten door de besten geregeerd worden (Burke). De gewone man in de straat mag stemmen, maar niet besturen. De erfelijke aristocratie van voor de revolutie werd vervangen door gekozen aristocratie. (88) Hoezo volkssoevereniteit? De ontwikkeling van de democratie bleef beperkt tot uitbreiding van stemrecht. "De stembusgang werd het dienstliftje dat enkelingen naar boven bracht." Hoe was het dan voor de revolutie? In het oude Griekenland werd veel gebruik gemaakt van loting. Gelote burgers zaten daar in het centrum van de macht (64). De snelle wisseling van mandaten zorgde voor een zeer ruime participatie van burgers (meer dan de helft deed mee). Ook ten tijde van Renaissance en Verlichting was loten de normaalste zaak van de wereld en werd het

Remieg Aerts en Peter de Goede (red.)
Omstreden democratie. Over de problemen van een succesverhaal
Amsterdam: Boom 2013
ISBN: 978-94-610-5797-6
373 pagina's
€ 24,95

Aristoteles
Politica
Groningen: Historische Uitgeverij 2013
ISBN: 978-90-6554-004-1
368 pagina's
€ 39,95

‘Een goed burger moet de kennis en capaciteit bezitten zowel om te regeren als om geregeerd te worden’, aldus Aristoteles.’

democratischer geacht dan verkiezingen. Tot de Franse revolutie dus. De revolutieiders wilden geen loting omdat ze geen democratie (lees: geen machtsverlies) wilden. Vanaf die tijd kreeg loting een steeds slechtere naam, vooral bij lagere klasse nota bene. "Wat een omkering van de geschiedenis!", treurt Van Reybrouck (98).

Nederland als aristocratie

Kennelijk leven wij dus momenteel eerder in een aristocratie dan in een democratie. De auteur: "Democratie is niet het bestuur van de besten in onze samenleving; zoiets heet een aristocratie, ook al is die gekozen. Men kan daarvoor kiezen, maar laat ons dan meteen de naamgeving aanpassen. Democratie, daarentegen, gedijt juist door een diversiteit aan stemmen aan het woord te laten. Het gaat om *gelijke zeggenschap*, om het gelijke recht 'om politiek handelen te bepalen'[" (141)

Om de democratie uit het diepe dal te halen bepleit Van Reybrouck een revival van het fenomeen loting. Loten zorgt voor brede deelname aan het bestuur, en bevordert het onpartijdig nastreven van het algemeen belang. De burger is immers niet op herkiezing uit. Het gaat om een deliberatieve democratie, waarin burgers meer kunnen meespreken, met elkaar en met experts. (Let wel, dit staat haaks op het referendum, wat juist onderbuikgevoelens en niet de verlichte publieke opinie centraal zet.) Het mooie aan het deliberatieve proces is dat wederzijds vertrouwen groeit, het probleem is wel dat politiek en media er niet veel mee kunnen: politici uit angst voor burgers, media omdat al die trage processen weinig show opleveren.

Van Reybrouck zet zijn woorden kracht - en realiteitszin - bij door met een uitwerking te komen, compleet met panels en raden. Hij toont aan de hand van internationale ontwikkelingen (zoals in Nederland het Burgerforum) aan dat er heel concrete mogelijkheden liggen voor de toekomst. Tot besluit pleit hij ervoor dat we, in ieder geval op middellange termijn, toe moeten naar een volksvertegenwoordiging die door zowel stemming als door loting tot stand wordt gebracht. Beide hebben immers hun waarde: de een deskundigheid, de ander vrijheid.

Overbelasting door democratie

Interessant om naast Van Reybrouck te lezen is de

bundel *Omstreden democratie*, een product van een groot NWO-onderzoeksprogramma. Centrale vraag is: hoe komt het dat burgers houden van democratie, maar zich afkeren van de politiek?

De bundel bevat bijdragen over nieuwe en oude vormen van participatieve (niet-representatieve) democratie en invloed van media op politiek ('het valt allemaal wel mee'). Ik sta kort stil bij de prikkelende bijdrage van de Rotterdamse rechtsfilosoof Gijs van Oenen. Hij zegt namelijk dat al dat gedelibereerd - waar Van Reybrouck zo hartstochtelijk voor pleit - ons juist moe maakt. We lijden aan overbelasting door democratie. Weer een soort vermoeidheid dus, maar ditmaal een ander soort (207).

De afgelopen decennia dacht menigeen veel te optimistisch over de democratie: daarmee zullen we onze maatschappelijke problemen wel oplossen. Dat is naïef gedacht, aldus Van Oenen. Democratie legt ons ook een zware last op, een druk. Dat komt doordat burgers in een democratie medeauteurs zijn van de maatschappelijke regels en normen. Vroeger werden die door andere autoriteiten bepaald, nu door onszelf. Dat is een bevrijding, maar niet alleen. Het is ook een belasting. In de moderne samenleving moet iedereen voor zichzelf nadenken, moet iedereen meedoen. Democratie vraagt betrokkenheid bij de vaststelling van maatschappelijke normen. Vanaf de jaren zeventig zijn burgers steeds meer betrokken bij allerlei besluitvorming. Er is volop deliberatieve democratie, met allerlei interactieve processen als raadpleging en inspraak.

Interactieve metaalmoeheid

Wij hechten aan die betrokkenheid, maar voelen ons ook steeds minder in staat die op te brengen. Het is teveel van het goede. Volgens Van Oenen lijden wij aan 'interactieve metaalmoeheid'. Dat is dus de keerzijde van de democratie: wij mogen zelf onze normen bepalen, maar dat mogen is inmiddels een 'moeten' geworden. Bovendien vinden we het moeilijk om consequent te handelen naar de normen die we onszelf voorschrijven. Soms hebben we iets van: 'Nu even niet!'

Het proces van interactiviteit wordt steeds meer tot doel op zichzelf, eerder dan formulering van bepaalde inhoudelijke doelen (256). Dit levert - naast een overmaat aan beleid - vermoeidheid op bij burgers: interactie is immers oneindig, nooit voldoende. Bovendien leidt het tot frustratie

vanwege het vage compromiskarakter van uitkomsten. En omdat elke burger medeverantwoordelijk is voor alle regels en normen kan hij niemand anders de schuld geven. Van Oenen ziet populisme hier als uitvloeisel van: de status van geëmancipeerd burger, die over zijn eigen leven beslist, leidt niet tot oplossing van alle problemen, maar laat juist de last zwaarder drukken. Burgers die dit niet aankunnen zwichten voor de verleiding van een sterke leider die eenvoudige oplossingen belooft.

Aristoteles' *Politica*

Ook bij Van Oenen blijkt dat het verhaal van de democratie niet slechts een lineair succesverhaal is. De bundel *Omstreden democratie* opent ook met die vaststelling. Democratie spreekt nooit vanzelf, is geen vaste verworvenheid, kent zijn ups en downs. Wie zegt dat de huidige eeuw geen autocratische eeuw wordt? Verval van democratie is altijd mogelijk, mede afhankelijk van de culturele ontwikkeling.

Dat zien we ook prachtig terug in de *Politica* van de Griekse wijsgeer Aristoteles (384-323 v.Chr.), die nu voor het eerst integraal is vertaald binnen het Nederlandse taalgebied. (Een beetje laat natuurlijk, gezien het grote belang van dit geschrift voor de ontwikkeling van het politieke - ook christelijke - denken in het westen.) Het boek is niet eenvoudig leesbaar, geeft zijn geheimen niet gemakkelijk prijs.

Aristoteles was een realist, het ging hem vooral om wat lokaal haalbaar was. Over Carthago schreef hij bijvoorbeeld: "Een teken dat hun staatsinrichting goed in elkaar zit, is het feit dat het volk de staatsorde uit vrije wil trouw blijft, en er zich nooit enige opstand, die de moeite van het vermelden waard is, heeft voorgedaan of een tiran aan de macht is gekomen." (1272 b 30)

Lezing van de *Politica* laat zien hoezeer wij allen door het liberalisme zijn beïnvloed. Wij denken bij de staat al snel in termen van rechten. De overheid moet onze vrije ruimte respecteren. Rechtvaardigheid is procedureel. Bij Aristoteles is de overheid altijd betrokken op het goede leven. Het doel van de staat is burgers in staat stellen tot goed leven. Er moeten goede, deugdzame (dappere, beheerste) burgers gevormd worden, door opvoeding, maar ook door de staat. Bestuurders moeten oog hebben voor het goede leven van allen, het algemeen belang.

Zelfbestuur

Hoeveel mensen er dan aan de macht zijn is van minder belang. Of het er één is (monarchie), meerdere (aristocratie) of het hele volk, centraal staat: baat het de gemeenschap? Bestuurders moeten zich niet door eigenbelang of willekeur laten leiden. Het woord 'Democratie' gebruikt Aristoteles zeker niet altijd positief, ook het volk kan het algemeen belang uit het oog verliezen. Wel benadrukt hij het belang van zelfbestuur, als typerend voor democratie: "een goed burger moet de kennis en capaciteit bezitten zowel om te regeren als om geregeerd te worden. Dit is namelijk waar burgerdeugd in bestaat, dat een burger met het regeren over vrije mensen van beide zijden bekend is." (1277 B 15) Een mens kan alleen dan goed leven leiden als hij als actief burger van een stadstaat leefde. En daarbij hoort regeren en geregeerd worden. Het loten, waar Van Reybrouck zo op inzet, is bij Aristoteles een normaal verschijnsel. Hij kiest wel voor een mengvorm: naast het democratische loten laat hij ruimte voor het niet-democratische kiezen. Het gaat niet alleen om het volk, ook om wie het best in staat is besluiten te nemen en juist te oordelen. Maar betrokkenheid op de publieke zaak, op de zaken van de polis, is cruciaal.

Democratie stelt hoge eisen

Regeren en geregeerd worden, de burger dichterbij het bestuur brengen: het klinkt mooi. Maar, om met Van Oenen te spreken, hoeveel democratie kan een mens aan? Democratie is een mooie verworvenheid: we mogen zelf meedenken, meepraten, meedoen met de publieke zaak. Er is geen koning of keizer meer die het allemaal topdown voor ons regelt – en dat zou ook niet meer in onze tijd passen. Maar we hebben ons wel heel wat op de hals gehaald met dit systeem. Democratie vergt veel van ons, stelt burgers hoge eisen wil ze functioneren. Democratie vraagt om besef van verantwoordelijkheid, om deugdzaamheid, oog voor meer dan korte termijn eigenbelangen. In een democratie kunnen we ons niet opstellen als klanten van het 'overheidsbedrijf', maar hebben wij als burgers verantwoordelijkheid te nemen. De vraag is wel: hoeveel mensen hebben hier puf voor? Op de G1000-bijeenkomst in Amersfoort bleken vooral blanke, hogeropgeleide mannen van boven de vijftig aanwezig te zijn. ■

Tragisch denken en fatalisme in de politiek

DOOR ROBERT VAN PUTTEN **De democratie heeft er sinds het begin van deze eeuw een nieuwe stijlfiguur bij: het populisme. Populisten claimen het volk te representeren, verzetten zich tegen de bestaande orde en bedrijven vooral symboolpolitiek. In *De fatale staat* analyseert Paul Frissen hoe de politieke orde wordt uitgedaagd, waarbij het populisme de essentie van politiek beter begrijpt dan andere stromingen. Dat doet hij echter in een betoog waarin hij de hele politieke praktijk onder genadeloze kritiek stelt: geen enkele politicus kan omgaan met falen en tragiek.**

Zodra er iets onwelgevalligs gebeurt – overlast van hangjeugd, discriminatie, een aangespoelde walvis, noem het maar op - verwachten we van de overheid een oplossing. Als moderne mensen aanvaarden we geen falen en al helemaal niet van de overheid. Op elk bestuurlijk handelen dat niet afdoende is, moet een verbetering van de praktijk volgen. Dat resulteert in nieuwe procedures, beleidsplannen en beleidsinstrumenten. Politiek-bestuurlijk heerst het ‘interventionisme’, dat wil zeggen een aldoor bestuurlijk ingrijpen in de maatschappelijke werkelijkheid om haar te

proberen te verbeteren. De moderne maatschappij is geobsedeerd door maakbaarheid - ook al is het geloof daarin formeel afgezworen -, de uitbanning van het kwade en hinderlijke is een praktijk die volop gaande is. Als burgers accepteren we geen enkel risico, tegen elke mogelijke vorm van pech willen we beschermd worden. Burgers, politici en beleidsmakers – niemand kan omgaan met tragiek.

Pech hoort erbij

Dat betoogt althans bestuurskundige Paul Frissen in zijn jongste boek *De fatale staat*. Hij zegt: “Dat de wereld fundamentele tekortkomingen kent, lijken we steeds minder te aanvaarden. Zelfs al kunnen we tenminste vermoeden dat deze tekortkomingen gevolg zijn van ons eigen handelen verdragen we ze niet. Alle leed, pech en risico moeten worden uitgebannen. Veiligheid is een nationale obsessie. We richten er onderzoeksraden voor in, stapelen toezicht op toezicht en schrijven op dat als de overheid geen fouten meer maakt, er ook geen slachtoffers zullen vallen.” (12)

Paul Frissen
De fatale staat
Amsterdam, van Gennep 2013
ISBN: 9789046813720
294 pagina's
€ 23,50

We willen of kunnen niet accepteren dat het leven en de samenleving niet maakbaar zijn, dat er altijd tekortkomingen, problemen en gevaren zijn. Tragiek behoort tot de menselijke conditie, betoogt Frissen, en we moeten leren omgaan met de onvolmaaktheid van de wereld. Frissens nieuwste boek vormt – net als zijn voorgaande boeken – een scherpe kritiek op politiek en openbaar bestuur. In *De fatale staat* analyseert hij het onvermogen om met tragiek om te gaan en schetst hij een politieke orde die wel met tragiek kan omgaan. In deze bespreking worden enkele lijnen uit zijn prikkelende en scherpe betoog naar voren gehaald en bediscussieerd.

Onvermogen in omgaan met tragiek

Maatschappij en politiek kunnen niet omgaan met tragiek en willen het noodlot niet aanvaarden. In plaats daarvan maken mensen zich voorstellingen om de tragiek te boven te komen. In het christelijk geloof is (voor Frissen: was) dat de hoop op het eeuwige gelukzalige leven in de hemel. In de verlichtingsmaatschappij waarin uitgegaan wordt van het rationele handelen en vermogen om de wereld te verbeteren is dat perspectief op de hemel vervangen door het geloof in de realisering van een maakbare wereld. Utopia is bereikbaar en daaraan wordt gewerkt.

De huidige politieke orde is gebaseerd op dit laatste en wordt door Frissen 'modernistisch' genoemd. Modernistische politiek gaat uit van rationeel handelen en vervolmaking van de maatschappij door op kennis en inzicht gesteund beleid. Bij falen is nieuw onderzoek en nieuw beleid het antwoord. Zo ontstaat een technocratische vorm van beleidsvoering en politiek dat zich uit in interventionisme waar geen rem meer op lijkt te zitten. Op die manier wordt geprobeerd het noodlot af te wenden. Het populisme zet zich tegen deze politieke strategie af. Ongehinderd door feiten en rationele onderbouwing formuleert het populisme kritiek op overheidsbeleid en politiek. Het populisme is bij uitstek symbolische politiek. Daarmee heeft het volgens Frissen als beste begrepen wat politiek is, want die is in zijn ogen in essentie symbolisch. Het populisme wil ons verlossen uit de ellende die de modernistische politiek heeft aangericht.

Maakbaarheid

De grote overeenkomst tussen populisme en modernistische of gevestigde politiek is dat ze

beide geobsedeerd zijn door maakbaarheid. De gevestigde politiek handelt via het paradigma van de Verlichting en werkt aan voltooiing van de gedroomde wereld, het populisme streeft naar verlossing uit de door de 'linkse kerk' verpeste maatschappij. Modernisten kunnen niet berusten in falen, kunnen tragiek niet accepteren. Populisten geloven weliswaar niet in de rationele oplossingen van de modernisten en zien dat juist als deel van het probleem, maar zij willen verlossing realiseren door uitbanning van het vreemde. Zowel gevestigde als populistische politiek is dus niet in staat om de tragiek te aanvaarden. Wie tragiek aanvaardt, streeft niet naar vervolmaking van de maatschappij want dat is de ontkenning van tragiek, en wil ook geen verlossing ervan. Omdat tragiek nu eenmaal een fundamentele conditie van het menselijk bestaan is, moeten we ons ermee verzoenen, aldus Frissen. Ellende, rampspoed en tekort zijn onuitroeibaar. We leven in een gebroken wereld en daarmee moeten we leren omgaan.

De gevestigde politiek heeft echter een dubbel probleem. Enerzijds kan het de tragiek niet accepteren omdat het gelooft in de maakbaarheid van de maatschappij, anderzijds vormt haar huidige rationele opstelling (en vormgeven van beleid) haar legitimiteit ten opzichte van de populistische politiek. De gevestigde politiek moet echter leren dat politiek uiteindelijk symbolisch is, aldus Frissen. In de politiek gaat het niet over het ware of het goede, stelt Frissen, maar over het schone. De politiek kan disputeren over het goede en het ware niet beslechten en daarom rest uiteindelijk het schone. Niet waarheid of moraal, maar esthetiek, verbeelding en symboliek vormen de essentie van politiek.

Durf op je handen te gaan zitten

Oplossing van de problematiek van de modernistische politieke orde ligt voor Frissen in de aanvaarding van tragiek en noodlot en het daarmee op een passende wijze omgaan. In plaats van verlossing (populisme) of voltooiing (modernisme) houdt dat 'verzoening' in met de tragiek, de feilbaarheid van het menselijk handelen, het onvolmaakte. "Omdat we moeten handelen, gaat het om een heroïsche aanvaarding door het fatalisme als moedig perspectief en elegantie en hoffelijkheid als omgangsvorm te hanteren." (189). Dit betekent dat

‘Fatalisme is een beleidsbenadering die erkent dat de werkelijkheid niet maakbaar is en dat nietsdoen of even afwachten ook een optie is.’

we fatalisme als politieke stijl moeten hanteren. Fatalisme is volgens Frissen ook een beleidsbenadering. Die houdt in dat we durven om ‘op de handen te gaan zitten’. Fatalisme is geen anti-strategie, maar een beleidsbenadering die erkent dat de werkelijkheid niet maakbaar is en dat nietsdoen of even afwachten ook een optie is. Beleid kan het probleem erger maken, overheidsop treden is potentieel gevaarlijk en daarom is bescheiden optreden belangrijk, aldus Frissen.

Scepsis in plaats van idealen

Om deze vorm van bescheiden bestuur te leren hanteren is naast fatalisme als grondhouding nodig dat politiek en bestuur zich niet meer laten leiden door idealen en hoop. Die zijn gevaarlijk, leiden tot utopische projecten, brengen ons richting een totalitaire staat onder het mom van goede bedoelingen. Frissen introduceert vervolgens een deugdethiek om ons te behoeden voor modernistisch en ‘gulzig’ bestuur. Conservatisme verdient meer waardering, omdat die de niet-maakbaarheid van de samenleving erkent, de individuele vrijheid en een realistisch mensbeeld het beste intellectueel waarborgt en het potentiële gevaar van de staat het scherpst inziet. Tegenover de politiek van hoop en idealen, staat de politiek van scepsis en ironie. Dat zijn houdingen die leren om te gaan met de tragiek en ons bewaren voor megalomane utopische projecten.

Pijnlijke lessen, maar hoe nodig?

Frissen houdt politiek en bestuur een uiterst pijnlijke spiegel voor. We zijn geobsedeerd door maakbaarheid en kunnen (en willen) ons niet verzoenen met tragiek. Dat resulteert in een doldraaiende machinerie van beleidsinterventies. Ook geeft hij lessen in bescheiden bestuur. Frissen geeft met zijn analyse hoe populisme de politieke orde uitdaagt en dat politiek bij uitstek ook symbolisch is een voortreffelijke les aan politici in hoe ze (niet) moeten omgaan met populisme en wat de zwakte van hun eigen benadering is. Met fatalisme schetst Frissen een perspectief voor politiek en bestuur om te ontsnappen aan modernisme en populisme en om recht te doen aan de realiteit.

De vraag is wel hoe nodig de hardheid van de lessen in fatalisme zijn. Ongetwijfeld is de politiek van verlossing en voltooiing hardnekkig en problematisch. In Frissens fatale kritiek blijft er echter wel

heel weinig positieve erkenning voor het openbaar bestuur over. Het is onmiskenbaar dat de moderniteit veel goeds heeft gebracht. De kritiek is te ongenadig – om maar in de terminologie van verlossing en verzoening te blijven.

Is het christendom idealistisch?

Frissen stelt verder al te gemakkelijk het christelijke denken op een lijn met het modernistische denken. De modernistische politiek ziet hij als seculiere variant van het christendom, waarin het volmaakte niet voor het hiernamaals, maar nu al realiseerbaar is. Dit doet geen recht aan het anti-utopische denken van het christendom. Christelijke denkers zijn altijd kritisch geweest op heilsverwachtingen voor deze aardse werkelijkheid door optreden van mensen en overheden. Bovendien biedt het christelijke denken bijzonder veel handvatten om met tragiek om te gaan, met de niet-maakbaarheid van de werkelijkheid. De hoop op het Koninkrijk van God, de erkenning van de gebrokenheid van de wereld door de zonde, de beperkte rol van de staat – het zijn allemaal perspectieven voor bescheiden bestuur. Dat Frissen daarin geen heil ziet is een keuze, maar het geeft weinig pas om dat in een rijtje met populisme en modernisme af te serveren. Fatalisme is dus niet het enige productieve perspectief.

Mandela

Kortom, de analyses zijn waardevoller dan de oplossingsrichting. Pleidooien voor ironie, scepticisme en fatalisme doen wel recht aan de menselijke conditie van tragiek en de gebroken werkelijkheid, maar geen recht aan het hoopvolle perspectief van herstel dat het evangelie aanreikt. Hoop leidt niet direct tot utopisch handelen en is ook niet altijd gevaarlijk – denk aan Mandela. De christelijke politiek heeft zijn eigen repertoire om bescheiden bestuur vorm te geven – als we de postmoderne kritiek nodig hebben om dat te herontdekken is dat pijnlijk en beschamend, maar wel de moeite waard. ■

Auteur Robert van Putten MSc is bestuurskundige en als gastonderzoeker verbonden aan het WI. Hij doet onderzoek naar de participatiesamenleving en overheidsop treden.

Het privatiseringsverdriet van Nederland

DOOR GEERT JAN SPIJKER In het vorige maand verschenen boek *De terugkeer van het algemeen belang* geeft Eerste Kamerlid Roel Kuiper een beeld van de gevolgen van de privatiseringspolitiek van de afgelopen dertig jaar, onder meer voor de NS, de KPN en de energiesector. Staatsbedrijven werden verkocht, publieke dienstverlening overgeheveld naar de markt en de bedrijfsmatige overheid verscheen op het toneel. Door het op afstand zetten van overheidsdiensten verloor de politiek invloed en raakten burgers gedesoriënteerd.

Privatiseringspolitiek bracht een revolutie in de verhouding tussen overheid, markt en samenleving. Het heeft gevestigde patronen van zeggenschap en gemeenschappelijk overleg veranderd en meer onbehagen en meer Europa gebracht dan menigene lief is. De burger verloor met de politiek grip op het publieke domein. De Nederlandse democratie werd een 'transactiedemocratie' met veel aandacht voor de eisen van de markt en onvoldoende oog voor de belangen van de burger. Die burger is daarop gaan reageren. Er is privatiseringsverdriet over de teloorgang van publieke zeggenschap over de eigen samenleving.

In het boek analyseert Kuiper de gevolgen van privatiseringspolitiek en schetst hij een politieke route voor de toekomst. Wat waren de cruciale momenten in de besluitvorming? Welke rol speelde Europa in het beleid van verschillende kabinetten? Wat betekende privatiseringspolitiek voor de samenleving, de economie en het bedrijfsleven

in Nederland? Volgens de auteur moeten politici weer durven kiezen voor het algemeen belang in het besef dat burgers en overheden samen bouwen aan een politieke gemeenschap. De rol van de Interne Markt moet kritisch worden getoetst en publieke waarden moeten terugkeren. 'Dat vergt een politiek idee van Nederland en onszelf. Als het tekort van Nederland is dat dit is gaan ontbreken, dan is nu het moment aangebroken onszelf opnieuw uit te vinden'.

Roel Kuiper (1962) is fractievoorzitter van de Senaatsfractie van de ChristenUnie. In 2011-2012 was hij voorzitter van de Parlementaire Onderzoekscommissie van de Eerste Kamer, die onderzoek deed naar de privatisering en verzelfstandiging van overheidsdiensten. Het rapport van deze commissie *Verbinding verbroken?* verscheen in 2012. De conclusies en aanbevelingen zijn door de Eerste Kamer en vervolgens door de regering overgenomen.

Koop nu met korting

van €17,90 voor €15,-

Roel Kuiper
De terugkeer van het algemeen belang
Amsterdam: Van Gennep B.V.
ISBN: 9789461642622
373 pagina's
€ 17,90

"Dit boek zou op het nachtkastje moeten liggen van iedere parlementariër, ieder lid van Provinciale Staten of gemeenteraden."

Marc Chavannes (NRC-columnist)

Actienummer 902-09208

Actie loopt van 19-04-2014 t/m 19-07-2014

De Europese karavaan trekt verder

DOOR GUIDO HOOVELD De Nederlandse politiek was jarenlang bijna eensgezind voorstander van de Europese integratie. In de jaren negentig van de vorige eeuw ontstonden de eerste barsten in de pro-Europese houding. Tegenwoordig zijn de meeste politieke partijen eurosceptisch. De realiteit van de Europese integratie leidt er echter toe dat een meerderheid van het parlement verdere integratie toch steunt.

Tijdens de partijraad van de VVD in september 1991 deed haar politiek leider Frits Bolkestein opmerkelijke uitspraken over de Europese integratie. Hij liet weten zich te verzetten tegen de communitarisering van het buitenlands- en veiligheidsbeleid van de lidstaten van de toenmalige Europese Gemeenschap. Dit beleid moest voorwerp blijven van samenwerking tussen de regeringen van de lidstaten. Ook was het zaak, aldus Bolkestein tegen zijn partijgenoten, dat Nederland niet langer streefde naar een federaal Europa. Het einddoel van de Europese integratie behoorde een confederatie te zijn met op economisch gebied bepaalde federale eigenschappen. Uit het vorig jaar verschenen boek *Verloren consensus. Europa in het Nederlandse parlementair-politieke debat 1945-2013* blijken deze uitspraken van Bolkestein een belangrijk keerpunt te zijn geweest in het denken in Nederland over Europa. De VVD-leider doorbrak hiermee de jarenlange eensgezindheid die in bijna de hele Nederlandse politiek over de Europese integratie bestond.

Waterscheiding

Verloren consensus, dat meerdere auteurs heeft, ziet de jaren 1990 en 1991 als een waterscheiding in de opvattingen van de Nederlandse politieke partijen over Europa. Het was het begin van een eurosceptische houding in het parlement. Daarmee kwam een einde aan de jarenlange omhelzing van Europa. In de jaren vijftig van de vorige eeuw hadden alle grote politieke partijen zich achter het ideaal van de Europese integratie geschaard. KVP

en PvdA waren direct na de Tweede Wereldoorlog al kampioenen Europese integratie. Bij de ARP, CHU en de VVD bestonden aanvankelijk aarzelingen. Vanwege de dreiging van de Sovjet-Unie en de realiteit van de Europese integratie in de praktijk gaven deze drie partijen echter hun aarzelingen op. Verzet in het parlement tegen de pro-Europese politiek van de Nederlandse regering kwam uit de marge, in eerste instantie alleen van CPN en SGP. Bij deze twee partijen voegden zich de kleine linkse en de kleine christelijke partijen die vanaf de jaren zestig hun opwachting in de Tweede Kamer maakten.

Voorwaardelijkheidsdenken

Bolkestein kreeg na 1991 zijn partij mee in zijn kritische benadering van de Europese eenwording. Al eerder had een politieke partij kritiek op Europa gehad, zij het dat die kritiek van tijdelijke aard was (in die zin was de eensgezindheid over Europa al een keer eerder doorbroken). In de jaren zestig en zeventig ontstond als gevolg van de beweging Nieuw Links binnen de PvdA de opvatting dat de Europese Gemeenschap een kapitalistisch orgaan was. De Europese integratie voltrok zich ten koste van de zwakkeren en de Derde Wereld. Verdere integratie zou volgens de PvdA alleen mogen gebeuren op voorwaarde dat Europa zich ontwikkelde in sociaal-democratische en progressieve richting. Dit standpunt werd aangeduid als het zogenaamde 'voorwaardelijkheidsdenken'. In de praktijk bleek dit denken vooral retoriek te zijn. In de jaren 1973-1977 zat de PvdA onder leiding

van premier en partijgenoot Joop den Uyl in de regering. De PvdA-fractie in de Tweede Kamer liet zich in die jaren kritisch uit over Europa. Maar PvdA-minister Max van der Stoep van Buitenlandse Zaken gaf geen krimp: "Ik ga niet met mijn eigen partijprogramma in de achterzak naar Brussel." Zonder dat de PvdA-fractie doorbeet bleef het kabinet-Den Uyl de Europese integratie onverkort steunen. De partijelite omhelsde het voorwaardelijkheidsdenken niet. Uiteindelijk stierf het een zachte dood. Begin jaren tachtig maakte de PvdA weer onderdeel uit van de Haagse consensus over Europa.

Supranationaal

In de periode 1950-1990 vallen twee hoofdlijnen in het Europese beleid van de Nederlandse regering te ontdekken. Nederland was voorstander van integratie op economisch terrein. Die integratie behoorde zich langs supranationale weg te voltrekken, dat wil zeggen dat er bovenstatelijke, Europese instituties en regelgeving moesten ontstaan. Dit was de beste garantie voor de voor Nederland zo belangrijke onderlinge vrijhandel tussen de lidstaten. Een Europa op supranationale leest geschoeid hield bovendien de hegemoniale aspiraties van Duitsland en Frankrijk onder controle. Economische integratie was dus belangrijk voor Nederland, maar de Europese Gemeenschap moest zich daartoe ook beperken. De regering stond op het standpunt dat de Europese veiligheid en defensie het beste af waren via de NAVO en de betrokkenheid van de Verenigde Staten. Op deze gebieden mocht geen zelfstandig Europees beleid ontstaan omdat dit afbreuk zou doen aan de Atlantische cohesie.

Welwillende volgzzaamheid

Bijna het gehele parlement steunde in de periode 1950-1990 de hierboven beschreven Europese politiek van de regering. In de jaren vijftig was het enthousiasme van de parlementsleden voor Europa zelfs groter dan bij de regering. Volgens de auteurs van het slothoofdstuk van *Verloren consensus* zijn er in de periode 1950-1990 in het parlementaire debat over Europa twee constanten vast te stellen. Bij de behandeling van Europese verdragen en akten klaagden de politieke partijen altijd dat de integratie niet ver genoeg ging. De regering verweerde zich hiertegen door te wijzen op de opstelling van andere landen. Die wensten niet verder te gaan. Maar

ondanks het geklaag gaf de Tweede Kamer steevast haar goedkeuring aan de verdragen en akten.

Een andere constante in het partijpolitieke debat was de kritiek op en de zorg over het Europese democratische gat: de tekortschietende democratische controle op de Europese wet- en regelgeving. De directe verkiezing van het Europese Parlement sinds 1979 en de uitbreiding van bevoegdheden van dit gremium waren in dit opzicht verbeteringen, maar onvoldoende om de kritiek en de zorg van de Nederlandse politiek weg te nemen. Ondertussen vond de burger het Nederlandse Europese beleid en de opvattingen van de politieke partijen daarover wel best. Europa kon op een positief oordeel rekenen. Maar echt enthousiast over Europa werden de Nederlanders ook niet. Hun houding valt volgens genoemde auteurs daarom te typeren als welwillende volgzzaamheid (permissieve consensus).

Pim Fortuyn: ook burger wordt sceptisch

De aansteker van de eurosceptis, Frits Bolkestein, legde in 1998 het leiderschap van de VVD neer en verdween naar de coulissen van de Nederlandse politiek. Critici smaalden dat hij wel had geblaft maar niet gebeten. De VVD was als het er op aankwam het pro-Europese beleid van de regering blijven steunen. Volgens *Verloren consensus* wordt Bolkestein hiermee geen recht aangedaan. Hij ontmantelde de eensgezindheid over de communautarisering en op de lange termijn beïnvloedden zijn eurosceptische ideeën wel degelijk de houding van de Nederlandse regering ten aanzien van Europa.

De VVD was weliswaar in de jaren negentig over Europa de meest uitgesproken kritische partij, maar ook binnen andere partijen groeide de sceptis over Europa. Zo niet bij het grote publiek. Dat bleef, zij het onverschillig, voorstander van Europa. In het slothoofdstuk van *Verloren consensus* kunnen we lezen dat door het optreden van Pim Fortuyn aan het begin van de twintigste eeuw ook de burger kritisch werd over de Europese integratie. En hoewel Fortuyn in mei 2002 door moord om het leven kwam, was het anti-Europese zaad wel definitief gezaaid. Het onbehagen over de dure euro, de uitbreiding van de EU en de nettobetalerspositie van Nederland versterkten

‘De Zuid-Europese schuldencrisis die in 2009 ontstond, doorbrak opnieuw de Haagse consensus.’

de Europasceptis onder de bevolking. Het was daarom geen wonder dat de Nederlandse kiezer in 2005 de Europese grondwet afwees.

Banken- en schuldencrisis

Gek genoeg vond er na de verwerping van de Europese grondwet een depolitisering van het debat over Europa plaats. Van de kant van de regering was het oorverdovend stil en de Tweede Kamer besloot het Verdrag van Lissabon, dat in 2007 in de plaats kwam van 'de Europese Grondwet', niet aan een referendum te onderwerpen. De in 2008 uitgebroken bankencrisis versterkte zelfs kortstondig het depolitiserende klimaat. Er was kamerbrede steun en waardering voor de gecoördineerde aanpak van deze crisis waartoe de lidstaten van de EU besloten. De Zuid-Europese schuldencrisis die in 2009 ontstond, doorbrak echter opnieuw de Haagse consensus. De vraag of Griekenland door Europa financieel gesteund moest worden verdeelde de politieke partijen en hield de mensen in het land erg bezig. Ook de opkomst van de anti-Europese PVV zorgde ervoor dat de discussie over Europa opnieuw oplaaide en weer prominent op de politieke agenda kwam te staan.

Met huid en haar

De eurosceptische kiezer en de hete adem van de anti-Europese partijen PVV en SP in de nek dwongen (en dwingen) de middenpartijen tot een kritische koers over Europa. Met de mond beleden zij dat ze tegen verdere uitbreiding waren van de bevoegdheden van de EU. Maar in de praktijk stemden zij sinds het uitbreken van de schuldencrisis in met een verdergaande Europese bemoeienis met de economieën van de lidstaten. Zo is de greep van de Europese Commissie op de begrotingen van de EU-landen versterkt en is er een Europees instituut gekomen dat de nationale financiële toezichthouders controleert. De meerderheid van het Nederlandse parlement heeft zich hier niet tegen verzet. *Verloren consensus* constateert terecht dat de parlementariërs ook geen andere keus hadden. De onderlinge afhankelijkheid van lidstaten is zo toegenomen dat Nederland met huid en haar vastzit aan de in Europees verband geschapen kaders. *Verloren consensus* stelt het onomwonden: er is eigenlijk geen mogelijkheid meer "voor het voeren van een autonoom, 're-nationalistisch' Europabeleid".

RPF en GPV

In dit tijdschrift is het uiteraard interessant om na te gaan hoe *Verloren consensus* schrijft over de ChristenUnie en haar voorgangers, GPV en RPF. Volgens het boek waren deze voorgangers verkleefd aan de natiestaat. Dit betekende niet dat GPV en RPF tegen Europese samenwerking waren, maar deze mocht er niet toe leiden dat de Nederlandse identiteit wazig werd. Van een supranationaal Europa waren beide partijen daarom niet geporteerd. De samenwerking tussen de lidstaten moest bij voorkeur gebeuren op intergouvernementele basis. Gezien hun Europa-standpunt was het niet verwonderlijk dat GPV en RPF tegen het verdrag van Maastricht stemden. Dit verdrag telde namelijk veel supranationale onderdelen, zoals de euro. De realiteit van de Europese integratie maakte beide partijen geleidelijk wel positiever over Europa.

ChristenUnie

De ChristenUnie laat tot op heden op het Europa-dossier een wispelturig beeld zien. Terwijl haar voorgangers nog nooit met een Europees verdrag hadden ingestemd, gaf zij haar goedkeuring aan het verdrag van Nice. Dit uit 2001 stammend verdrag maakte de EU gereed voor de uitbreiding met de Midden- en Oost-Europese landen. Volgens *Verloren consensus* woog voor de ChristenUnie het belang van de toetreding tot de EU van deze voormalig communistische landen zwaarder dan haar bezwaar tegen een supranationaal Europa. De Europese Grondwet kon echter niet op instemming van de ChristenUnie rekenen. Haar politiek leider, André Rouvoet, was in de campagne over het referendum over deze 'Grondwet' zelfs één van de aanvoerders van het verzet ertegen. Tijdens de ratificatie van het verdrag van Lissabon, waaruit de grondwettelijke franje was verwijderd, zat de ChristenUnie in de regering. Zij steunde dit verdrag. Omdat de ChristenUnie tegen de 'Europese Grondwet' was, noemt *Verloren consensus* deze opstelling opvallend. Het boek vermoedt dat de regeringsdeelname de partij op het onderwerp Europa dwong tot het doen van concessies aan haar coalitiepartners CDA en PvdA.

Leningen aan Griekenland

Hoewel de titel aangeeft dat *Verloren consensus* het parlementair en politiek debat over Europa

tot 2013 beschrijft, schenkt het boek slechts tot 2011 aandacht aan de Griekse schulden crisis en de opstelling van de Nederlandse politiek daartegenover. De positie die de ChristenUnie in het debat over de Griekse schulden crisis inneemt, maakt het grillige imago van deze partij met betrekking tot Europa verder duidelijk. Daarom willen wij op deze plek aan deze positie kort enkele woorden wijden. In eerste instantie steunde de ChristenUnie de verstrekking van leningen aan het financieel zieltogende Griekenland. Aan het verlenen van een nieuw pakket leningen aan dit land in 2011 onthield ze echter haar instemming. De landen die Griekenland financieel de helpende hand toestaken, zouden volgens de ChristenUnie hun geleende geld nooit meer terugzien. Daarom was het beter om de Griekse schulden te herstructureren. Vanwege zorg over de slechte financiële situatie van de mediterrane eurolanden liet de partij in 2012 een onderzoek uitvoeren naar de vraag of een opsplitsing van de euro in een Zuid-Europese en Noord-Europese zone mogelijk was. In november van dat jaar verschenen de uitkomsten van dit onderzoek. Volgens deze uitkomsten was een opsplitsing van de euro economisch zeer nadelig, maar een vertrek van Griekenland uit de eurozone was wel goed mogelijk. De ChristenUnie presenteerde vervolgens het idee van een Grieks vertrek in de Tweede Kamer, maar een meerderheid van de partijen wees dit idee beleefd doch beslist af.

Worsteling

De ChristenUnie worstelt met het onderwerp Europa. Dat maakt haar wisselende koers sinds haar bestaan met betrekking tot dit onderwerp wel duidelijk. Behoort deze partij momenteel op veel dossiers tot de 'constructieve oppositie', dat kan niet gezegd van haar opstelling tegenover de Europese aanpak van de Zuid-Europese schulden crisis. Die is zuiver oppositioneel. Deze opstelling kan de ChristenUnie zich veroorloven omdat ze niet nodig is voor een parlementaire meerderheid voor goedkeuring van lastige besluiten om leningen aan Griekenland te verstrekken. Het lijkt erop dat de ChristenUnie op het dossier Europa nog teveel de gevangene is van het verleden. Haar voorgangers GPV en RPF stonden zeer negatief tegen een supranationaal Europa en de euro. Dit verleden van zich afschudden is momenteel blijkbaar een brug te ver. Overigens kan ik me niet helemaal aan

de indruk onttrekken dat het afwijzende standpunt van de ChristenUnie over een Europees optreden met betrekking tot de Zuid-Europese schulden crisis is ingegeven door electorale motieven. De oplossing van de bank- en schulden crisis ligt juist in meer Europa. Dit staat uiteraard haaks op het sentiment onder de kiezer, maar het is de uitdaging voor politieke partijen om hem daarvan te overtuigen.

Overzichtswerk

Terug naar het boek *Verloren consensus*. Het vult een leemte die tot op heden over het onderwerp Europa in de parlementaire geschiedschrijving bestond. Omdat het boek het karakter van een overzichtswerk heeft, zijn de auteurs spaarzaam geweest met het schetsen van achtergronden. Hoewel dat begrijpelijk is, was in een aantal gevallen een stuk verdieping op zijn plaats geweest. Zo blijft de beschrijving van de posities die de politieke partijen tegenover Europa innamen wat aan de oppervlakte steken. Het boek zou aan meerwaarde hebben gewonnen als deze posities verklaard waren uit het ideologische gedachtengoed van de partijen. Bij de weergave van het streven van de Nederlandse regering in de periode 1950-1990 naar een supranationaal Europa was het eveneens goed geweest als zij de spade dieper hadden gestoken. Voor een goed begrip van dit streven zou het mooi zijn geweest als de auteurs de link hadden gelegd met de legalistische traditie die de buitenlandse politiek van ons land sinds de Republiek kenmerkt. Nederland heeft altijd veel belang gehecht aan het internationale recht en de naleving ervan. Bij deze traditie passen bovenstatelijke regels en instituties veel beter dan samenwerking op intergouvernementele basis. Bij deze samenwerking speelt de omvang van de macht van landen een veel grotere rol. Deze kritiek neemt niet weg dat er met *Verloren consensus* een boek ligt dat uitstekend schetst hoe één van de *founding fathers* van de EU zich ontwikkelde tot een kritisch en lastig broertje binnen de Europese familie. ■

Auteur

Guido Hooiveld is historicus en werkt als beleidsmedewerker onderwijs en Wmo bij de gemeente Oldebroek.

Vacatures

Werken bij het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie? We zijn op zoek naar collega's die zich verbonden weten met onze geloofswaarden en missie en de bevologenheid hebben om de relevantie en zichtbaarheid van de christelijk-sociale politiek te vergroten. Help ons in onze zoektocht: solliciteer of verspreid het nieuws!

BUREAU/COMMUNICATIEMEDEWERKER (0,4 FTE)

(Reageren voor 01-05-2014)

We zijn op zoek naar een bureaumedewerker met een brede, ondersteunende functie. Het zwaartepunt ligt bij communicatiewerkzaamheden (congresorganisatie, nieuwsbrieven, webbeheer, social media, etc.). We zoeken naar een praktische en assertieve collega, die niet vies is van aanpakken, van samenwerking houdt en aan een half woord genoeg heeft.

ONDERZOEKER ECONOMIE A (0,8 FTE, 12 MAANDEN)

(Reageren voor 01-06-2014)

Tegenover een economie waarin groei een doel op zichzelf is geworden, bezinnen wij ons op een alternatief van een 'economie van voldoening'. We zijn op zoek naar een zelfstandige en creatieve onderzoeker, met academisch denkniveau, die ons kan helpen christelijk-sociale ideeën voor een breed publiek toegankelijk te maken en naar de praktijk te vertalen.

ONDERZOEKER ECONOMIE B (0,6 FTE, 6 MAANDEN)

(Reageren voor 01-06-2014)

Waardering van de 'economie van voldoening' vraagt om meer meetinstrumenten dan alleen het Bruto Nationaal Product. We zijn op zoek naar een zelfstandige en creatieve onderzoeker, bij voorkeur met ervaring met welvaart- en welzijnsstatistiek, die het idee van een 'Bruto Nationaal Welzijn'-cijfer praktisch kan uitwerken. Een combinatie van beide onderzoeksprojecten (A en B) behoort tot de mogelijkheden.

Meer informatie op: www.wi.christenunie.nl

OPEN VOOR GOD GEPRESENTEERD

Op donderdag 6 maart jl. presenteerde het WI samen met de TU Kampen het boek *Open voor God. Charles Taylor en christen-zijn in een seculiere tijd*. De bundel bevat bijdragen van Hans Burger en Geert Jan Spijker (de redacteurs van de bundel), en van Hans Schaeffer, Roel Kuiper, Simon van der Lugt, Wim van der Schee en Rob Nijhoff. Zie ook www.wi.christenunie.nl/openvoorgod. Inmiddels is er ook een cursus gegeven over dit boek in samenwerking met AKZplus (www.akzplus.nl).

Beste verkiezingen ooit voor de ChristenUnie op lokaal niveau

DOOR ANJA HAGA, KEES SINKE EN ERIK VAN DIJK **De gemeenteraadsverkiezingen van 2014 zijn de succesvolste ooit voor de ChristenUnie op lokaal niveau. In veel gemeenten heeft de ChristenUnie één of zelfs twee zetels winst geboekt. Hiermee is 2006, het topjaar tot nu toe, overtroefd met meer dan 27.000 stemmen. Ten opzichte van 2010, toen we een klein verlies leden, hebben ruim 46.000 mensen meer hun stem uitgebracht op de ChristenUnie. Hiermee is de ChristenUnie in negen plaatsen de grootste partij geworden. Waar heeft de ChristenUnie dit succes aan te danken?**

Constructieve houding

De opmars van de ChristenUnie heeft meerdere oorzaken, waarvan we er een paar proberen te duiden. De eerste belangrijke reden voor de groei ligt in de constructieve houding van de partij. Veel fracties krijgen plaatselijk lof van andere partijen, organisaties en kiezers voor hun betrouwbare en gedegen inbreng in de laatste jaren. Simone Kennedy, lijsttrekker in Amersfoort, denkt ook dat de extra twee zetels, waardoor de fractie nu uit 5 raadsleden bestaat, onder andere te danken zijn aan de opbouwende bijdrage van de ChristenUnie. "D66 is de grootste winnaar, maar wij krijgen van hen complimenten voor onze constructieve houding en inhoud", aldus Kennedy.

Serius alternatief

Voor kiezers is de ChristenUnie door deze opstelling een serieus alternatief voor de gevestigde partijen. De partij heeft laten zien dat ze bestuurlijke verantwoordelijkheid kan nemen. Dat blijkt onder meer uit het leveren van veel meer wethouders sinds 2006, de kabinetsdeelname (2007-2010) en

de deelname aan meerdere provinciale colleges sinds 2007. De ChristenUnie heeft duidelijk laten zien dat ze niet wegloopt voor bestuurlijke verantwoordelijkheid en dat waarden kiezers. Ook de huidige steun van de ChristenUnie aan het kabinet, via meerdere akkoorden (zoals het begrotingsakkoord in het najaar van 2013) heeft hier een rol in gespeeld. De ChristenUnie heeft geen opportunistische houding waarin de kiezer wordt gepaaid met loze beloftes, maar bouwt vanuit idealen aan de samenleving en durft hierin ook lastige keuzes te maken. (Opvallend daarbij is dat ook de andere twee 'constructieve' partijen, D66 en SGP, hebben gewonnen.)

Helder profiel

Een tweede oorzaak van de groei zit in de sterkere profilering, waaraan vooral sinds de Tweede Kamerverkiezingen van 2012 hard gewerkt is, op alle niveaus in de partij. Eén van de onderwerpen waar de ChristenUnie zich op profileert, en waar ze tegelijk niet aarzelt om lastige keuzes te maken, is de zorg. De ChristenUnie pakt dit onderwerp niet eenzijdig aan door alleen maar te protesteren tegen de bezuinigingen, maar komt met een eigen visie en denkt constructief mee over de wijze waarop er bezuinigd wordt.

Actieplan Zorg

Tijdens de campagne bleek dit onder andere door de overhandiging van het Actieplan Zorg. Arie Slob: „Zorg gaat allereerst over mensen, dus de menselijke maat moet voorop staan. Dat moet wat ons betreft centraal blijven staan, ook nu veel zorgtaken naar de gemeente gaan.” Om dit te onderstrepen, en vooral als blijk van waardering voor alle 'hardzorgende' hulpverleners in het land, brachten alle Kamerleden en heel veel lokale lijsttrekkers van de ChristenUnie een grote taart met het Actieplan Zorg bij diverse zorginstellingen en

Op 19 maart deed de ChristenUnie in 152 gemeenten zelfstandig en in 38 gemeenten samen met de SGP aan de verkiezingen mee. Totaal 190. In Waddinxveen zit de ChristenUnie in de Protestantse Combinatie Waddinxveen, samen met SGP en de Hervormde Kiesvereniging. Totaal dus eigenlijk 191. Op 19 maart 2014 is de ChristenUnie met ongeveer 50 raadszetels gegroeid.

Top 10 stemmenwinst

1. Zwolle	+ 3.429
2. Apeldoorn	+ 3.028
3. Amersfoort	+ 1.738
4. Utrecht	+ 1.614
5. Den Haag	+ 1.375
6. Hardenberg	+ 1.336
7. Barneveld	+ 1.189
8. Veenendaal	+ 1.144
9. Leidschendam-voorburg	+ 1.071
10. Amsterdam	+ 893

Top 10 winst lokale percentage

	2010	2014	winst
1. Renswoude	0%	11,53%	+ 11,53%
2. Lingewaal	19%	28,30%	+ 9,36%
3. Culemborg	5,7%	12,4%	+6,70%
4. Lopik	17,4%	22,5%	+5,10%
5. Hardenberg	20%	25%	+4,99%
6. Zwolle	14,1%	18,9%	+4,78%
7. Best	0%	4,6%	+4,55%
8. Apeldoorn	7,8%	12,3%	+4,45%
9. Vianen	6,5%	10,5%	+4,07%
10. Barneveld	13,7%	17,4%	+3,75%

vrijwilligersinitiatieven in het land. Dit actieplan was geen op zichzelf staande actie. In de hele campagne rond de gemeenteraadsverkiezingen nam zorg een prominente plek in bij de ChristenUnie. Dico Bac, lijsttrekker in Zuidplas: "Zorg is een belangrijk thema voor de ChristenUnie. Met mensen op de kandidatenlijst die werken in de zorg hebben we veel kennis in huis over de decentralisaties. In ieder debat kwam het onderwerp zorg wel naar voren, en daar waren we dus goed op voorbereid. Ook de publicaties over zorg en decentralisaties van het Wetenschappelijk Instituut en de Bestuurdersvereniging hielpen enorm in de voorbereiding."

Resultaten geboekt

De ChristenUnie weet met een duidelijke agenda resultaten te boeken. Voorbeelden hiervan zijn het behoud van de kleine scholentoeslag, het openblijven van kazernes zoals die in Assen en de discussie rond strafbaarstelling van illegaliteit. Dit laatste punt raakt de ChristenUnie in het hart. Immers: het gaat erom hoe je tegen mensen aankijkt en met hen omgaat. Als landelijke partij kunnen wij zowel op nationaal als regionaal niveau invloed uitoefenen. De kiezer herkent en waardeert dit. In Utrecht blijkt de ChristenUnie veel stemmen te hebben gekregen in het stembedistrict waarin het Zandpad gelegen is. De gemeente Utrecht gaat bij het Zandpad 32 tijdelijke werkruimtes voor prostituees inrichten. Veel bewoners van de wijk Overvecht zien dit niet zitten en weten zich gehoord door de

ChristenUnie. Zowel de Tweede Kamerfractie van de ChristenUnie als veel raadsfracties verzetten zich tegen (raam)prostitutie vanwege de risico's van mensenhandel en uitbuiting.

Campagne Zwolle

Tijdens de campagne moet een partij de aandacht op zich weten te vestigen. Een goed voorbeeld is Zwolle. In de weken voorafgaand aan de verkiezingen protesteerde een blauwe man met tekstborden op het Stationsplein en in de wijk Stadshagen. De man was gekleed in een zogenoemde morphsuit, waardoor hij onherkenbaar was. In de hand hield hij een bord met een voorstel voor verbeteringen in de stad. De man trok, ook op internet, veel aandacht, omdat niemand wist wie hij was. Pas na een week werd bekend dat het om de ChristenUnie ging (zie <http://bit.ly/1fj1haD>). De achterban van de ChristenUnie Zwolle werd niet vergeten in de campagne. Zij kregen een scheurkalender zodat ze mee af konden tellen tot de gemeenteraadsverkiezingen. Op de 78 pagina's van de kalender wordt politieke inhoud afgewisseld met cartoons, puzzels, recepten en Bijbelteksten. Inwoners van Zwolle konden de scheurkalender gratis aanvragen op de website van de partij, of afhalen bij boekhandels. Dat deze wijze van campagnevoeren loont blijkt uit de mooie uitslag in Zwolle. Er hebben zoveel mensen op de ChristenUnie gestemd dat de partij is gestegen van 6 naar 8 zetels, en daarmee de grootste partij is geworden in de raad.

Andere oorzaken

Er zijn nog andere oorzaken van de groei aan te wijzen:

- er is door veel fracties meer geïnvesteerd in netwerken met maatschappelijke organisaties
- er waren in veel gemeenten grotere en professionelere campagneteams dan ooit.

Hopelijk kunnen we met een uitgebreidere evaluatie nog meer oorzaken en succesfactoren boven water halen. Dat kan ons helpen bij de inzet voor de volgende verkiezingen: voor het Europees Parlement op 22 mei 2014 en voor de Provinciale Staten en Waterschappen in maart 2015.

Grootste

In de periode 2010-2014 hadden we voor het eerst één fractie met 8 zetels: Veenendaal. Sinds 19 maart 2014 hebben we 8 zetels in vier gemeenten: Veenendaal, Bunschoten, Hardenberg en Zwolle. In Hardenberg is de ChristenUnie niet de grootste partij, in de andere drie gemeenten wel.

De ChristenUnie is verder ook de grootste partij in:

- Oldebroek
- Elburg
- Zwartewaterland
- Lingewaal
- Kampen
- Harderwijk

Sommige combinaties waarin de ChristenUnie zit zijn ook de grootste fractie in hun gemeente:

- Sliedrecht (samen met SGP)
- Waddinxveen (in de combinatie PCW)

De ChristenUnie is de positie van grootste partij kwijtgeraakt in Hattem, Urk en Putten. In Urk moesten we de eerste plek aan de SGP afstaan, in Putten aan 'Wij Putten'. In Hattem zakte de ChristenUnie van de 1e naar de 4e positie (met vijf partijen in de raad). In Hattem en Putten was de ChristenUnie in 2010 voor het eerst de grootste geworden, maar is ze die positie nu dus weer kwijtgeraakt.

Verlies

Slechts in 9 gemeenten hebben we een zetel verloren (maar dat maakt het voor de betrokkenen niet minder pijnlijk):

- Bussum (de enige zetel kwijt ...)

- Menterwolde (de enige zetel kwijt ...)
- Hardinxveld-Giessendam (van 4 naar 3 zetels; we kwamen 1 stem te kort ...)
- Den Helder (van 2 naar 1)
- Hattem (van 4 naar 3 zetels)
- Hoogezand-Sappemeer (van 2 naar 1)
- Kampen (van 7 naar 6)
- Nunspeet (van 5 naar 4)
- Putten (van 5 naar 4)

Als we kijken waar de ChristenUnie het sterkst achteruit is gegaan in het lokaal behaalde percentage, dan staat Hattem bovenaan met -8,3% (van 26,3 naar 17,9%). Daarna Den Helder met -3,2%. Daarna volgen Nunspeet, Ten Boer, Appingedam, Alblasersdam en Urk (van 26,3 naar 24,1%). Bij de overige dalers bleef het verschil onder de 2%.

Tot slot

We mogen dankbaar zijn met deze uitslag. Het was een uitslag waar we op hadden gehoopt, maar die uiteindelijk boven verwachting was. We hopen en bidden dat we met al deze mensen tot zegen van de steden en dorpen in Nederland kunnen zijn. ■

Disclaimer: bovenstaande gegevens zijn op basis van de voorlopige uitslagen, zoals wij die verzameld hebben via de landelijke media. Door emails, gemeentelijke websites en andere bronnen zijn in-tussen een aantal fouten gecorrigeerd, maar 100% correct is het waarschijnlijk nog niet.

Auteurs Anja Haga is adviseur bestuurders, Kees Sinke is medewerker projecten (waaronder het beheren van de verkiezingsuitslagen) en Erik van Dijk is hoofd van de afdeling Opleiding & Advies en campagnemanager. De auteurs zijn allen werkzaam op het partijbureau van de ChristenUnie.

1 zetel winst

van 0 naar 1 zetel

VOOR HET EERST
Best
Leidschendam-Voorburg
Renswoude
Schiedam

HEROVERD (na verlies van zetel in 2010)
Binnenmaas
Eindhoven
Den Haag
Haarlem
Pekela

van 1 naar 2 zetels

2E ZETEL HEROVERD (na verlies van zetel in 2010)
Emmen
Meppel
Scherpenzeel
Utrecht
Woudenberg

van 1 naar 2 zetels (vervolg)

DOORGEPROEID van 0 in 2006 naar 1 in 2010 en 2 in 2014
Rhenen
Strijen (in 2010 zelfstandig, nu samen met SGP)

IN 2006 EN 2010 OP 1 ZETEL, NU NAAR 2
Aalten
Almelo
Arnhem
Delft
Deventer
Maassluis
Midden-Drenthe
Nieuwegein
Pijnacker-Nootdorp
Soest
Tynaarlo
Tytsjerksteradiel
Vianen
Zaanstad

van 2 naar 3 zetels

IN 2010 VERLOREN ZETEL HEROVERD
Bedum
Dronten
Ridderkerk
Wierden
Zaltbommel
Zeewolde

IN 2006 VERLOREN ZETEL HEROVERD
Dantumadiel
Enschede
Ommen
Vlaardingen

VOOR HET EERST NAAR DRIE ZETELS
Epe
Gorinchem
Huizen
Leusden
Lopik
Tholen

van 3 naar 4 zetels

Elburg
Goes
Gouda
Heerde
Lingewaal Bijzonder: zij gingen in 2010 (tegen een licht dalende trend in) van 2 naar 3 zetels en groeiden nu door naar 4.

van 4 naar 5 zetels

Assen
Borsele
Noordoostpolder
Smallingerland
Veere
Zwijndrecht

van 5 naar 6 zetels

Harderwijk
Nijkerk

2 zetels winst

van 1 naar 3 zetel

Culemborg (extra bijzonder als je beseft dat zij in 2010 voor het eerst een zetel haalden ... Van 0 naar 1 naar 3!)

van 3 naar 5 zetels

Amersfoort
Apeldoorn

van 4 naar 6 zetels

Barneveld

van 6 naar 8 zetels

Bunschoten
Zwolle

‘Onze blik is over

INTERVIEW MET STIENEKE VAN DER GRAAF

DOOR GEERT JAN SPIJKER Stieneke van der Graaf komt van oorsprong niet uit Groningen, maar ze kan de provincie 'verkopen' als de beste. Als ik het Provinciale Statenlid op een zomerse lentedag bezoek in het provinciehuis, krijg ik direct een rondleiding door het Middeleeuwse gebouw, compleet met toelichting en flyers over 'de orgeltuin van Europa'. Of het nu gaat over de gasbevingen, Europa of ruimte voor boeren, het is duidelijk: hier is een politica aan het woord die haar boodschap enthousiast en overtuigend weet te brengen.

© Arno fotografie

Waarom heb je destijds voor de ChristenUnie gekozen?

Allereerst vanwege de cultuur. De ChristenUnie is een zelfkritische partij, waar mensen hun eigen handelen onder de loep nemen. Dat scherpt me. Ook de onderlinge bemoediging vind ik mooi. Daarnaast de inhoud: het samen het goede zoeken, de zorg voor elkaar en voor de schepping. Politiek is daarbij een middel, geen doel. Verantwoordelijkheid nemen kan op allerlei manieren in de samenleving, politiek is daar een van.

Was het een bewuste keuze om op de lijst te gaan voor de Europese verkiezingen?

Ja, ik vind de EU uitermate boeiend. We hebben hier nu al zo lang vrede en stabiliteit, erg bijzonder. Mensen uit andere delen van de wereld komen hierheen om te kijken hoe wij, met al die cultuurverschillen, in redelijke harmonie kunnen samenleven. We moeten wel - ook als ChristenUnie - goed nadenken over de positie van de EU in de wereld. Waar staan we nu? En wat betekent de opkomst van China en andere landen? Passen zij zich aan ons aan of gebeurt er wat anders? Wie bepaalt de spelregels in de 21e eeuw? Oekraïne is echt een test voor de EU.

De EU speelt ook een belangrijke rol als het gaat om grensoverschrijdende regio's.

Hoe speelt dat hier?

Vanuit de regio Noord-Nederland onderhouden we nauwe banden met Duitsland. Onze blik is heel bewust over de grens gericht, steden als Hamburg en Bremen liggen vlakbij. We werken bijvoorbeeld aan een snelle treinverbinding met deze steden. Dat grotere perspectief, dat grensoverschrijdende denken dat je wel in Brussel aantreft, mis ik in

de grens gericht'

Den Haag. Het lijkt soms wel of men daar denkt dat de wereld stopt bij de grens. Er zit veel kracht en potentie in deze regio, daarvan ben ik onder de indruk. Toch moet het Noorden vaak hard werken om haar positie onder de aandacht te brengen in de Randstad. Dat is natuurlijk een verhaal van alle tijden, maar afgelopen periode viel het weer bijzonder op, rond de gasbevingen.

Hoe hebben jullie dat gebeuren ervaren?

Het kostte heel veel moeite om het voor het voetlicht te brengen. Ik kan wel zeggen dat de ChristenUnie vooropliep bij het agenderen van dit thema, mede dankzij een goede samenwerking met de Tweede Kamerfractie. De media zijn ook heel belangrijk geweest. De politiek in Den Haag was verder vooral volgend, men beseft niet hoeveel impact dit allemaal heeft op veel Noord-oost-Groningers. Huizen met scheuren in muren, gestutte gevels, mensen die hun bed verplaatsten uit angst voor vallende stenen. Echt ernstig. Mensen hebben veel gevoelens van onzekerheid en onveiligheid. Om over waardevermindering van huizen maar te zwijgen.

Hoe moet het nu verder?

Het is duidelijk dat vermindering van de gaswinning harde noodzaak is. Dat had uit voorzorg al eerder gemoeten natuurlijk. Maar de regering deed heel lang niks. Minister Kamp is hier veel geweest, en dat is goed. Maar zijn luisteren zette hij niet om in daden. Nu is er dan een pakket, weliswaar een jaar te laat. Dat er afgelopen jaar meer gas gewonnen is dan het jaar ervoor heeft veel kwaad bloed gezet. Begrijpelijk. De enige oplossing voor nu is: minder gas winnen uit het oogpunt van veiligheid. En verder, we moeten hard gaan nadenken over wat we economisch willen met dit gebied over twintig jaar, als het gas op is.

In 2015 zijn de Provinciale Staten verkiezingen. Misschien een beetje vroeg om er over te beginnen, maar: valt er wat te kiezen? Hoe politiek is de provincie eigenlijk?

Toen wij halverwege de termijn konden gaan meebesturen in Groningen hebben we doelbewust voor een aantal onderwerpen gekozen waarmee we resultaten konden boeken. Zo hebben we aandacht gevraagd voor vrijwilligerswerk gericht op armoedebestrijding, denk aan het Leger des Heils,

Present en Stichting Leergeld. Ook hebben we een investeringsfaciliteit voor het MKB geregeld: kleine bedrijven zijn de motor van de Groningse economie en het is voor hen erg moeilijk om leningen te krijgen bij banken. Verder hebben we bereikt dat er grootverbruikerskortingen voor leerlingenvoer naar alle middelbare scholen kwamen en dat de bevolking mee gaat profiteren van de opbrengsten uit windenergie in hun omgeving. En tot slot - en daar ben ik in het bijzonder trots op - hebben we een doorbraak in de landbouwsector bewerkstelligd.

Vertel.

Groningen kent van oudsher veel polarisatie rond de landbouw: de stad tegenover de ommelanden, arbeiders tegenover de grootgrondbezitters. Door beperkende maatregelen van de voornamelijk linkse meerderheid zijn de boeren nogal in het nauw gedreven. Zij hebben direct na de vorige verkiezingen alle landbouwbedrijven 'op slot' gezet. Daardoor hadden boeren geen uitbreidingsmogelijkheden, terwijl investeren nodig is. Wij hebben er toen aan gewerkt recht te doen aan zowel ruimte voor boeren als aan verduurzaming om zo uit de ontstane impasse te komen.

Staat men open voor de omslag naar een ander soort landbouw?

Zeker, ik merk dat veel jonge boeren staan te popelen de nieuwste kennis en technieken toe te passen, maar daar moeten ze wel de mogelijkheid voor krijgen. We zijn heel blij dat we na veel en lang praten met alle partijen een doorbraak hebben bereikt. Met het zogenaamde 'Groninger verdienmodel' hebben we de hectaregrens omhoog gekregen in ruil voor investeringen gericht op een innovatieve en duurzame landbouw. Daar konden alle partijen mee leven en dat wordt nu uitgewerkt. Eerst voor melkveebedrijven, maar we willen dit uitbreiden tot kippen- en varkenshouders. ■

Personalia Mr. Stieneke van der Graaf is fractievoorzitter van de ChristenUnie in de Provinciale Staten Groningen. De ChristenUnie heeft in Groningen drie zetels en levert een Gedeputeerde. Van der Graaf staat ook derde op de ChristenUnie-lijst voor de komende EP-verkiezingen.

Gratis nulmeting

DOOR ANNERIEKE PRUIM EN RIEKE ELSENBROEK Als je net geïnstalleerd bent als raadslid, komt er veel nieuws op je af. Ook als je je goed op je taak hebt voorbereid. In de praktijk blijkt het misschien toch erg lastig om draagvlak voor je voorstel te krijgen, of debatteer je niet zo flitsend als je je had voorgesteld.

Je bent zo druk met de volle raadsagenda dat je eigenlijk geen tijd hebt voor werkbezoeken terwijl je je juist had voorgenomen om niet zo'n raadslid te zijn dat zich alleen in campagnetijd aan de kiezer laat zien... Kortom, de praktijk is weerbarstig.

Het begin van een nieuwe raadsperiode is een goed moment om de ChristenUnie Competentiemeter in te vullen. Dit zou je kunnen zien als een soort nulmeting. Na het invullen van de competentiemeter ontvang je een rapport waarin je twee best ontwikkelde competenties staan aangegeven, én je twee minst ontwikkelde competenties. Bij

deze vier competenties krijg je ontwikkeltips. Wanneer je de competentiemeter invult als raadslid, worden die competenties gemeten die voor een raadslid belangrijk zijn.

De competentiemeter is onlangs vernieuwd: per competentie zijn meerdere niveaus aangebracht. Van een wethouder wordt bijvoorbeeld nu eenmaal een ander niveau van onderhandelen verwacht dan van een raadslid. Ook nieuw is de mogelijkheid voor een 360°-feedback. Dit betekent dat je een aantal mensen (die jou goed kennen in je functioneren) vraagt de competentiemeter over jou in te vullen. Hiermee ontstaat een breder beeld van jouw competenties.

Binnen het ChristenUnie Opleidingscentrum ontwikkelen we het competentiegericht leren steeds verder. Dat betekent dat er meer mogelijkheden komen om specifiek aan die competentie te werken die je verder wilt ontwikkelen. Dat kan bijvoorbeeld door een cursus te volgen, maar het kan ook betekenen dat je door een ervaren raadslid wordt gecoacht, al dan niet in combinatie met het uitvoeren van praktijkopdrachten.

Op deze manier wordt leren effectiever. Je besteedt je tijd vooral aan het bereiken van jouw specifieke leerdoel. Wanneer je overspoeld wordt door het raadswerk, zoals beschreven in de situatie hierboven, geeft de uitkomst van de competentiemeter richting. Je weet dan wat je wilt verbeteren en kunt daar gericht mee aan de slag. Wanneer je na een jaar de competentiemeter weer invult, zul je zien dat je hoger scoort op de competentie waarmee je aan het werk bent gegaan. ■

Het invullen van de competentiemeter is gratis.

Dus ga snel naar:

www.christenunie.nl/opleiding/competenties

En log in op de site om de competentiemeter in te kunnen vullen. In het rapport dat je krijgt, vind je de informatie voor het aanvragen van de 360°-feedback. Voor deze 360°-feedback vragen we een kleine vergoeding (10 euro) die je vooraf betaalt via internetbankieren.

Houd www.christenunie.nl/opleiding in de gaten voor het complete cursusaanbod van 2014-2015.

ChristenUnie
Opleidingscentrum

Auteurs

Annerieke Pruim is coördinator Talent,
Rieke Elsenbroek is coördinator Opleiding.

Column

Het recht om raar te zijn

DOOR EPPO BRUINS, HOOFDREDACTEUR

Laatst zat ik op mijn werk aan de lunchtafel te praten over koetjes en kalfjes. Zoals dat gaat aan de lunch ging het al gauw over "Dat is toch niet meer van deze tijd...", "In een moderne democratie..." en "Een weldenkend mens...". Men had nogal een mening over hoe het in een modern en beschaafd land anno 2014 hoort te zijn. Het gemak waarmee men de communis opinio poneerde, stoorde mij. Ik weet niet wat me bezielde, maar ik zag een hoenderhok en kreeg een onbedwingbare behoefte een knuppel daarin te gooien. Onverstandig natuurlijk, maar het gebeurde.

Bewijs van beschaving

De avond daarvoor had Nieuwsuur een item met de kop 'Abortuswet werpt Spanje terug in de tijd'. Ik wierp op dat ik die kop nogal een aanmatigende keuze vond. Wie zijn wij om Spanje daarop te veroordelen en wie bepaalt of je met een bepaalde beslissing achteruit of vooruit in de tijd geworpen wordt? Ik vertelde dat ik niet begreep hoe een onderwerp dat een generatie geleden in Nederland nog zoveel emoties oproep, tegenwoordig simpelweg als geregeld en afgedaan kon worden beschouwd.

De reactie aan de lunchtafel was zakelijk, begrijpend en behulpzaam: er is in Nederland inmiddels zorgvuldige regelgeving, er zijn uitgebreide protocollen, er is een verplichte bedenktijd en alles is volgens nette processen in de wet vastgelegd. De meerderheid van de bevolking is voor de wetgeving, want we leven in een democratie. *So, what's the problem?*

Het was voor mij duidelijk dat we het hier hadden over zo'n befaamde 'verworvenheid'. Zo eentje waar we als 'weldenkende mensen' trots op zijn. Een bewijs van de vooruitgang en beschaafdheid van ons land.

Niet van deze tijd

Ik deed nog een tweede poging: "Ik begrijp niet dat het onderwerp abortus niet maatschappelijk bediscussieerd wordt. Er worden in Nederland per jaar ruim dertigduizend abortussen uitgevoerd, 150 per werkdag, zo'n 20 per uur, iedere drie minuten één. Terwijl ik oprecht niet begrijp wat het verschil is tussen een baby'tje die nog in de buik zit en eentje die er buiten zit."

Ik merkte dat het onderwerp aan tafel alweer langzaam een andere kant op begon te zoemen. Wat ik zei was vooral raar. En een beetje oninteressant ook. Niet van deze tijd. Niet iets waar je als weldenkende mensen over praat. Ik liet het maar zo.

Na de lunch liep een van mijn collega's met mij terug naar de afdeling. "Dertigduizend? Zei je zonet dertigduizend...?" "Ja," zei ik, "dertigduizend". "Dat kan niet", zei hij, "dat ga ik nazoeken". Bijna wilde hij weglopen, maar na enig aarzelen voegde hij toe: "Als dat zo is, dan is dat best erg."

Het is opvallend hoezeer je als 'niet van deze tijd' wordt beschouwd als je een andere mening hebt dan de meerderheid. Alsof problemen zijn opgelost als de democratische 50%+1 heeft gesproken. Daar zijn we het over eens, dus we hoeven er niet meer over na te denken.

Ik behoud mij graag het recht voor om raar te zijn. Aan de lunchtafel of waar dan ook. Al is het maar om af en toe iemand even aan het nadenken te zetten. ■

‘De westerse democratie verkeert in een onoplosbare crisis en is misschien zelfs stervende. Het fenomeen Geert Wilders vormt van die crisis slechts één van de symptomen.’

Ad de Bruijne, pagina 6

DENKWIJZER
DW

**WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE**

Jaargang 14 | Nummer 2 | juli 2014

Interview met Beatrice de Graaf

Wordt China wereldleider?

Visie op vrede voor Israël

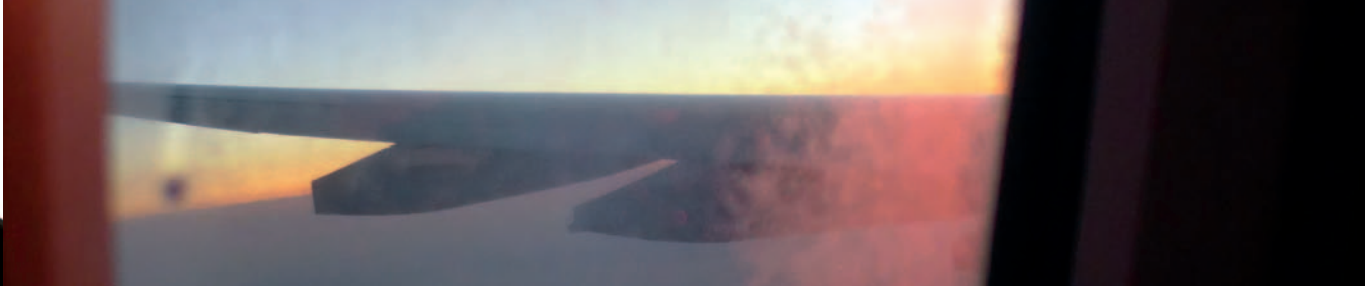
Tendensen van christenvervolging

Wereldwanorde

VOORwoord

Wereldwanorde

Is de westerse wereld aan het instorten? Wordt dit de eeuw van Azië? Grote vragen, die veel Nederlanders maar weinig bezighouden. Wij kijken vooral over de grens tijdens het WK voetbal. Maar laten we wel wezen: mondiale ontwikkelingen hebben grote invloed op het kleine Nederland. Global warming, oorlogen, de toestroom van asielzoekers: dat lossen we niet alleen op. Zit er nog wat orde in de wereld?

‘De eeuw van Azië’

Toen de Muur viel, brak een tijdperk van westerse overheersing aan. De Sovjet-Unie stortte in en de VS werden de dominante macht in de wereld. Onder leiding van twee presidenten Bush moest de wereld aan democratie en kapitalisme worden geholpen. Die fase lijkt voorbij. Met name China, maar ook Brazilië, Rusland en India (de zogenaamde BRIC-landen) hebben zich economisch en militair stevig ontwikkeld de afgelopen decennia. Als je alleen al kijkt waar de meeste mensen wonen, dan krijg je het idee 'daar gebeurt het!'. Azië als werelddeel van hoop: 'onze kinderen krijgen het beter dan wij'.

De val van het Westen?

Dan het Westen: dat lijkt er weinig florissant voor te staan. De economie heeft het moeilijk, de VS hebben een immense schuldenberg en kennen een verlamme polarisatie tussen republikeinen en democraten. Maar laten we het Westen niet afschrijven. Allereerst wordt steeds duidelijker hoe groot de problemen zijn in de opkomende landen. Kijk alleen al naar China met haar diepgewortelde corruptie, dramatische milieu-problemen en schrijnende armoede. En al ontwikkelen de BRIC-landen zich militair, de krijgsmacht van de VS staat op eenzame hoogte. Kortom, nieuwe mogelijkheden komen op, maar ze zijn nog lang geen wereldmacht als de VS. Amerika blijft de macht waar veel andere landen op terugvallen als het serieus wordt.

Intussen in Europa

Nu de nadruk komt te liggen op de rivaliteit tussen de VS en China verdwijnt Europa naar de achtergrond. Dat is voor een deel beleving: Europa is economisch nog steeds een wereldmacht van de buitencategorie, maar dat wordt niet zo ervaren, getuige de onvrede en angst die naar voren kwamen tijdens de recente EP-verkiezingen. Wel pijnlijk is de teloorgang van de krijgsmacht, ook in Nederland. Terecht klinken er recent pleidooien om weer te investeren in defensie. Militair gezien zijn we gemakzuchtig geworden en te afhankelijk van de VS. En dit terwijl er volop onrust is aan de randen van ons continent! Behoud van stabiliteit en aardse vrede zou prioriteit nummer één moeten zijn voor elke overheid. Zodat burgers 'een stil en gerust leven' kunnen leiden in een chaotische wereld.

GEERT JAN SPIJKER, EINDREDACTEUR

INHOUDSOPGAVE

04 - 'Thee drinken is niet soft' | INTERVIEW MET BEATRICE DE GRAAF

08 - Waarom China geen wereldleider wordt | REINIER KOPPELAAR

12 - Wereldwijde tendensen van christenvervolgning | RON VAN DER SPOEL

16 - Hoe verder met Oekraïne? | KLAAS VAN DER TEMPEL

22 - Nederlandse veiligheid vraagt om 'meer Europa' | LEEN VAN HIJUM

26 - De ChristenUnie en Israël | FLORIS GRIJZENHOUT

34 - Wat Nederlanders kunnen leren van Afrika | MARCO VAN DER GRAAF

38 - Van staat naar stad | ROB JONKMAN

44 - 'Ik loop graag voor de troepen uit' | INTERVIEW MET DANIËL JUMELET

46 - De ChristenUnie Masterclass: een gouden greep | WOUTER BEEKERS

MR. G. GROEN VAN PRINSTERER STICHTING

WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE

ChristenUnie
Bestuursvereniging

DenkWijzer, studieblad van de ChristenUnie. Jaargang 14, nr. 2, juli 2014.

Oplage: 6000 | ISSN: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de mr. G. Groen van Prinsterer stichting) en de Bestuursvereniging van de ChristenUnie. DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

- Meer informatie over abonnement of donateurschap via: wi.christenunie.nl
 - DenkWijzer verschijnt 3 keer per jaar.
 - Deadline kopij volgende nummer: 01-07-2014
 - Donateurschap WI per 01-01-2014: €36,00* per jaar. T/m 26 jaar € 20,00.*
 - Donateur WI (kwartaalbetaling) € 9,00 mogelijk met aut. incasso.
- *Bij aut. incasso, anders € 2,50 toeslag

Redactie:

Eppo Bruins (hoofdredacteur)
Bort Koelwijn (namens bestuursvereniging)
Bernadette van den Berg (namens bestuursvereniging)
Wouter Langendoen (namens Tweede Kamerfractie)
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:

frivista | concept & design, Amersfoort

Fotografie:

Folkert Rinkema, ChristenUnie, WI

Druk:

Drukkerij De Bunschoter

Uitgave, redactie en administratie:

Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

Legaten:

Gedenkt u het WI testamentair dan luidt de tenaamstelling: Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie, 'Mr. G. Groen van Prinsterer stichting' Amersfoort. KvK dossiernr. 32084387.

Postbus 439, 3800 AK Amersfoort
Telefoon: 033 - 422 69 60
Email: denkwijzer@christenunie.nl
www.wi.christenunie.nl
www.bestuurders.christenunie.nl

Mocht u de toezending van DenkWijzer of uw donateurschap willen opzeggen, doe dit dan schriftelijk voor 31 december (per post of via ledenadministratie@christenunie.nl).

© ChristenUnie 2014
Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

‘Thee drinken is niet soft’

INTERVIEW MET BEATRICE DE GRAAF

DOOR GEERT JAN SPIJKER

De media weten haar gemakkelijk te vinden en dat is niet vreemd: Beatrice de Graaf praat vlot en weet veel van een van de spannendste onderwerpen van deze tijd: terrorisme en veiligheid. De actualiteit boeit de historica, maar ze wil zich de komende tijd weer meer gaan richten op fundamenteel onderzoek in het kader van haar nieuwe baan als hoogleraar *History of the International Relations*. Een gesprek over ons streven naar veiligheid in een globaliserende wereld. Slaan we niet een beetje door?

Je hebt op diverse plekken in de wereld gewoond en gewerkt, bent ontzettend actief op allerlei terreinen, hebt een jong gezin. Wat drijft jou?
Van huis uit heb ik meegekregen dat je moet woekeren met je gaven, je talent niet in de grond stoppen. Ik heb een diepe onrust, die ik vooral ervaar als ik niks doe. Dat herken ik bij mijn oudste kind: die ligt 's avonds op bed nog na te denken over van alles en nog wat voor het slapen gaan. Dat is overigens niet negatief: het gaat vaak over mooie dingen. Daarnaast is het gewoon heel fijn om met mijn vak geschiedenis bezig te zijn. Ik vind het heerlijk om me een paar dagen op te sluiten in een archief en onbereikbaar te zijn. Dat mis ik nu wel eens: door al die verantwoordelijkheden op het werk en thuis moet ik altijd bereikbaar zijn,

via de telefoon, de app, enzovoorts. De afgelopen jaren ervoer ik alleen tijdens drie zwangerschapsverloven de vrijheid om alles uit te zetten. Toen kon ik mijn boeken schrijven.

Je bent net begonnen in Utrecht. Hoe bevalt het hier?

Heel goed. Het is prachtig hier, ik heb een mooie kamer middenin het oude centrum van Utrecht. Ik woon vlakbij Tuindorp, dus ik spring aan het eind van de dag op de fiets en ben met het eten thuis. Dat was in Leiden en vooral Den Haag wel anders. Met onderzoek loopt het ook goed. Ik heb net voor 2 miljoen euro aan Europees geld binnengehaald, een European Research Consolidator Grant. Daar kunnen na de zomer 5 of 6 onderzoekers mee aan de slag.

Je schrijft ergens dat je als historica recht wilt doen aan de overledenen. Wat bedoel je daarmee?

Ik ben geboren in Putten en daar zijn in WOII 552 mannen gestorven vanwege een vergelding voor een aanslag op de Wehrmacht. Ik heb daar onderzoek naar gedaan en heb geprobeerd namen te geven aan de vermiste mensen, geprobeerd ze zo aan nabestaanden terug te geven. Veel mensen in WOII zijn eigenlijk tweemaal gedood: na hun dood is hun naam ook nog uitgewist. En het gebeurt overigens nog steeds. Die tragedie, van 'ungrievable lives', van overledenen van wie niet alleen het leven, maar ook de dood is uitgewist, grijpt mij aan. Ieder mens was immers bedoeld er te zijn. De Bijbel zegt: God graveert ieders naam in zijn handpalm. Het is belangrijk de nagedachtenis van de naaste levend te houden, zoals in Lucas staat. Dat is ook een taak van de historicus die onderzoek naar conflict en geweld doet.

Securitisering

Je hebt het vaak over de securitisering van de samenleving. Slaan we door in het streven naar veiligheid?

We hebben net een fase achter de rug, sinds '9/11', waarin er steeds meer taken in het domein van de veiligheid worden getrokken en dat er steeds meer instanties met steeds meer bevoegdheden op dit terrein zijn bijkomen. Een toenemend aantal maatschappelijke kwesties wordt ineens als veiligheidsprobleem gedefinieerd. Denk aan immigratie. Maar denk ook aan orthodoxe religi-

euze uitingen. Na 9/11 werd religieuze orthodoxie vaker geassocieerd met publiek geweld en zo in het veiligheidsdomein getrokken. Dat gold voor de orthodoxe versie van de islam, maar het raakte soms ook protestantse christenen. Dat heeft ook te maken met onbegrip voor orthodoxie in het algemeen. In tijden van crisis en onveiligheid worden afwijkende geluiden als vreemd of eng gezien, wordt er sterker vastgehouden aan de norm van het gemiddelde. En dat allemaal in het belang van een veiliger samenleving. En wie wil er niet meer veiligheid? Verzet daartegen is lastig.

Waar komt die behoefte aan veiligheid vandaan? Het lijkt wel een veiligheidsideologie.

Die behoefte is ontstaan tegen de achtergrond van onze risicosamenleving, door de socioloog Ulrich Beck al uitstekend beschreven. Het is voor ons moeilijk om risico's te accepteren en om te verliezen. En we hebben veel te verliezen. We verzekeren ons tegen van alles, proberen ouderdom zo lang mogelijk uit te stellen, en streven veiligheid na tot in het utopische – Hans Boutellier spreekt terecht over een 'veiligheidsutopie'. We gaan heel ver in het voorkomen van aanslagen en zetten daarvoor diensten en programma's op, roepen wetten in het leven. Noem maar op.

Is dat erg? Veiligheid is toch een groot goed?

C.S. Lewis zei ooit dat de dood niet het ergste is, veel erger is het verlies van de ziel. Dat is een goede relativering. In de jaren zeventig waren er ook terroristische aanslagen, maar was er veel minder heisa. Nu is er meer angst en veel symboolwetgeving.

Dat hadden we dus nooit moeten doen?

Ik ben niet tegen nieuwe wetten, en ook niet tegen een uitbreiding van de inlichtingen- en veiligheidsdiensten. Een veilige samenleving is iets om dankbaar voor te zijn. Maar er wordt op het terrein van veiligheid dikwijls zoveel geroepen en geschreeuwd dat bij nader inzien niet of nauwelijks effectief blijkt te zijn. Of dat ver over het doel heen schiet. Strafrecht is sowieso het ultimatum remedium. Wat ik belangrijk vind is dat de politiek rustig blijft en niet de angst voedt met hypes. Opvallend is dat er voor het jaar 2004, toen Nederland voor het eerst met een jihadistische aanslag te maken kreeg, nooit campagnes met het thema veiligheid

werden gevoerd en daarna wel, met name door VVD en PVV. En het scoort natuurlijk wel: veiligheid is altijd goed, denkt men. Als historica vraag ik me af: waren al die maatregelen wel nodig achteraf? Het is nu tien jaar geleden dat veel antiterrorismewetgeving werd vastgelegd en wat blijkt nu: de meeste wetten zijn nooit gebruikt!

Nieuw sociaal contract

Het jaar 2004 was dus een soort keerpunt, het jaar 1800 ook, schrijf je. Wat gebeurde er toen?

De negentiende eeuw markeert het begin van een nieuwe tijd, die van een nationale veiligheidsstaat, overigens nog in de steigers gezet door Napoleon. Er was destijds sprake van een enorme centralisatie, via algemene dienstplicht, inkomstenbelasting, wegeaanleg. Ook kwam registratie van de 'onderdanen' op. Burgers kregen daardoor ook het idee dat ze ergens recht op hebben, namelijk bescherming door de overheid.

Je spreekt in dit verband van een sociaal contract tussen burger en overheid, als product van de Verlichting. Groen van Prinsterer zou kritisch zijn, jij bent positiever is mijn indruk.

De opkomst van de natiestaat is een belangrijk moment in de geschiedenis van de mensheid. Staten scheppen de uiterlijke omstandigheden die het risico verkleinen dat mensen elkaar openlijk en altijd na het leven staan. Staatsstructuren garanderen de burgers vrijheden en veiligheid. Ik vind de opkomst van de staat in die zin een vooruitgang. Lees er het monumentale werk van Steven Pinker, *The better angels of our nature*, over de toename van veiligheid in de wereld maar op na. Vergelijk het met 'failed states', waar het juist ontbreekt aan orde. Dat sociaal contract, ook al was het een product van de Verlichting, heeft meer veiligheid gebracht, en daardoor een nieuwe vorm van beschaving. In de tijd van Napoleon was het natuurlijk nog wel een eenzijdig contract: de burgers hadden nog weinig in de melk te brokkelen.

Is dat nu beter?

Burgers hebben nu veel meer mogelijkheden tot terugpraten, tot inspraak. Maar men moet die mogelijkheden wel aangrijpen. Dat vergt ook een bewustzijnsverandering. Zijn we ons ervan bewust wat bepaalde veiligheidsmaatregelen voor gevolgen hebben voor onze privacy bijvoorbeeld?

Er is natuurlijk veel veranderd afgelopen decennia: ongevraagde registratie is mogelijk geworden, de mogelijkheid om in de bureaucratische vergetelheid op te gaan is vrijwel verdwenen. Profielen, strafbladen, DNA-materiaal: ze zullen ons altijd blijven achtervolgen, ze vormen een onuitwisbaar spoor. Overigens dringt dit besef nu wel door: Google gaat er voor zorgen dat sporen op internet desgevraagd worden gewist.

Mondiale veiligheid

De VS hebben na de val van de Muur vooropgelopen in het nastreven van wereldwijde veiligheid. Als je Obama met diens voorganger Bush vergelijkt, wat valt je dan op?

George Bush had een duidelijke ideologische agenda. Hij wilde de wereld veiliger maken door democratie. Daar zat een flinke dosis idealistische overmoed bij. Hij kon zijn ideële ambities niet waarmaken. Dat zie je nu bijvoorbeeld in Irak, waar wel democratie is gebracht, maar de onveiligheid en instabiliteit na het vertrek van de Amerikaanse troepen groot is. Hetzelfde dreigt nu ook in Afghanistan te gebeuren.

Is het optreden van Barack Obama een vooruitgang?

Obama gaat op een bepaalde manier door met wat Bush deed, maar hij is wel reflectiever. Hij staat open voor kritiek. Dat zie je bijvoorbeeld bij de discussie over het gebruik van drones. Op het gebruik van die onbemande vliegtuigjes is veel commentaar, je kunt gewoon worden weggevaagd als je toevallig enkele algemene kenmerken, zoals het dragen van een tulband, hebt en in een bepaald gebied aanwezig bent. Obama maakt minder gebruik van bewapende drones, er zijn protocollen opgesteld. Hij laat zien dat hij aanspreekbaar is. Dat vind ik erg positief – hoewel erbij gezegd moet worden dat het Witte Huis daartoe ook wel is gedwongen door allerlei ngo's en mensenrechtenorganisaties.

Wij Europeanen leven al zo'n zeventig jaar in vrede. Hoe lang gaat dat nog goed?

Die vrede van na de Tweede Wereldoorlog is een groot goed. Als christen kun je zeggen dat het een teken van Gods genade is geweest. Hoe stabiel die vrede echter is moet de toekomst uitwijzen. Laten we niet naïef zijn: op het wereldtoneel

‘Het is nu tien jaar geleden dat veel antiterrorismewetgeving werd vastgelegd en wat blijkt nu: de meeste wetten zijn nooit gebruikt!’

bestaat er natuurlijk zoets als het recht van de sterkste, daar hebben machtsrealisten in de Internationale Betrekkingen gelijk in. Maar dat is niet het hele verhaal. Er is wel degelijk een zekere beteugeling van macht en geweld door internationale instituties zichtbaar. De opkomst van de mensenrechten, allerlei emancipatiebewegingen hebben het veel lastiger gemaakt voor schurkenstaten en autoritaire regimes om onweersproken minderheden uit te roeien en protest te onderdrukken. Denk aan de VN, de NAVO, de EU. Die instellingen zie ik als tekenen van vooruitgang. Ze bieden mechanismen voor vrede en recht, duurzame checks and balances. Daar mogen we dankbaar voor zijn.

Veel van die instellingen zijn westers. Voldoen ze in deze eeuw die toch ook deels gedomineerd gaat worden door Azië?

Iedereen heeft het over de BRIC-landen Brazilië, Rusland, India en China, maar die landen hebben vooralsnog alle grote voorspellingen niet waargemaakt. Ik zie ze de VS niet gauw inhalen, economisch noch militair, hoogstens op regionaal gebied. Wat opvalt is dat binnenlandse problemen, zoals die er nu zijn in India en China, zich vaak vertalen in algehele instabiliteit of onrust, en daarmee ook de status van een land in de internationale arena beïnvloeden.

Religie

Een actueel mondiaal veiligheidsprobleem vormen de zogenaamde teruggekeerde Syriëgangers, zoals de vorige maand opgepakte Fransman Mehdi Nemmouche, die ervan wordt verdacht drie mensen in een Joods museum in Brussel te hebben doodgeschoten. Hoe moeten we daar mee omgaan?

Het fenomeen van de Syriëgangers is een nieuw, en nog tamelijk ongrijpbaar probleem. Jongeren uit de open democratieën van het vrije Westen mogen hun land verlaten en naar het front reizen. Inmiddels is deelname aan de jihad in het buitenland ook strafbaar gesteld. Maar met het strafrecht alleen kom je er niet. Internationale samenwerking is belangrijk, maar de grenzen zijn open in Europa, dus daarmee leg je het reisverkeer van de Syriëganger of de teruggekeerde ook niet aan banden. Veel effectiever is een lokale benadering. Cruciaal zijn wijkagenten, en andere frontlijnwer-

kers die hun buurtjongeren kennen en die vertrouwen genieten in hun wijk. Het is zaak nu, tien jaar na 2004, een goede balans te vinden tussen het inperken van het risico dat teruggekeerde Syriëgangers vormen, en het bewaken van vrijheid en privacy. Diensten, politie en gemeenten zijn daar heel druk mee bezig.

Hoe gaat de Nederlandse politiek hiermee om? Rutte 2 lijkt er niet veel mee te hebben.

Het opzetten van deradicaliseringsprogramma's voor de lange termijn was de laatste jaren niet makkelijk. Veel expertise die na 2004 in de steden was opgebouwd, is weer verdwenen. Thee drinken met mensen in de Haagse Schilderswijk, of op andere plekken waar radicale netwerken actief zijn, klinkt soft, maar dat is het niet. Natuurlijk gaat het niet alleen om thee drinken, het gaat om het opbouwen van informatie- en vertrouwensposities, om de juiste combinatie van zorg en sancties in op maat gemaakte programma's voor radicale individuen te kunnen aanbieden, en afdwingen. Maar zoals gezegd, dat kost tijd, mankracht en geld. En juist op dit soort lokale programma's is bezuinigd. Het verkoopt niet lekker, en is geen goede symboolpolitiek. Terwijl het beter werkt dan de zogenaamde 'harde aanpak' via het strafrecht. Dat is ook nodig, maar dat kan nooit alleen staan, dan heeft het geen effect, dat blijkt wel uit onderzoek. De ChristenUnie moet niet meegaan met deze 'makelaars in angst', maar daar een eigen verhaal van preventie en zorg tegenover stellen. Bedenk waar je je echte veiligheid vandaan haalt. ■

Personalia

Dr. Beatrice de Graaf (1976) is per 1 februari 2014 benoemd tot hoogleraar History of International Relations & Global Governance aan de Universiteit Utrecht. Ze was daarvoor verbonden aan de Universiteit Leiden als hoogleraar Conflict en veiligheid in historisch perspectief. Ze schrijft columns voor *NRC Handelsblad* en was vorig jaar te gast bij het programma Zomergasten. Bij de afgelopen senaatsverkiezingen was ze de nummer 6 op de lijst van ChristenUnie. Ze is nu bezig met een groot onderzoek naar veiligheid in de negentiende eeuw. De Graaf is getrouwd en moeder van drie kinderen.

Waarom China geen wereldleider wordt

EN WAAROM DAT GEEN REDEN TOT OPLUCHTING IS

DOOR REINIER KOPPELAAR In het Westen leidt de onstuitbare opkomst van China tot ongemakkelijke vragen: wordt dit de eeuw van China? Gaat China de internationale spelregels naar zijn hand zetten? Is in tijden van economische crisis doortastend leiderschap naar Aziatische snit beter dan de besluiteloosheid en verdeeldheid van Westerse democratieën? Het antwoord van deze bijdrage luidt “nee”. Maar: dat is nog geen reden voor opluchting voor de rest van de wereld.

Hoe de wereld China ziet

Politici en bedrijven beschouwen het Chinese groeiwonder met een mengeling van bewondering en vrees. Het vermogen van Chinezen om hard te werken, veel te sparen en slim te ondernemen is een wake-up call voor decadent geworden burgers in het welvarende Westen. Sinds Deng Xiaoping in 1978 de deur naar de wereld opende, is China jaarlijks gemiddeld met 10% gegroeid. Volgens de Wereldbank heeft het land daarmee 500 miljoen mensen uit de armoede gehaald.

Dankzij China komen de Millennium Development Goals binnen bereik. In 2012 nam China het stokje van Japan over als tweede economie ter wereld, en oversteeg het totale handelsvolume dat van de VS. Het is een kwestie van tijd voordat China de VS als grootste economie ter wereld van de troon stoot. Het ‘staatskapitalisme’ zegeviert: dankzij royale overheidssteun concurreren Chinese staats-bedrijven Westerse bedrijven uit de markt. China sluit miljardendeals in Afrika, Latijns-Amerika en het Midden-Oosten in een nietsontziende jacht op

energie en grondstoffen.¹ IBM en Volvo, alsmede de haven van Piraeus zijn in Chinese handen, Lenovo tablets en Huawei smartphones hebben een plek veroverd in electronicawinkels. Het grote publiek bewondert China vanwege zijn eeuwenoude beschaving en rijke cultuur. We kunnen ons echter moeilijk vereenzelvigen met een regime dat nooit verantwoording heeft afgelegd voor het hardhandig neerslaan van de studentenopstand op het Tiananmen plein in Beijing, nu 25 jaar geleden. De beelden van de eenzame student die door een tank wordt overreden staan in ons collectieve geheugen gegrift, terwijl deze beelden in China nergens te vinden zijn. De jongere generatie heeft zelfs nauwelijks weet van de gebeurtenissen, zo sterk is de controle van de staat op informatie.

Economische zwakte

Maar China is minder sterk dan het lijkt. Achter het economische succesverhaal gaat een wereld van tegenstrijdigheden schuil. Allereerst is China geen rijk land: met een inkomen van 9.844 USD per hoofd van de bevolking staat het volgens het IMF op plaats 93, ergens tussen de Dominicaanse Republiek en Turkmenistan. De VS staan met 53.101 USD op plaats nummer 6: een achterstand die China niet gauw en misschien nooit zal inhalen. Bovendien drijft het Chinese groeiwonder op een succesformule die volstond voor de eerste dertig jaar, maar niet toekomstbestendig is. De groei was gebaseerd op factoren die momenteel als sneeuw voor de zon verdwijnen: lage lonen, goedkoop kapitaal en sterke afzetmarkten voor de goedkope export. Goedkope arbeid wordt schaarser, het aanbod van laagopgeleide arbeidskrachten van het platteland droogt op, waardoor productiebedrijven wegtrekken naar Bangladesh, Cambodja en Myanmar. De overheid wil dat China opschuift in de waardeketen en hoogwaardiger producten gaat maken als auto's, vliegtuigen, medicijnen. Maar beschikt de beroepsbevolking wel over voldoende vaardigheden om die ambitie te realiseren? Bovendien wordt aanbod van arbeid schaarser nu China snel vergrijs. Wie nog een laagje dieper graaft ontdekt dat de Chinese economie niet efficiënt is georganiseerd en verborgen financiële instabiliteit kent. Teneinde jaarlijks de groei-doelstelling van 8% te behalen, stimuleerden lokale politici de regionale

economie vaak met megalomane investeringsprojecten die eindigen als ongebruikte havens, bedrijventerreinen, winkelcentra en wooncomplexen. De omvang van de schuldenberg die hierdoor is ontstaan is onbekend, maar het voedt zorgen over de stabiliteit van het Chinese bankstelsel. Ook wordt er op grote schaal overcapaciteit van fabrieken in stand gehouden om werkloosheid te voorkomen. In een centraal, door één partij geleid systeem worden geen vragen gesteld, zeker niet als er comfortabele sommen geld in de zakken van betrokkenen verdwijnen. Corruptie is wijdverspreid en bevordert uiteraard de efficiëntie en innovatie niet. De Chinese leiders zelf spreken van een 'onduurzame, onevenwichtige, ongecoördineerde en instabiele' economische ontwikkeling (voormalig premier Wen Jiabao). De nieuwe premier, Li Keqiang, spreekt over de noodzaak tot hervormingen: vlak na zijn aantreden heeft hij gezegd dat er meer ruimte moet worden gegeven aan de markt. Maar dat kan niet van de ene op de andere dag, omdat dit voor veel staatsbedrijven, niet gewend aan concurrentie, de doodsteek zou betekenen. Het is te begrijpen dat de Chinese overheid voor de weg van de geleidelijkheid kiest, maar het zal ongekende economische stuurmanskunst vragen om tussen de klippen van te weinig en teveel hervorming door te zeilen.

Sociale onbalans

China maakt op buitenstaanders vaak een eensgezinde en strak georganiseerde indruk. Chaos en sociale onrust liggen echter voortdurend op de loer. Niet in het minst door de inkomensongelijkheid: opmerkelijk in een land dat zich nogal altijd bedient van communistische retoriek. Een studie van de Peking University stelde in 2012 dat de rijkste 5% van de bevolking over 23% van de welvaart beschikte, en de armste 5% over 0,1%. In hetzelfde jaar telde China 122 dollarmiljardairs,

- Samenvatting**
- China is nog geen wereldleider.
 - Het land kent economische zwaktes en is sociaal onrustig.
 - De politiek moet zorgen voor hervormingen, maar gaat dat gebeuren?

waarvan 83 lid waren van het Volkscongres. Tegelijk leven zo'n 100 miljoen Chinezen onder de armoedegrens. Niet voor niets vinden er jaarlijks tussen de 150.000 en 180.000 demonstraties plaats in China. De meesten gaan over lonen, compensatie van landonteigening en tegenwoordig ook over industriële vervuiling. De verontreiniging van water, bodem en lucht is dusdanig ernstig dat er sprake is van onveilig voedsel en zogenaamde 'kankersteden': steden waar het aantal sterfgevallen door kanker zo hoog is dat een verband kan worden vastgesteld tussen milieuverontreiniging en de prevalentie van de ziekte. Wie een indruk wil krijgen van hoe dit eruit ziet kan op Google Afbeeldingen de naam van de Chinese fotograaf Lu Guang intikken. De opkomende middenklasse beseft dat China een groot land is dat met krachtige hand dient te worden bestuurd, en dat zij hun nieuw verworven welvaart te danken hebben aan de Partij. Maar dankzij een hoger opleidingsniveau en door bezoeken aan meer ontwikkelde landen, vraagt de middenklasse zich af waarom de almachtige Partij niet in staat is ook te zorgen voor schone lucht, schoon grondwater, goede gezondheidszorg en veilig voedsel en medicijnen. Meer welvarende Chinezen hebben zelfs zo weinig vertrouwen in

Kerken in China

De schattingen van het aantal christenen in China lopen uiteen van 70 tot 120 miljoen. Officieel zijn er zo'n 23 miljoen christenen. De verklaring voor dit verschil ligt in het gegeven dat de CPC alleen leden van de geregistreerde kerken meetelt. Deze kerken zijn door de Partij gecontroleerde organisaties. Daar is het bijvoorbeeld verboden om kinderen onder de 18 jaar mee te nemen naar de kerk. De 'ondergrondse kerk' geniet in China behoorlijk wat vrijheid. Alleen al in Peking zijn circa 9000 gemeenten, volgens insiders. Daar zitten gemeenten tussen van honderden leden, die ook op zulke grote schaal samenkomen op zondag. Zolang zij een laag profiel houden (lees: geen evangelisatiemateriaal op straat uitdelen, niets ondernemen dat uitgelegd kan worden als ondermijning van de openbare orde of het gezag van de Staat) wordt deze kerken niet veel in de weg gelegd. In andere delen van het land varieert de relatieve bewegingsvrijheid. China is echter nog steeds een eenpartijstaat, en hoewel de vrijheden ruimer zijn dan 20 jaar geleden, kan nog altijd gesproken worden van een autoritair regime dat zijn burgers niet vertrouwt.

de toekomst van hun land, dat ze massaal proberen een verblijfstitel en een huis te verwerven in de VS, Canada of Europa.

Politiek dilemma: controle of loslaten

Is het Chinese leiderschap in staat China naar een volgende fase te leiden, waarin niet meer kan worden teruggevallen op oude recepten en meer rekenschap aan een kritischer bevolking wordt vereist? Een toekomst die niet langer een staat vereist die zich almachtig opstelt, maar één die meer overlaat aan het initiatief van markt en samenleving, met meer transparantie, meer checks and balances en minder ongecontroleerde machtsuitoefening? Vooralsnog lijkt dit vloeken in de Chinese kerk. Bovenaan de agenda van het Chinese leiderschap staat machtsbehoud van de Partij, als het enige probate middel tegen de chaos en voor een sterk China. De bestuurlijke reflex is dan ook niet minder maar meer controle op informatie, en niet ruimte geven aan maar het onderdrukken van potentiële uitdagers van de macht. Journalisten, dissidenten, advocaten, vertegenwoordigers van etnische of religieuze minderheden en zelfs academici die een 'rode lijn' hebben overschreden, kunnen zonder pardon onder huisarrest worden geplaatst of langdurig van het toneel verdwijnen.

Dit past in de bestuurscultuur van een land dat eeuwenlang werd geregeerd door keizerlijke dynastieën die zichzelf met een beroep op het Mandaat van de Hemel boven de wet stelden. De Communistische Partij China (CPC) beroept zich niet met zoveel woorden op een Hemels mandaat, maar heeft wel het Partijhoofdkwartier gevestigd in een ommuurd complex pal naast de Verboden Stad in het hart van Peking. Dezelfde plek waar vroeger de keizer zijn verblijf hield. Het probleem is dat in China de Partij boven de wet staat, en de wet een instrument voor machtsuitoefening is. China gelooft niet in scheiding der machten, en nog vrij recent werd 'constitutiona-lisme' (de opvatting dat de grondwet bepaalt wat rechtmatig is) verketterd als een 'buitenlandse

Noten ¹ Zie voor een goed overzicht van China's strategie om zich van toegang tot energie en grondstoffen te verzekeren: *Winner take all, China's race for resources and what it means for the world* - Dambisa Moyo, 2012

‘China is geen rijk land: met een inkomen van 9.844 USD per hoofd van de bevolking staat het op plaats 93, ergens tussen de Dominicaanse Republiek en Turkmenistan.’

poging om China te ontwrichten’. China kent eerder een ‘rule of men’ dan een ‘rule of law’: of burgers hun recht kunnen krijgen hangt ervan af of zij connecties hebben met de machthebber. Dat is slecht nieuws voor personen met een afwijkende mening of geloof. Maar ook zijn in zo’n politiek klimaat de vooruitzichten voor noodzakelijke hervormingen op economisch en sociaal terrein niet hoopgevend.

China en het buitenland: geen leiderschap

Het Chinese leiderschap heeft een primair binnenlandse agenda: China moet zijn bevolking tevreden houden, daartoe moet de economie blijven groeien, de welvaart eerlijker verdeeld en het milieu schoner worden. *Conditio sine qua non* hiervoor is dat de CPC aan de macht blijft, en uitdagers van de macht geen kans krijgen. Ook op het wereldtoneel richt China zich bovenal op de eigen belangen en het blokkeren van pogingen van anderen om zich teveel met andere naties (en met China zelf) te bemoeien. Hoewel China een nucleaire grootmacht is met een permanente zetel in de Veiligheidsraad, houdt het zich zoveel mogelijk afzijdig van conflicten zoals in Syrië en Oekraïne met een beroep op het non-interventiebeginsel. Een herkenbare buitenlandpolitiek, met een samenhangende visie op vrede en stabiliteit in de wereld, heeft China niet. Het land stuurt intussen wel vaker vredestroepen in VN-verband naar Afrika (Somalië, Mali): daar zijn dan ook Chinese (economische) belangen in het geding. Voor het buitenland blijft de relatie met China daardoor een moeizame: het is moeilijk werken met een land dat ten principale onvoorspelbaar is bij gebrek aan een coherent buitenlandbeleid, maar ook bij gebrek aan transparantie over haar binnenlandse politieke besluitvorming. Bovendien committeert het land zich niet van harte aan de bestaande internationale spelregels en draagt het daar ook geen overtuigende alternatieven voor aan. Hoewel de verwevenheid met de rest van de wereld razendsnel toeneemt, laat China het aan anderen over om bij conflicten te kastanjes uit het vuur te halen. De enige permanente bondgenoot is Noord-Korea: Chinees spierballenvertoon in de Zuid- en Oost-Chinese zee drijven de omringende landen (Vietnam, Filipijnen, Japan) in de armen van de VS.

China is ook militair gezien nog lang niet in een positie om anderen haar wil op te leggen. De uitgaven aan Defensie liggen aanzienlijk lager dan die van de VS, en al is de People’s Liberation Army één van de grootste legers ter wereld, het beschikt niet over het geavanceerde materieel waarmee de VS zijn militaire overwicht in de wereld handhaaft.

Bovendien wint China simpelweg de internationale ‘heart and minds’ niet, alle loftuitingen over het Chinese groeiwonder en de eeuwenoude beschaving ten spijt. Niemand gaat de straat op voor invoering van een systeem van controle en repressie, zoals in het Midden-Oosten en Oekraïne de massa’s de straat opgaan voor vrijheid en democratie. Hollywood en CNN winnen het met afstand van Kung Fu en CCTV, en de vraag naar Amerikaanse ‘greencards’ en Europese verblijfsvergunningen overtreft de vraag naar Chinese werkvisa.

Geen reden tot opluchting

China heeft in de afgelopen 30 jaar een steeds nadrukkelijker plek aangenomen op het wereldtoneel, maar welke rol het zal gaan spelen is onzeker. China stelt zich assertiever op, maar lijkt vooralsnog niet op weg de nieuwe wereldleider te worden. Dit is voor de rest van de wereld echter geen reden tot opluchting: vanwege haar enorme footprint op onze planeet, is het voor de rest van de wereld beter als China zich juist meer begint aan te trekken van internationale afspraken op het gebied van vrede en veiligheid, universele mensenrechten, milieu- en klimaatverandering, en eerlijke en verantwoorde handel en investeringen. Het is in ieders belang dat het land zich ontwikkelt tot een meer verantwoordelijk lid van de internationale gemeenschap. China zal echter de komende decennia de handen vooral vol hebben aan zichzelf. Met een leiderschap dat de noodzaak tot economische en sociale hervormingen onderkent, maar tegelijk met hart en ziel vasthoudt aan een politiek systeem dat verandering blokkeert, is het een open vraag waarmee China ons de komende 30 jaar gaat verrassen. ■

Auteur

Drs. Reinier Koppelaar is lid van de ChristenUnie en werkzaam op de Nederlandse ambassade in Beijing. Hij schreef dit artikel op persoonlijke titel.

Wereldwijde tendensen van christenvervolging

DOOR RON VAN DER SPOEL In het nadenken over mondiale verhoudingen is het van groot belang om te kijken wat er wereldwijd gebeurt met de kerk van Christus die vervolgd wordt. Dat zijn volgens voorzichtige inschattingen, op basis van de onderzoeken die regelmatig plaatsvinden door verschillende instituten en afhankelijk van de definitie die wordt gehanteerd, rond de 100 miljoen medegelovigen. In dit artikel wil ik laten zien hoe het zwaartepunt van de vervolging wereldwijd aan het verschuiven is en welke krachten daaraan ten grondslag liggen. Vooral christenen in Afrika en het Midden-Oosten lopen gevaar. Maar ook in de westerse wereld is de ontwikkeling niet positief.

Al vele jaren onderzoekt de internationale researchafdeling van Open Doors de ontwikkelingen van christenvervolging in de wereld. Dit resulteert in een jaarlijkse Ranglijst Christenvervolging, een lijst met de 50 landen waar christenen het zwaarst vervolgd worden vanwege hun geloof. Deze lijst wordt samengesteld op basis van diepgravend veldonderzoek, in combinatie met externe bronnen. De lijst is dan ook de eenvoudige weergave van een complex onderzoek. Op basis van de vele gegevens die aan de Ranglijst Christenvervolging ten grondslag liggen, kunnen we een aantal onderbouwde conclusies trekken over de mondiale tendensen van christenvervolging.

Zo is er uit de Ranglijst Christenvervolging een lijst gedestilleerd van de top 10 landen waar momenteel het meest geweld tegen christenen plaatsvindt, de zogenaamde geweldsoptien:

1.Nigeria; 2.Syrië; 3. Egypte; 4. Centraal Afrikaanse Republiek; 5.Mexico; 6.Pakistan; 7.Colombia; 8.India; 9.Kenia; 10.Irak.

De christen die het meeste risico loopt is dus momenteel:

1. een christen uit een van de zes noordelijke staten van Nigeria waar de sharia is ingevoerd;

2. een orthodox christen in een Syrisch dorp dat onlangs werd bezet door jihadstrijders;
3. een koptisch christen op het platteland van het zuiden van Egypte;
4. een christelijke vrouw in een door oorlog verscheurde stad, zoals Bangui, in de Centraal- Afrikaanse Republiek;
5. een evangelisch christen die leeft temidden van een syncretistische stam in een wetteloze regio van Mexico;
6. een christen die op zondag naar de kerk gaat in Pakistan, met name in het door stammen gedomineerde noorden van het land;
7. een pastor die zijn gemeente leidt in een door rebellen gecontroleerd gebied in Colombia;
8. wereldwijd: een christen die zich vanuit de islam bekeerd heeft tot het christendom.

Het zijn deze acht groepen christenen die het topje van een grote berg van vervolgte christenen vormen. Zij staan symbool voor miljoenen anderen die op soortgelijke manieren bedreigd, vervolgd en zelfs gedood worden.

Forse verschuivingen

Wat uit deze Geweldsoptien opvalt, is dat er

de laatste jaren een forse verschuiving heeft plaatsgevonden in het zwaartepunt van vervolging. Grofweg gezegd zien we dat een aantal landen in Zuid-Oost Azië die voorheen de Ranglijst Christenvervolging aanvoerden, nu van plaats hebben gewisseld met landen uit het Midden-Oosten en Noord- en Midden-Afrika. Dit betekent niet dat in Azië de vervolging is afgenomen, maar dat in het Midden-Oosten en Noord- en Midden-Afrika het relatief gezien harder toegenomen is dan elders.

Moslimextremisme

Dit komt door drie tendensen die we als de aanjagers van vervolging kunnen zien. In de eerste plaats is dat de toenemende invloed van het moslimextremisme. Deze extreme vorm van de islam heeft tot doel om de wereld te veroveren voor de islam en overal waar ze aan de macht komt de sharia in te voeren. In Nigeria, waar in de onderzochte periode november 2012 tot april 2014 de meeste christenen gedood zijn, wordt door Boko Haram een bewuste strategie uitgevoerd om de lokale cultuur volledig te islamiseren. Er liggen bij aan Al-Qaeda gelieerde groeperingen klaar om stap voor stap het midden en westen van

Afrika voor de islam te veroveren. Vooral de gematigde islam en het christendom zullen daar de dupe van worden. We zien dan ook dat de radicale islam die wordt gepredikt door moslimextremisten langzaam maar zeker vanuit Noord-Afrika naar het zuiden optrekt. Ook in Syrië zien we de groeiende invloed van het moslimextremisme. Daar wordt de burgeroorlog gebruikt om via rebellengroepen, die worden versterkt met moslimstrijders uit de

Vervolging is...

Vervolging is een breed begrip. De definitie die Open Doors hanteert luidt: "Het bewust vijandig bejegenen van christenen in woord en daad vanwege hun geloofsovertuiging". Dat kan een vijandige houding, vijandige woorden of vijandige daden ten opzichte van christenen zijn. Bij het samenstellen van de Geweldsoptien tegen christenen is uitgegaan van iedere vorm van fysiek geweld, van het doden van christenen tot het vernielen van kerken. Tussen deze twee uitersten is een spectrum van geweld tegen christenen te vinden, zoals arrestaties, verkrachtelingen, gedwongen huwelijken met anders-gelovigen en gedwongen verhuizingen. Hiermee is de lijst niet compleet. De mens blijkt tot heel veel vreselijke dingen in staat uit haat tegen iemand die in iets of Iemand anders gelooft dan hij.

hele wereld, dit land te veroveren voor de juiste vorm van de islam. Waar christenen tot voor kort in dit land in relatieve rust in een moslimomgeving konden leven, wordt de kerk nu als vijand gezien en moeten velen vluchten of sterven. De extreme bewegingen van de islam rukken steeds verder op in het Midden-Oosten, waar ze in het machtsvacuum duiken dat ontstaan is na de val van dictators. Het islamitisch extremisme is de grootste aanjager van de groeiende christenvervolging in de Top 10 van landen met vervolging.

Stammenstrijd en corruptie

Een tweede factor die de mate van christenvervolging in met name Afrika bepaalt, is *stammenstrijd*. De strijd tussen verschillende etnische groepen die aanvankelijk vreedzaam samenleefden, maar waar, voor de oppervlakkige toeschouwer, onverwachts de vlam in de pan slaat. Ook hierbij zit er in vrijwel alle gevallen een duidelijk religieuze component. De stammen vertegenwoordigen niet alleen een etnische, maar ook een religieuze identiteit. Gebieden die veroverd worden, worden met geweld gedwongen zich te houden aan de godsdienst van de veroveraar.

Een derde motor achter veel geweld tegen christenen is de *georganiseerde corruptie* van veel regimes, met name in Latijns-Amerika, maar ook in een enorm land als India. Christenen doen niet mee met het drugsrunnen of met afpersing en geweld, maar wie in die gebieden geen dader is, wordt slachtoffer. De guerrillas en de benden hebben het er voor het zeggen en wie niet voor hen is, is tegen hen. Vanuit hun geloofsovertuiging trekken christenen dan een grens en dat kost hen soms zelfs hun leven.

Martelaren voor Jezus

In de periode van 1 november 2012 tot 1 april 2014 zijn 5479 christenen vanwege hun geloof gedood. De meeste van hen waren Nigeriaanse christenen, gevolgd door een groot aantal Syrische gelovigen. In deze cijfers van het aantal martelaren voor Jezus zijn geen gegevens over christenen in Noord-Korea verwerkt. We weten dat er velen van hen gevangen zitten en gedood worden, maar we kunnen niet over exacte cijfers beschikken vanwege de geslotenheid van het land.

Dit zijn de drie belangrijkste veroorzakers van geweld tegen christenen. Samenvattend kunnen we zeggen dat waar een godsdienst, een etnische groep of een corrupt regime de meerderheid heeft, de christelijke minderheid en ook andere minderheden het slachtoffer van intolerantie en geweld worden.

Het Westen: niks aan de hand?

Kijken we vervolgens naar de Westerse wereld dan zien we dat daar nu geen duidelijk waarneembare vervolging plaatsvindt. Er is geen openlijke vijandigheid ten opzichte van christenen vanwege hun geloofsovertuiging. Wat ik wel constateer, is dat de seculiere meerderheid in haar houding ten opzichte van minderheden als bijvoorbeeld christenen steeds intoleranter wordt. Daar waar vanuit het verleden vrijheden voor kerken en levensbeschouwelijke organisaties heel gewoon waren, worden die gelovigen nu langzaam maar zeker ontnomen. Dit gebeurt subtiel, stap voor stap, vrijheid voor vrijheid, onder het mom van gelijke behandeling. Seculiere tolerantie waarbij ieder ruimte werd gegund naar eer en geweten te handelen, maakt plaats voor seculiere intolerantie waarbij de hele samenleving zich moet voegen naar de overtuiging van de seculiere meerderheid.

Groeiende intolerantie

Ik denk dat we, in het licht van de wereldwijde tendensen die we zien, hier alert op moeten zijn en duidelijk stelling moeten nemen tegen deze groeiende intolerantie. Waarom? Omdat we in vele landen in de wereld zien dat waar de meerderheid zijn overtuiging opdringt aan de minderheid, de grens tussen intolerantie en openlijke vijandigheid dun is. Zo bezien is geloofsvervolging in de toekomst ook in het Westen niet denkbeeldig. Daar hoeven we ons overigens niet over te verbazen. Het is wat Jezus zegt in Johannes 15:19: "Als jullie bij de wereld zouden horen, zou ze jullie hebben liefgehad als iets van haarzelf, maar jullie horen niet bij haar, want Ik heb jullie uit de wereld weggeroepen. Daarom haat ze jullie". ■

Auteur Ds. Ron van der Spoel is adjunct-directeur Open Doers Nederland en gemeenteraadslid voor de ChristenUnie in Amersfoort.

Vooruitblik

najaar 2014

De coöperatiemaatschappij

Hoe willen we solidair zijn met elkaar in dit land? Moet de overheid een stapje terug doen en wij burgers een stapje vooruit? Het debat over die vragen lijkt haast een loopgravenoorlog, met voorstanders van de verzorgingsstaat lijnrecht tegenover aanhangers van de participatiesamenleving.

De nieuwe studie van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie zoekt naar een christelijk-sociale injectie in dit verkrampte debat. De auteurs, bestuurskundige Robert van Putten en WI-directeur Wouter Beekers, beschrijven maatschappelijke trends en laten aan de hand van praktijkvoorbeelden en beleidsaanbevelingen zien dat het christelijk-sociale denken actueler is dan ooit.

Het boek *De coöperatiemaatschappij* reflecteert op de brede vraag naar de verhouding tussen overheid en samenleving. Zo geeft het een verdieping aan het WI-onderzoeksprogramma 'Christelijk-sociaal 2030', waarin ook studies naar sectoren als zorg en onderwijs verschijnen.

Intekenen

Het boek zal op 28 augustus gepresenteerd worden op het jaarlijkse Christelijk-Sociaal Congres (CSC). Heeft u interesse in het boek? Donateurs van het Wetenschappelijk Instituut krijgen *De coöperatiemaatschappij* op aanvraag(!) gratis thuisbezorgd. Als u eerder heeft aangegeven altijd alle boeken van het WI thuis te willen ontvangen dan hoeft u verder niets te doen.

INTEKENEN EN OPGEVEN KAN VIA DE ANTWOORDCOUPON IN DE MEEGEZONDEN BRIEF

SYMPOSIUM - VR 26 SEPTEMBER

De coöperatiemaatschappij staat centraal op een WI-symposium op vrijdagmiddag 26 september te Amersfoort. Naast de auteurs spreekt ook Roel Kuiper, ChristenUnie-senator en auteur van het boek *De terugkeer van het algemeen belang. Privatiseringsverdriet en de toekomst van Nederland*. Daarna is er volop ruimte voor gesprek en debat.

WI AGENDA voor het najaar

28 AUGUSTUS

Presentatie boek

De coöperatiemaatschappij (CSC)

1 SEPTEMBER

Rondetafelgesprek 'Christ & Islam' met Matthew Kaemingk en Gert-Jan Segers

5 SEPTEMBER

Politiek café ChristenUnie en Europa, met Perspectief-jongeren

1 NOVEMBER 2014

Boekpresentatie en congres

onderwijsvrijheid (met o.a.

Paul Frissen en Joel Voordewind)

EUROPEAN ECONOMIC SUMMIT 18 - 20 SEPTEMBER 2014, AMSTERDAM

De European Economic Summit (EES) nodigt ondernemers, financieel experts, economen en kerkelijke leiders uit om samen na te denken over christelijke waarden en het bevorderen van een gezonde economie en de bestrijding van armoede. Het doel van de EES is het formuleren en presenteren van nieuwe modellen voor onze economie en bedrijven gefundeerd in en geïnspireerd door christelijk geloof en denken. We willen werken aan een gezond en vitaal Europa dat kansen biedt voor deze en volgende generaties. Opgave en informatie is mogelijk via: economicsummit.eu.

Hier ziet u dat een groot aantal bekende economen, CEO's en experts al bevestigd zijn als sprekers. We hopen u te ontmoeten in Amsterdam!

Hoe verder met Oekraïne?

DOOR KLAAS VAN DER TEMPEL **Het conflict in Oekraïne heeft impact op zowel het westen (EU, NAVO) als het oosten (Rusland). Welke kant zal het opgaan met dit ‘grensland’? Zal het zich ontwikkelen richting een westerse rechtsstaat of zal het zich onder druk van Poetin meer op Rusland en Eurazië gaan oriënteren?**

Lord Carrington, die vanaf het begin van de crisis in Joegoslavië in 1991 zijn uiterste best had gedaan dat land bij elkaar te houden, hield het in 1992 na mislukte vredesconferenties voor gezien. Zijn – voor hem te late - conclusie was dat het beter was geweest als hij meer geweten had van de geschiedenis van de Balkan.

Grensland

Vaak zeggen namen van landen iets over de oorsprong van een land of zelfs het historisch traject ervan. Denk maar aan ons eigen land: Nederland, het lage land. Heeft die laagte - in onze geschiedenis reden voor de veelvuldige overstromingen en ons antwoord daarop - niet een heel belangrijke rol in onze historie gespeeld? De naam Oekraïne wordt veelal verklaard uit het Oudslavisch woord voor grenslanden. De basis van Oekraïne werd in de Middeleeuwen gelegd door Vikingen uit Zweden, in een gebied rond Kiev dat Rus werd genoemd. Die grenslanden waren landen in Rus. Met de komst van de Mongolen in de eerst helft van de dertiende eeuw kwam er een einde aan Rus en valt de geschiedenis ervan in delen uiteen. De meeste

landen van Rus werden opgenomen in het Groot-hertogdom Litouwen, dat in 1569 opging in een republiek, die bekend staat als het Pools-Litouwse Gemenebest. In die tijd kreeg een bepaald deel van het oude Rus de naam grensland ofwel Oekraïne, waarschijnlijk omdat die landen een grensfunctie hadden tegenover de vele aanvallen door Tataren vanuit het zuiden - vanuit de Krim.

Oekraïne deel van Europa?

In het Pools-Litouwse Gemenebest viel Oekraïne onder Polen en zo werd het een land aan de rand van het Poolse koninkrijk. In 1667 werd het gebied van het huidige Oekraïne verdeeld tussen het Gemenebest en het hertogdom Moscovië, waarbij Kiev onder Moscovië viel. Vervolgens werd Oekraïne deel van het Russische rijk, kende een korte periode van onafhankelijkheidsstrijd na de Russische revolutie in 1917, maar werd in 1922 deel van de USSR. Overigens geeft de nu niet meer correcte benaming 'de Oekraïne' nog aan dat het een gebied was: vergelijkbaar met bijvoorbeeld de Veluwe en de Libanon. Die benaming is niet meer gangbaar sinds de onafhankelijkheid van Oekraïne in 1991.

Uit het bovenstaande blijkt dat Polen, Litouwen en Rusland bepalend zijn geweest voor de geschiedenis van Oekraïne. In tegenstelling tot Rusland, is Oekraïne niet door de Mongolen bezet in de dertiende eeuw. Russen zelf verklaren vaak dat die Mongoolse bezetting oorzaak is geweest van de scheiding van Rusland van West-Europa, waardoor de Renaissance, en later de Verlichting aan Rusland zijn voorbijgegaan. De elite in Oekraïne had althans via Polen enig contact met West-Europa.

- Samenvatting**
- Inzet van de crisis voor het Westen is dat Oekraïne vrij moet kunnen kiezen voor een Europese toekomst met Europese waarden.
 - Poetin destabiliseert Europa door schending van internationale normen en regels.
 - Een soort onafhankelijke status als van Finland (Brzezinski), die rekening houdt met de geografische en historische realiteit van Oekraïne zou een uitweg kunnen bieden uit de crisis voor EU, NAVO en Rusland.

EEN CRISIS OMWILLE VAN EUROPESE WAARDEN EN STABILITEIT IN EUROPA

Dit gevoegd bij het feit dat het westen van het huidige Oekraïne (voor de oorlog bij Polen behorend) tot de Eerste Wereldoorlog deel was van de Oostenrijkse-Hongaarse dubbelmonarchie, onderstreept de aanspraak van Kiev dat het deel is van Europa - wat het sowieso geografisch al is.

Een merkwaardige aanleiding

Merkwaardig genoeg was de mogelijke ondertekening van een EU-Oekraïne Associatie-Akkoord onder het Oostelijk Partnerschap in november 2013 de aanleiding voor de huidige crisis. Merkwaardig, omdat buiten diplomaten en Oost-Europa experts eigenlijk weinig mensen ooit hadden gehoord van dit partnerschap, dat een typisch EU-technische benadering van extern beleid is. Het Oostelijk Partnerschap is in 2009 gelanceerd door de EU, met name op instigatie van Polen, Zweden en de Tsjechische Republiek, als het Oost-Europese deel van de 'European Neighbourhood Policy'. Dit EU-beleid ten aanzien van de oostelijke (en de zuidelijke buren) is bedoeld de buren te helpen met democratisering, respect voor mensenrechten, de ontwikkeling van de rechtsstaat en de vrije markt economie - om zo de voorwaarden te scheppen voor stabiele, veilige en democratische landen aan de EU grenzen. Het Oostelijk Partnerschap richt zich op Wit-Rusland, Oekraïne, Moldavië en de landen van de Zuidelijke Kaukasus: Georgië, Azerbeidzjan en Armenië. Verschillende West-Europese landen, waaronder Nederland, zagen het Oostelijk Partnerschap als een manier om verzoeken uit die landen om het EU-lidmaatschap te omzeilen. Dit gold met name voor geïnteresseerde landen als Oekraïne

en Moldavië, die geografisch aan de voorwaarden van artikel 49 van het EU verdrag van Lissabon voldoen. Na twee ronden van uitbreiding van de EU - de eerste van Centraal-Europese en de Baltische landen vanaf de jaren '90 en de tweede ronde van de Oostelijke Balkanlanden, en de lopende ronde van de Westelijke Balkanlanden (voormalig Joegoslavië) - hadden die West-Europese landen weinig zin aan hun uitbreidingsmoede bevolkingen uit te leggen dat er na de Balkan nog meer kandidaten voor lidmaatschap zouden komen.

Gebrekkige rechtsstaten

Eerdergenoemd artikel uit het Verdrag van Lissabon bevat natuurlijk meer dan een geografische voorwaarde. Het bepaalt namelijk dat elk Europees land dat bepaalde fundamentele principes en waarden respecteert en bevordert, het lidmaatschap van de EU kan aanvragen. Die waarden draaien in de kern om introductie van de rechtsstaat, democratisering, respect voor mensenrechten en de introductie van een vrije markt economie. De gebrekkige rechtsstaat is verreweg het grootste probleem in alle post-Sovjet-landen. De traditie in die landen is namelijk dat het belang van de staat voorop staat, boven de individuele belangen en rechten van burgers, en dit staat haaks op de westerse praktijk. De gebrekkige rechtsstaat verklaart veel van de problemen in een land als Oekraïne (maar ook in Rusland): wijdverbreide corruptie, ongebreidelde macht van politieke leiders en oligarchen; rechts-onzekerheid bij de burger tegenover de machtigen in eigen land. Overigens is het goed eraan te herinneren dat de rechtsstaat in Nederland nog maar 200 jaar geleden zijn eerste stappen deed, overigens ook

door buitenlandse invloed: namelijk door Napoleon, die het straf- en het burgerlijk wetboek introduceerde. En die rechtsstaat werd geïntroduceerd voordat Nederland een volledige democratie werd - de meest voorkomende historische volgorde. Dat het de landen in Oost-Europa (en de Balkan) zonder een rechtsstatelijke en democratische traditie meer tijd gaat en moet kosten, hoeft dan ook niet te verbazen, en betekent veel en langdurig werk aan de winkel.

Druk van Poetin

De huidige crisis in Oekraïne is, zoals bekend, begonnen met de weigering van toenmalig President Janoekovitsj in november 2013 om het Associatie-Akkoord met de EU te ondertekenen. Het is wel zeker dat hij dit deed onder druk van president Poetin. President Poetin had mooie zaken in de aanbieding: financiële steun in de vorm van een lening en een verlaging van de gasprijs. Het is ironisch dat Janoekovitsj weigerde te tekenen, na een periode van jaren waarin juist de EU had geweigerd te tekenen. Die weigering werd onder meer veroorzaakt door de gevangenschap van de voormalige premier Timosjenko. Haar gevangenschap werd in de EU beschouwd als het symptomatisch misbruiken van de rechterlijke macht voor politieke doelen - namelijk het uitschakelen van een leider van de Oekraïense oppositie. Hoe dan ook, de weigering van Janoekovitsj leidde tot grote protesten, culminerend in de gewelddadige strijd om en op het centrale plein in Kyiv, de Majdan, in januari en de vlucht van de president op 22 februari.

President Poetin heeft een appeltje te schillen met het westen. Vooral het feit dat de NAVO in 2008 in Boedapest, door Amerikaanse druk, ver ging in het toezeggen van het NAVO-lidmaatschap aan Oekraïne. Hoewel de NAVO een defensieve organisatie is, wordt in Rusland de NAVO als medeschuldig gezien aan het einde van de USSR. Hoe veel Russen aankijken tegen de NAVO, kunnen we alleen begrijpen als we in hun schoenen gaan staan: stel dat de USSR de Koude Oorlog had gewonnen, hadden de West-Europese landen dan met vreugde het Warschau Pact dichterbij zien komen?

Herstel van het Russische imperium?

Maar tegenover associatie van Oost-Europese

landen met de EU stond het Rusland van Poetin c.q. Medvedev aanvankelijk gematigder. Daarin is in de loop van 2011-2012 zichtbaar verandering gekomen. Dit werd duidelijk toen naar buiten kwam dat Rusland plannen had voor een Euraziatische Unie (EAU), gebaseerd op de bestaande Douane Unie tussen Rusland, Kazachstan en Wit-Rusland. De Euraziatische Unie zou een soort Euraziatische variant zijn op de Europese Unie. Op de gelijkenis met de EU is om diverse redenen veel af te dingen, maar het belangrijkste verschil is het feit dat de Russische Federatie structureel dominant is in deze organisatie. Hierdoor heeft de EAU de verdenking op zich geladen primair het Russische belang in plaats van de belangen van alle leden te dienen. Vandaar komt ook de indruk dat de EAU eigenlijk vooral bedoeld is om het Russische imperium (het grootst ten tijde van de Sovjet Unie) te herstellen. Volgens Poetin kan de EAU alleen volwaardig zijn als Oekraïne lid is - betekent dat dat het Russische imperium pas volwaardig kan zijn als Oekraïne weer terug is in de Russische moederschoot?

Hoe ver wil Poetin gaan?

De hamvraag is hoe ver Poetin wil gaan. Hij is in ieder geval al in staat gebleken om het internationaal recht te schenden - de door hem geregisseerde aansluiting van de Krim bij de Russische Federatie (en de kwestie Georgië is ook al niet zuiver op de graat). Dat is een ernstige schending van de internationale rechtsorde zoals die na de Tweede Wereldoorlog is geschapen. Historische aanspraken, aanspraken op de bescherming van Russische minderheden in andere, onafhankelijke landen - zij herinneren aan praktijken die we kennen van de Tweede Wereldoorlog en van de imperialistische periode voor de Eerste en Tweede Wereldoorlog. De vaak door protagonisten van Poetin's acties gehanteerde vergelijking met het NAVO-optreden in Kosovo gaat niet op: de internationale gemeenschap had er alles aan gedaan via de multilaterale band een einde te maken aan de massale mensenrechtenschendingen door Milosevic c.s. in Kosovo, en de NAVO trad om humanitaire redenen op, om een eind te maken aan het bloedvergieten en de enorme vluchtelingenstromen die dat ten gevolge had.

‘De gebrekkige rechtsstaat is verreweg het grootste probleem in alle post-Sovjet-landen. De traditie in die landen is namelijk dat het belang van de staat voorop staat.’

NAVO wakker geschud

Wat betekent nu de huidige situatie voor de Europese Gemeenschap, Nederland en de Verenigde Staten? Allereerst instabiliteit in Europa, voor het eerst sinds de Tweede Wereldoorlog en de oorlog in voormalig Joegoslavië. Maar daar zitten merkwaardig genoeg ook positieve kanten aan: de NAVO is nota bene wakker geschud in het Transatlantisch gebied. Voor Nederland en andere NAVO-lidstaten zou het een aansporing moeten zijn een einde te maken aan het gezapig denken, dat de veranderende wereld om ons heen zonder meer de huidige internationale rechtsorde accepteert en overneemt. Bij de huidige geopolitieke ontwikkelingen zijn de onzekerheden groter dan de zekerheden van de afgelopen 25 jaar en die vereisen een geloofwaardige defensie voor Nederland als NAVO-lid. Het is niet te rijmen dat wij de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog blijven herdenken en tegelijk onze verdediging steeds meer verzwakken. Hiernaast heeft de jarenlange door EU-lidstaten gevoerde slepende discussie over energiediversificatie en integratie van energienetwerken binnen de EU kennelijk ook een hoogst noodzakelijke impuls gekregen

Een strijd om waarden

De crisis rond Oekraïne gaat om meer dan alleen landjepik. Zij gaat ook over waarden, propaganda en historie. De meerderheid van de Oekraïners zoekt aansluiting bij de Europese Unie. Dat was drie jaar geleden al duidelijk toen de sluiting van een Associatie-Akkoord met Kyiv ook dichtbij was en de recente gebeurtenissen hebben die ambitie van het Oekraïense volk wereldwijd zichtbaar gemaakt. Dat betekent dat Oekraïners zich moeten committeren aan Europese waarden en standaarden. Poetin begrijpt dat Oekraïne een ander land zal worden wanneer dat proces succes heeft. In Rusland heeft hij een binnenlands beleid gevoerd waardoor Europese waarden juist in het gedrang zijn gekomen. Door het buitenland ondersteunde NGO's kunnen zomaar tot buitenlandse agenten worden bestempeld. De zaak Magnitsky - over een Russische advocaat van een Amerikaans bedrijf die corruptie had aangetoond - heeft tot ver buiten Rusland laten zien hoe slecht het met de rechtsstaat in Rusland is gesteld. Met de aansluiting van de Krim bij Rusland heeft Poetin nu ook buiten zijn land laten zien dat hij (internationale) normen aan zijn laars lapt wanneer hem dat uitkomt.

Fascisme en nazisme

De door Poetin beknotte Russische media voeren een propagandastrijd tegen Kiev. De Amerikaanse historicus Timothy Snyder (auteur van het bloedstollende werk *Bloodlands* over de miljoenen slachtoffers van Hitler en Stalin over de periode 1933-1945 in de Baltische landen, Wit-Rusland, Polen en Oekraïne) licht in zijn artikelen toe hoezeer Poetin via de media de begrippen fascisme en nazisme misbruikt, op de aloude Sovjet-manier. Dat gaat er goed in bij een groot deel van de Russische bevolking, die gewend is aan de kritiekloze verheerlijking van Rusland en nog immer een zwak heeft voor sterke mannen. Door te beweren dat de nieuwe voorlopige regering in Kiev fascistisch is, rijt Poetin oude wonden open van de Tweede Wereldoorlog. Het is waar dat het Oekraïense nationalisme in de Tweede Wereldoorlog fascistische telde. Het is echter ook waar dat de meeste Oekraïners die in de Tweede Wereldoorlog vochten, het uniform van het Rode Leger droegen - Oekraïne was immers deel van de Sovjet Unie.¹ De Euromajdan was geen fascistische operatie, ook al waren en zijn er leden van extreemrechts betrokken - de zogenaamde Pravy Sektor - en ook al is de rechtse Svoboda partij in het parlement vertegenwoordigd sinds de laatste verkiezingen in 2012.

Het belang van Europese normen en waarden heeft ook een binnenlands EU-tintje. Sommige rechtse partijen die in de recente parlementaire EU-verkiezingen veel terrein hebben gewonnen, lijken nogal gecharmeerd van Poetin. Zij zien in Poetin een sterke man, een hoeder van traditionele waarden die niets moet hebben van homoseksualiteit of vrouwen met baarden. Wat je ook mag denken van vrouwen met baarden, zoek het alternatief niet bij Poetin. De zucht naar sterke mannen hebben we eerder gezien in Europa.

Inzet Westen

Wat zou de inzet moeten zijn van de EU en de VS? De voormalige presidentieel adviseur Zbigniew Brzezinski stelt in een interview dat "the West should seek an understanding that

Noten ¹ Zie het artikel van Snyder in de *New Republic* (17 april 2014).

² *Wall Street Journal* (30 april 2014).

Ukraine is free to pursue its objective to become more European".² Volledig lidmaatschap van de EU gaat immers nog lang duren volgens Brzezinski. Als oplossing uit de huidige situatie stelt hij voor dat Oekraïne een soort onafhankelijke status als die van Finland zou krijgen - dus geen lidmaatschap van de NAVO, maar ook geen lidmaatschap van de EAU. Oekraïne zou dan volgens Brzezinski normale handelsrelaties kunnen onderhouden met de Russische Federatie - voor beide landen van belang - terwijl Oekraïne het pad opgaat naar een moderne Europese democratie.

Brzezinski's voorstel heeft het voordeel van een precedent en houdt rekening met de belangen van zowel de EU en zijn lidstaten als die van de Russische Federatie. In diplomatieke termen een compromis dus. De nieuwe president Porosjenko zal geen gemakkelijke taak hebben en zal moeten balanceren tussen de 'grenslanden' EU en de RF, dat wil zeggen de grenslanden vanuit Kiev bekeken....

Grote dobber

Dat balanceren moet niet onderschat worden: het wordt een grote dobber voor een land dat intern en extern onder druk zal blijven staan om een loopje te nemen met de democratische waarden. Van externe Russische druk zijn er voldoende voorbeelden: zie Moldavië waar Rusland via het afgescheiden Transnistrie negatieve druk bleef en blijft uitoefenen op het Moldavische beleid van Europeanisering, terwijl de door de OVSE geleide onderhandelingen over de status van Transnistrie zich bleven voortslepen zonder resultaat. In het geval van Oekraïne kan het EU-sanctiebeleid blijven bijdragen om Rusland de noodzakelijke tegendruk te geven.

Maar misschien zal het vooruitzicht van lidmaatschap van de EU de stimulans bieden om intern daadwerkelijk die waarden in te voeren. Ook dat is een zware opdracht voor de nieuwe regering onder Porosjenko, en het parlement, de Verkhovna Rada. Laten we eerst maar eens een echte rechtsstaat en vrije economie zien groeien in Oekraïne. Dat vereist van de EU-landen ook een duidelijke prioriteitstelling voor een land als Oekraïne: simpelweg helpen de gelijkheid van elke burger voor de rechter zeker te stellen, en

helpen met de opbouw van een produktieve, zo min mogelijk corrupte en werkgelegenheid biedende economie. Daarbij moet Oekraïne de komende jaren worden gesteund en op afgerekend. We kunnen niet verwachten dat de hele kerstboom van in de EU opgebouwde rechten in een vloek en een zucht door dat land zal worden overgenomen, waar het ons tweehonderd jaar gekost heeft.

Leren van Tolstoi

Tenslotte nog een woord over Rusland. Het is wel gezegd dat Oekraïne alleen kan veranderen als Rusland verandert. Maar ook het omgekeerde wordt vaak gesteld. Is dat iets waarvoor Poetin benauwd is? Ik heb alle post-Sovjet republieken bezocht, behalve Toerkmenistan; in Kazachstan heb ik drie jaar in de nieuwe hoofdstad Astana gewoond, midden in de steppe. Ik heb aan die ervaring groot respect overgehouden voor de Russische mens en zijn/haar cultuur en taal, die tot in de verste uithoeken van Eurazië sporen hebben nagelaten. De Russische cultuur hoort bij de grote en dominante culturen in deze wereld, daar is geen twijfel over. Een Russische denktank vroeg mij eens via een wereldwijde enquête of ik Rusland een Europees land vond. Ik heb geantwoord dat qua cultuur, in het bijzonder de literatuur en muziek, taal en godsdienst Rusland Europees is, maar niet voor wat betreft de rechtsstaat. Tolstoi heeft het nodige geschreven over het Russische rechtssysteem ten tijde van de tsaar in zijn magistrale werk *De Opstanding*. In Tolstoi's eeuw had Rusland, veel later dan overig Europa, wel eindelijk het lijfeigenschap afgeschaft. De 21e eeuw biedt nog voldoende tijd voor Rusland om de gebrekkige rechtsstaat te verbeteren, waar het belang van de staat niet per definitie boven dat van de burger staat- beter laat dan nooit. Tot slot, President Poetin zou nog eens een ander verhaal van de grote Tolstoi moeten (her?)lezen: "Hoeveel Land Heeft Een Man Nodig?" ■

Auteur Klaas van der Tempel is diplomaat sinds 1982. Hij was ambassadeur in Kazachstan, de Kirgizische republiek en Tadzjikistan, was 2 jaar onderzoeker bij Clingendael met focus op Eurazië, was Speciaal Vertegenwoordiger voor het Oostelijk Partnerschap tot 2012, en is thans Consul Generaal in Chicago. Hij schreef dit artikel op persoonlijke titel.

Groen van Prinsterer lezing 2014

Afgelopen voorjaar sprak prof. Govert Buijs de jaarlijkse Groen van Prinsterer lezing uit, getiteld: *'De eeuw van de burger'*.

Nederlandse veiligheid vraagt om 'meer Europa'

NAMENS DE THEMATISCHE PARTIJCOMMISSIE DEFENSIE VAN DE CHRISTENUNIE

DOOR LEEN VAN HIJUM Er is te lang bezuinigd op de krijgsmacht. Het beschermen van onze vrijheid en de internationale rechtsorde zijn kerntaken van de overheid. Daarom moeten we juist investeren in onze krijgsmacht. Om dit waar te kunnen maken moeten we meer samenwerken met andere EU-landen, ook als dat ten koste gaat van de eigen soevereiniteit.

Nu de Russische beer zijn tanden heeft laten zien, zijn alom pleidooien te horen om het defensiebudget te verhogen. Ook van hen die voor de grootste bezuinigingen van de afgelopen jaren verantwoordelijk waren. De visie van de ChristenUnie op de krijgsmacht en haar pleidooi opnieuw te investeren in de krijgsmacht heeft stammen van voor de Oekraïne-crisis. Toen was voor hen die zich niet lieten leiden door de waan van de dag al duidelijk dat de bezuinigingen op Defensie waren doorgeslagen.

Vier kernvragen

Haar visie op de krijgsmacht heeft de ChristenUnie geformuleerd aan de hand van vier kernvragen, die we in dit artikel beantwoorden.

- *Waarvoor?* Welk doel dient onze krijgsmacht?
- *Waartegen?* Tegen welke dreigingen moet onze krijgsmacht beschermen?
- *Met wie?* Met wie moet onze krijgsmacht samen optrekken?
- *Wat?* Wat moet onze krijgsmacht dan kunnen?

Het doel van de krijgsmacht

De ChristenUnie heeft haar politieke basisvisie

beschreven aan de hand van drie kernwaarden: dienstbaarheid, vrijheid en duurzaamheid.

Defensie staat in de visie van de ChristenUnie in de eerste plaats voor het verdedigen van en opkomen voor vrijheid. We mogen dankbaar zijn voor de vrijheid die we hebben. We hebben in Nederland de ruimte om ons leven in te vullen in overeenstemming met onze diepste overtuigingen. Vrijheid is niet vanzelfsprekend. Ze is verworven in een strijd tegen tirannie en onderdrukking: er is voor gevochten. Door ons, maar ook door anderen. Ook wij moeten bereid zijn offers te brengen voor de vrijheid van anderen, een verplichting die we ons zelf in de Grondwet ook hebben opgelegd.

Vrijheid gaat niet zonder gerechtigheid: elkaar recht doen. Dat geldt tussen mensen onderling, tussen overheid en onderdanen, en tussen overheden onderling. Je zou kunnen zeggen: we dragen verantwoordelijkheid voor elkaars vrijheid. Dat geldt in Nederland, binnen NAVO en EU, maar in een globaliserende wereld ook in toenemende mate voor onze verre naasten.

Verdediging van vrijheid en handhaving van het

‘Het beschermen van onze koopvaardij alleen lost het probleem van piraterij voor de kust van Somalië niet op.’

recht zijn primaire taken van de overheid. De overheid beschikt hiertoe onder andere over een krijgsmacht. De ChristenUnie staat voor een krijgsmacht die in staat is, samen met krijgsmachten van onze bondgenoten, onze en hun vrijheid te beschermen, een bijdrage te leveren aan veiligheid in fragiele staten, en krachtig in te grijpen waar menselijke waarden worden vertrapt of onze belangen worden bedreigd. Dit betekent dat de ChristenUnie staat voor een veelzijdig inzetbare krijgsmacht, en dus niet voor een krijgsmacht die alleen gericht is op het beschermen van eigen belangen, en zeker niet voor een krijgsmacht die de verdediging van onze belangen aan bondgenoten moet overlaten omdat ze daar zelf niet meer toe in staat is.

Actuele dreigingen

De dreigingen die op ons afkomen zijn divers en complex. Het Eindrapport Verkenningen, een studie naar de toekomst van Defensie die verscheen onder voormalig Minister Van Middelkoop, zegt daarover: “Sociale en economische ontwikkelingen elders op deze aardbol hebben hun weerslag op onze samenleving. De internationale kredietcrisis heeft de kwetsbaarheid van onze welvaart onmiskenbaar aangetoond. Economische, politieke en militaire machtsverhoudingen verschuiven. Oude bedreigingen verdwijnen, nieuwe doemen op. Het klimaat verandert en natuurlijke hulpbronnen worden schaarser. De wereldbevolking blijft groeien, maar de bevolking van Europa vergrijsst. Technologische ontwikkelingen gaan door en scheppen nieuwe kansen, maar ook nieuwe afhankelijkheden en risico’s. In de veranderende wereld neemt het gevoel van onzekerheid over onze toekomstige positie toe.”

De krijgsmacht is primair gericht tegen geweldsdreigingen die van buiten Nederland op ons afkomen en/of de internationale rechtsorde bedreigen. Dreigingen die met (de dreiging van) geweld bedwongen kunnen worden. Het Eindrapport Verkenningen constateerde al dat de analyse van de veiligheidssituatie in de wereld geen aanleiding gaf onze defensie-inspanningen te verminderen. De jaren sinds de Verkenningen hebben dat onderstreept: in de voorbije jaren is de instabiliteit in de wereld eerder toe- dan afgenomen, en heeft de Arabische 'Lente' deze aan de rand van Europa gebracht.

Meer nodig dan krijgsmacht alleen

Niet op alle bedreigingen van onze veiligheid is de krijgsmacht het juiste antwoord. Als we bijvoorbeeld constateren dat onze veiligheid op termijn bedreigd zou kunnen worden door een strijd om schaarser wordende grondstoffen, zouden we er voor kunnen kiezen onze toegang daartoe militair veilig te stellen. Maar we zouden ook kunnen investeren in afspraken over de verdeling ervan of in technologie die ons minder afhankelijk maakt van deze grondstoffen.

Doordat de dreigingen zo complex zijn, kan de krijgsmacht zelden alleen het antwoord zijn. Zo lost het beschermen van onze koopvaardij *alleen* het probleem van piraterij voor de kust van Somalië niet op. Daarvoor zullen we ook bereid moeten zijn de oorzaken onder ogen te zien: de instabiliteit van Somalië en de verdeling van de welvaart. Diplomatie zal vrijwel altijd een rol spelen, maar daarnaast zal, afhankelijk van de dreiging, mogelijk ook voor andere functies van de overheid een rol zijn weggelegd, zoals bijvoorbeeld bij de verdediging tegen cyberaanvallen. Inzet van de krijgsmacht in de toekomst vraagt om een *whole of government approach*. Dat kan in concrete gevallen 3D betekenen, waarin, zoals destijds in Uruzgan, *Defence, Diplomacy en Development* samenwerken, maar het kan ook breder zijn.

Meer verantwoordelijkheid nemen: EU...

Samenwerking in NAVO-verband, maar ook in toenemende mate binnen Europa, is voor Nederland essentieel: zonder haar bondgenoten kan de krijgsmacht haar grondwettelijke taken onmogelijk waarmaken. De NAVO, met de Verenigde Staten als machtigste bondgenoot, is onze belangrijkste militaire garantie voor vrijheid. We moeten onze ogen er echter niet voor sluiten dat de relatieve

Samenvatting

- De verdediging van vrijheid is een kerntaak van de overheid.
- De krijgsmacht draagt bij aan de verdediging van die vrijheid en zo nodig vecht ze daarvoor.
- Voor de ChristenUnie betekent dit dat er weer geld bij moet bij Defensie. Zo voorkomen we dat onze krijgsmacht langzaam wegzakt in irrelevantie.
- Meer samenwerken binnen Europa is op dit terrein nodig.

macht van de Verenigde Staten afneemt en dat Washington zich meer focust op de Stille Oceaan, ten koste van de Atlantische Oceaan. Voor de Europese landen betekent dit dat deze zelf meer verantwoordelijkheid moeten nemen voor hun veiligheid, met name in hun directe periferie. Los van elkaar kunnen ze dit maar zeer beperkt; toenevende samenwerking is vereist. Dat kan binnen de NAVO, maar zal ook binnen Europa, in EU-verband dan wel bilateraal, meer vorm moeten krijgen. Synergie tussen de defensie-inspanningen in Europees en NAVO-verband moet daarbij zoveel mogelijk gezocht worden.

... en Nederland zelf

Nederland heeft haar bondgenoten nodig, maar dat betekent niet dat ons land eenzijdig op zijn bondgenoten kan leunen. Gezamenlijke verdediging van vrijheid en belangen, vraagt dat Nederland zijn verantwoordelijkheid neemt. Het past dan niet anderen de kastanjes uit het vuur te laten halen. Mede in het licht van de positie van Nederland in de wereld, als zestiende economie van de wereld en vijfde exporteur, mag van Nederland een serieuze bijdrage worden verwacht: een gezonde internationale rechtsorde is immers ook direct in het belang van Nederland.

Dit betekent overigens niet dat Nederland alleen verantwoordelijkheid moet nemen voor de internationale rechtsorde waar onze eigen belangen direct geraakt worden. Inzet van de krijgsmacht in het kader van de *Responsibility to Protect* is voor de ChristenUnie geen theoretische mogelijkheid: voor de ChristenUnie is de bescherming van burgers, ook als er niets materieels te halen valt, een valide reden om de krijgsmacht in te zetten binnen de kaders van het internationaal recht - ondanks het feit dat de buitenlandse politieke werkelijkheid dit vaak heel lastig maakt. Uiteraard zal ook hier samenwerking moeten worden gezocht met gelijkgezinde landen.

Een veelzijdig inzetbare krijgsmacht?

De ChristenUnie staat voor een veelzijdig inzetbare krijgsmacht. Voor de ChristenUnie betekent dat een krijgsmacht die kan beschermen, interveniëren en stabiliseren. Een krijgsmacht die kan optreden op het land, op zee en in de lucht. Een krijgsmacht die samen met die van haar bondgenoten over de capaciteiten beschikt die nodig zijn voor het ver-

dedigen van het eigen en bondgenootschappelijk grondgebied, en een bijdrage kan leveren aan de handhaving van de internationale rechtsorde die past bij de omvang van onze economie.

De ChristenUnie onderschrijft het ambitieniveau zoals gesteld in de begroting van 2013. De krijgsmacht moet voldoende middelen hebben om de politiek geformuleerde ambitie waar te kunnen maken. Er moet een evenwichtige verhouding zijn tussen investeren en exploiteren, tussen militairen en technologie, tussen gevechtskracht en logistiek. De krijgsmacht moet ook adaptief zijn: dreigingen veranderen snel, nieuwe technologieën werken dat in de hand.

Bij de inrichting van de krijgsmacht is het uitgangspunt dat deze tot een bepaald niveau zelfstandig moet kunnen opereren. Dit niveau wordt mede bepaald door de onlosmakelijke samenhang tussen eenheden en capaciteiten en de hoge eisen aan opleiden en trainen. Nederland moet het accent leggen op expeditionair vermogen, het ver van huis kunnen optreden, met een modulaire structuur, zodat in te zetten eenheden naar behoefte kunnen worden samengesteld.

Aansluiting bij bondgenoten

Bij de inrichting van de krijgsmacht is het verder van belang de al jaren bestaande lijsten met structurele tekortkomingen als uitgangspunt te nemen voor de vraag aan welke capaciteiten Nederland in bondgenootschappelijk verband (NAVO / EU) wil bijdragen. Nederland kan zich dan bij voorkeur richten op capaciteiten waarin Nederland goed is. De krijgsmacht hoeft niet alles zelf te kunnen, maar de krijgsmacht moet wel veelzijdig inzetbaar zijn, dat wil zeggen in staat om aan operaties in een breed spectrum een bijdrage te leveren.

Betekenis visie voor Europa

Eind vorig jaar publiceerde de ChristenUnie een visie op de krijgsmacht. De visie is opgesteld door de vorig jaar opgerichte Thematische Partij Commissie Defensie, met input van Defensiedeskundigen uit de achterban, en overgenomen door de Tweede Kamerfractie. Dit artikel is een bewerking daarvan, met daarbij een korte beschouwing over de betekenis van deze visie voor Europa.

‘Op veiligheidsterrein is meer Europa nodig. Allereerst meer samenwerking, maar misschien ook wat meer ‘superstaat’.

Ook gezamenlijke capaciteiten zijn nuttig en noodzakelijk, maar daarbij is het altijd van belang een afweging te maken tussen de winst die zo'n samenwerking oplevert en de complicaties op het gebied van soevereiniteit die er zullen zijn bij inzet van deze capaciteiten. Standaardisatie, zowel tussen onze krijgsmachtdelen als krijgsmachten binnen de NAVO en de EU is voor de Christen-Unie een must. Inzet is vaak onnodig complex (en duur) omdat er met zoveel verschillende systemen gewerkt wordt.

De principes van de rechtvaardige oorlog dienen leidend te zijn bij inzet van de krijgsmacht.

De materieelkeuze dient dit te weerspiegelen. Dit betekent dat de krijgsmacht moet investeren in nauwkeurige wapens. En ook in *non lethal weapons*. Doden in een oorlog is soms onvermijdelijk, maar als het vermeden kan worden moeten we dat niet nalaten.

Opnieuw investeren

Voor de ChristenUnie betekent bovenstaande, in lijn met het laatste verkiezingsprogramma, dat er weer geld bij moet bij Defensie. We staan op een kruispunt: of we bezuinigen onze krijgsmacht langzaam weg in irrelevantie, of we gaan opnieuw investeren in onze krijgsmacht. De ChristenUnie kiest voor het laatste. Ook in een tijd dat er bezuinigd moet worden.

Verdediging van vrijheid en handhaving van het recht zijn kerntaken van de overheid. De geschiedenis heeft bewezen dat het ook een kwestie is van de lange adem en een rechte rug: we moeten de tering zo naar de nering zetten dat we onze krijgsmacht van voldoende middelen kunnen voorzien om haar grondwettelijke taken uit te kunnen voeren.

Meer Europa hard nodig

De krijgsmacht draagt bij aan de verdediging van onze vrijheid en de vrijheid van onze medemens. En zo nodig vecht ze daarvoor, zo zegt de visie. Maar beide kunnen we alleen samen met onze bondgenoten. Voor onze eigen vrijheid zijn we sinds WOII militair gezien afhankelijk van de NAVO, en dus de VS. Opkomen voor de vrijheid van anderen kunnen we slechts in het verband van NAVO, EU of VN, en ook dan, als het serieus wordt, alleen met steun van de VS. Echter, de relatieve macht van de VS in de wereld neemt af,

de interesse van de VS voor onze regio neemt af, en de irritatie bij de VS over het *free rider* gedrag van Europa neemt toe. Zet daartegenover dat instabiliteit en conflict aan de randen van Europa de laatste jaren sterk zijn toegenomen, en de conclusie ligt voor de hand: om de hierboven beschreven visie inhoud te kunnen geven is meer Europa nodig. Allereerst meer samenwerking, daar zullen we het over eens zijn, maar misschien ook wat meer 'superstaat'.

De Verenigde Staten dragen veel meer bij aan de NAVO dan alle Europese NAVO-landen samen. Qua defensiebudget meer dan het dubbele, qua militair vermogen nog veel meer dan dat. Dat laatste komt omdat de Verenigde Staten al dat budget in één leger stoppen, en het in de EU aan 26 legers wordt besteed. Eén Europees leger gaat er voorlopig niet komen, maar als standaardisatie van materieel echt serieus werd genomen, zou Europa een aardige stap voorwaarts kunnen maken. Dat zou wel het opgeven van de nationale defensie-industrieën betekenen, en dus het opgeven van een beetje soevereiniteit...

Een andere stap die we kunnen nemen is het vastleggen van kaders waarbinnen de EU *Battlegroups* ingezet zouden kunnen worden. Voor een besluit tot inzet daarvan is nu instemming van alle leden van de Europese Raad nodig. Door dit, binnen vastgestelde kaders, te beleggen bij bijvoorbeeld de Europese Dienst voor Extern Optreden, kan de besluitvorming over inzet aanzienlijk worden versneld. In die kaders zou kunnen staan dat inzet ter bescherming van de burgerbevolking in fragiele staten door de EDEO besloten zou kunnen worden. Was dat vorig jaar zo geweest, dan was er misschien een half jaar eerder een EU-missie in de Centraal Afrikaanse Republiek geweest. We moeten ons afvragen wat we belangrijker vinden: soevereiniteit of relevantie. Soevereiniteit, of het in de praktijk (kunnen) brengen van onze visie. ■

Personalia De Thematische Partij Commissie Defensie is in 2013 opgericht en heeft als taak om inhoudelijke bijdragen te leveren aan de standpuntbepaling over Defensie, zowel binnen als buiten het proces om te komen tot een landelijk verkiezingsprogramma.

De ChristenUnie

VANUIT DE TRADITIE
NAAR EEN
NIEUWE FOCUS

DOOR FLORIS GRUIZENHOUT De ChristenUnie en Israël: het vormt een zwaar huwelijk. Hoe verdeeld de achterban van de ChristenUnie is op dit thema, blijkt uit het feit dat de opvattingen uiteenlopen van vervangingstheologie (de kerk heeft de plaats van Israël in Gods heilsplan ingenomen) enerzijds, tot een onvoorwaardelijke steun voor Israël en de joden anderzijds (filosemitisme). Hoe komt de partij hieruit?

Een christen ontkomt er niet aan positie in te nemen in het debat over Israël. Door dit te doen plaatst men zich onvermijdelijk in een van beide genoemde kampen, of men dat nu wil of niet. Over deze kwestie schrijven is als lopen in een mijnenveld: het gevaar loert bij iedere stap. Toch zal ik pogen de theologische en politieke gevoeligheden te overstijgen. Ik zal eerst kort de historische context van het conflict schetsen. Dan volgt een analyse van de totstandkoming van het standpunt van de ChristenUnie. Die leidt tot een aanbeveling voor een andere focus binnen het conflict en een spiegeling daarvan aan twee recente gebeurtenissen.

Het is geen religieus geschil

Het is belangrijk te starten met de notie dat het huidige conflict tussen Israëlieten en Palestijnen géén religieus geschil betreft. De (westerse) media framen dit ten onrechte vaak wel zo. Na eeuwen in diaspora te hebben verkeerdt, klinkt vanaf het einde van de 19e eeuw onder Joden

een toenemende roep om een eigen nationaal tehuis. Sterke antisemitische gevoelens in met name Oost-Europa en een golf van nationalisme in voornamelijk West-Europa veroorzaakten deze roep onder Joden. Leaders en grondleggers binnen dit Joodse nationalisme (zionisme) waren Leo Pinsker en Theodor Herzl. Volgens de historici William Cleveland en Martin Bunton was Pinsker vooral geïnteresseerd in de nationale identiteit en was Herzl meer gericht op het bereiken van een staat dan op een religieus herstel van de Joden.¹ Het was dan ook voornamelijk nationalisme dat het zionisme dreef, niet religie. Het feit dat de ideeën van Herzl, die in eerste instantie zelfs vond dat de Joodse staat niet perse in Palestina geplaatst hoefde te worden, door veel orthodoxe joden werden afgewezen, onderstreept dit nog maar eens. Het zionisme slaagde erin om in de loop der jaren meer aanhangers te trekken. Tot concrete vervolgstappen kwam het echter niet. Deze situatie veranderde in november 1917 toen de Britse minister van Buitenlandse Zaken Arthur Balfour,

en Israël

gemotiveerd door een mogelijke Britse strategische invloed in het Midden-Oosten en een potentieel meevechten van de zionisten aan Britse zijde in de Eerste Wereldoorlog, zich in een verklaring sympathiek uitsprak over de zionistische aspiraties: Groot-Brittannië zou zich inzetten voor een "Joods tehuis" in Palestina, zonder daarbij de rechten te schenden van de niet-Joodse inwoners.

Kanteling na WOII

Deze twee beloften bleken lastig te combineren, te meer omdat de Britten hetzelfde stuk land ook aan de Arabieren beloofden in de zogeheten Hoessein-McMahon-correspondentie van 1915/16. Na de Eerste Wereldoorlog wees de Volkerenbond Palestina aan als een Brits mandaat, waardoor Groot-Brittannië de verantwoordelijkheid kreeg om een oplossing te vinden voor een probleem dat zij zelf had veroorzaakt. Gouverneur van het mandaatgebied Sir Herbert Samuel was ervan overtuigd dat invulling van de Balfour-declaratie alleen tot stand kon komen wanneer Jood en Arabier samen zouden werken om de levensomstandigheden in Palestina te verbeteren. De Arabieren verzetten zich echter tegen het mandaatbestuur, waardoor zijn plan vanaf het begin geen kans van slagen had.

Door de gruwelen van de Tweede Wereldoorlog draaide de sympathie van de wereld volledig richting de Joden en schaarden de VS, mede door de macht van de zionistische lobby in de Democratische Partij, zich vierkant achter de oprichting van een Joodse staat. Na een plan van de VN tot verdeling van Palestina riep op 14 mei 1948 David Ben-Gurion, staande onder een portret van Theodor Herzl, de onafhankelijkheid van de staat Israël uit. De geschiedenis die volgt op deze gebeurtenis is bekend.

Impasse

Het nationaal besef van de Palestijnen ontstond later dan het Joodse. Zo was er in 1948 nog geen uitgesproken Palestijns nationalisme. Dat komt pas op in de jaren '60 met de oprichting van de Palestine Liberation Organisation (PLO). De organisatie streeft naar een grondgebied voor het Palestijnse volk zoals dat werd geschetst in het VN-voorstel van 1947. In 1988 roept ze dan ook de staat Palestina uit, gevolgd door de eerste intifada, een gewapende strijd tegen wat zij ervaart

als de Israëlische bezetting. De in 1993 gesloten Oslo-akkoorden beëindigen deze intifada en geven de Palestijnen zelfbestuur op de Westelijke Jordaanoever en in de Gazastrook. In 2000 barst de tweede intifada los, waarop Israël besluit een veiligheidsmuur te bouwen om zich te verdedigen tegen Palestijnse zelfmoordterroristen. Vooral nog sleept het conflict zich voort. Bomaanslagen en raketbeschietingen vanuit de Palestijnse gebieden nopen Israël tot een bezetting van de Palestijnse gebieden en vice versa. Onlangs poogde de Amerikaanse minister van Buitenlandse Zaken John Kerry de vredesbesprekingen weer op gang te trekken. Een dergelijke poging is niet eenvoudig, omdat Palestina verdeeld is: de Palestijnse politieke partij Fatah regeert de Westelijke Jordaanoever terwijl de terroristische organisatie Hamas heerst in de Gazastrook. Paradoxaal genoeg was de vredesluiting van Fatah en Hamas aanleiding voor Israël om de vredesbesprekingen met de Palestijnen stop te zetten: Israël wil niet onderhandelen met Hamas. Het conflict verkeert momenteel dus in een impasse.

RPF + GPV = RPF?

De kwestie zorgt niet alleen voor veel verdeeldheid (tijdens de onderhandelingen) tussen Israël en Palestina. Over de hele wereld zijn landen verdeeld rondom dit vraagstuk en ook binnen onze landsgrenzen verdelen partijen zich langs de scheidslijn Israël-Palestina. Ook binnen de ChristenUnie is er over de koers ten opzichte van Israël veel debat (geweest). Dit is niet verwonderlijk: de Israëlkoers van de voorlopers van de CU, de Reformatorisch Politieke Federatie (RPF) en het Gereformeerd Politiek Verbond (GPV), was nogal verschillend.

De RPF volgde altijd een grotendeels filosemitische koers jegens Israël (vrienden van Israël).

- Samenvatting**
- Sinds eind 19e eeuw zorgt een nationaal Joods tehuis voor veel verdeeldheid binnen en buiten Israël.
 - Met de samenvoeging van RPF en GPV ontstond er ook discussie over de Israëlkoers van de ChristenUnie.
 - Het is tijd voor een nieuwe focus: niet pro of contra Israël, maar gefocust op vrede van onderop.

Zo zegt zij in haar basisprogramma dat de oprichting van de staat Israël "niet los mag worden gezien van de bijzondere bemoeienis die God ook vandaag nog met dit volk wil hebben".² De verbondenheid met de EO, die ook kan worden gezien als pro-Israëliësch, is dan ook niet verbazingwekkend. Het GPV schrijft in haar beginselprogramma's niets over Israël. In de Gereformeerd-vrijgemaakte traditie leefde de vervangingstheologie sterker en nam het volk Israël geen belangrijke plaats in. Zo schreef de generale synode GKV in 1951 dat "zending onder de Joden een zaak van de plaatselijke kerk is". Hiermee werd de Israëlkwestie als niet belangrijk getypeerd en moest de plaatselijke gemeente maar kijken wat ze er mee deed.

Debat binnen de ChristenUnie

Met de fusie van de RPF en het GPV tot de ChristenUnie dachten de samenstellers van het partijprogramma na over positie van het volk Israël. De theologe Marleen Blootens, die haar studie afrondde met een onderzoek naar het Israëlstandpunt van de ChristenUnie, zegt hierover dat "het RPF-standpunt over Israël het in de onderhandelingen met het GPV duidelijk heeft gewonnen van het GPV-standpunt".³ Deze constatering van Blootens is begrijpelijk gezien het eerste verkiezingsprogramma van de ChristenUnie waarin Jeruzalem "de ongedeelde hoofdstad van Israël" wordt genoemd. Deze frase is tot op heden in alle programma's terug te vinden.

Het opstellen van het partijprogramma bracht geen einde aan de discussie binnen de CU over Israël. Zo pleitte Blootens voor een strikte scheiding tussen theologie en politiek als het om de kwestie gaat. Geheel terecht wees voormalig RPF-voorman Meindert Leerling haar er in een reactie echter op dat zij in haar eigen argumentatie ook in theologie vervalst. Zo stelt Blootens dat "Christus de Messias van Joden en heidenen is en dat daardoor theologisch de kwestie van het land niet meer van groot belang is". De illusie om theologie overboord te zetten had jongerenorganisatie Perspectief niet, toen zij in 2007 kwam met haar 'Scripta Israël'. De Werkgroep Buitenlandse Zaken schrijft hierin, na bestudering van de bijbel, te staan voor een familieband met Israël, waarbij "je de ander steunt waar mogelijk, maar wijst op

fouten waar nodig". In hetzelfde stuk geeft ze aan het woord "ongedeeld", als typering van Jeruzalem, te willen schrappen uit het verkiezingsprogramma. De afgelopen jaren verschenen tegelijkertijd ook oproepen aan de ChristenUnie om vierkant achter Israël te staan. Zo vroeg columnist en spreker Dirk van Genderen God om vergeving voor de "kritische houding jegens Uw volk", waarbij hij ChristenUnie en SGP vraagt op de rem te staan bij het Israël-beleid van het kabinet.

Een nieuwe focus

Welk standpunt kan dit essay nog toevoegen aan deze discussie? Inmiddels is de hele spanbreedte van vervangingstheologie tot filosemitisme wel gevuld. Op die lijn zal niets nieuws meer te vinden zijn. Veel meer zal, gestoeld op de rijke traditie van christelijke denkers, gepoogd worden deze spanbreedte te overstijgen. Augustinus, Luther en Abraham Kuyper dachten, evenals nu het geval is, allemaal heel anders over het joodse volk en het Heilige Land. Waar ze het allen wel over eens waren, was de uitspraak van Jezus uit de Bergrede: "Zalig zijn de vredestichters". Zo sprak Augustinus: "ziet u ergens mensen die onenigheid hebben? Zorg dan dat u de vrede tussen hen herstelt". Hij neemt de oproep van Jezus over en spoort zijn lezers nog maar eens aan hier werk van te maken. Ook na de Reformatie blijft het appel tot vrede staande. De reformator Calvijn schrijft dat een christen niet alleen de "tweedracht moet verafschuwen, maar zich ook dient te beijveren om twisten, tusschen anderen gerezen, bij te leggen". Dit zijn slechts twee teksten die oproepen tot het streven naar vrede. Paus Johannes XXIII heeft aan deze boodschap zelfs een hele encycliek gewijd. Het doel van deze encycliek, waarvan de titel *Pacem in terris* (Vrede op aarde) reeds genoeg zegt, is de consolidering van de vrede in de wereld.

Noten

¹ William L. Cleveland and Martin Bunton, 'A history of the Modern Middle East' (Boulder 2009), 242.

² Basisprogram van de RPF, Artikel 21. 1984.

³ Aldwin Geluk, 'Vrede van Jeruzalem niet gediend met standpunt ChristenUnie, in *Nederlands Dagblad*, 27 augustus 2008.

⁴ Joël Voordewind, *Ben ik nou gek? Idealen in crisistijd* (Heerenveen 2012), 213.

‘De Israëlische producten zorgen voor veel werkgelegenheid in de Palestijnse gebieden en daardoor voor interactie tussen Joden en Palestijnen.’

Als navolger van Christus mag de ChristenUnie Jezus' oproep tot vreedestichten en de echo hiervan door de eeuwen heen niet lichtelijk naast zich neerleggen. Ook niet wat betreft het Israëlich-Palestijnse conflict.

Vrede van onderop

Sir Herbert Samuel, gouverneur van mandaatgebied Palestina tijdens het interbellum, pleitte te starten met het zoeken naar vrede van onderop. Joël Voordewind onderschrijft deze visie wanneer hij schrijft dat “de weg van de vrede van de praktijk naar de tekentafel leidt, in plaats van andersom”.⁴ Hierin trekt hij een vergelijking met de verzoening van Duitsland en Frankrijk na de Tweede Wereldoorlog. Hoewel aan deze vergelijking nogal wat haken en ogen zitten, is dit een goede benadering van het Israëlich-Palestijnse conflict. Door economische samenwerking tussen Israëlieten en Palestijnen te promoten merken Palestijnse werknemers dat Israël niet per definitie “de bezetter” is, maar juist een goede werkgever. Tegelijkertijd blijkt dat Palestijnen geen terroristen en stenengooiers zijn, maar bovenal mensen met een gezin. Een tweede gevolg van zulke economische samenwerking is dat de economieën verweven raken en wederzijds afhankelijk. Hierdoor loont het steeds minder om de wapens weer op te pakken. Verzoening van onderop is echter niet alleen economische samenwerking; het betreft ook sociale samenwerking, zoals gemengde universiteiten en sportverenigingen. Door te focussen op (economische) verzoening van onderop en niet op een van beide partijen of de positie van Israël kan de heikele discussie overstegen worden.

Twee hedendaagse voorbeelden

Hoe heeft de ChristenUnie deze vrede van onderop in praktijk gebracht? Ter afsluiting twee voorbeelden. In maart 2013 kondigde minister van Buitenlandse Zaken Frans Timmermans aan producten uit Israëlische nederzettingen in Palestijns gebied “correct te willen labelen”. Joël Voordewind reageerde furieus en sprak op twitter over “*Israël bashing*”. De ChristenUnie startte een handtekeningenactie uit protest tegen de “selectieve verontwaardiging over Israël”. Door deze terminologie te gebruiken kwam de nadruk van de ChristenUnie toch weer op de positie van Israël te liggen, terwijl deze in de achterban al zo gevoelig

ligt. Vanuit een oogpunt van “vrede stichten”, had men veel beter kunnen aangeven dat de vrede van onderop niet gebaat is bij zo'n labelactie: de Israëlische producten zorgen voor veel werkgelegenheid in de Palestijnse gebieden en daardoor voor interactie tussen Joden en Palestijnen. Wanneer er door een label op die producten een boycot ontstaat, beïnvloedt het deze nog broze samenwerking. Door hier de focus op te leggen, zou de ChristenUnie hetzelfde standpunt uitdragen, maar niet vervallen in theologische discussies over de positie van Israël en Palestina.

Veel pragmatischer is de recente reis van Joël Voordewind naar Israël. Voor het *Reformatisch Dagblad* hield hij een dagboek bij waarin hij verslag deed van de trip. Voordewind bezocht projecten die zijn gericht op verzoening tussen Israëliërs en Palestijnen. Voorbeelden hiervan vormen gemengde scholen (waar Israëlische en Palestijnse kinderen in harmonie naar school gaan) en het Peres Vredescentrum (dat vrede nastreeft door economische omstandigheden te verbeteren). Hij sluit zijn laatste dagboekpagina af met een oproep om vrede en een aanbeveling voor het Nederlandse beleid: “het Nederlandse belastinggeld aan de Palestijnse Autoriteit kan beter geïnvesteerd worden in de vrede van onderop”. Hiermee focust de ChristenUnie wel op die vrede van onderop en niet op een eenzijdige steun van Israël, dan wel de Palestijnse gebieden. Het is raadzaam deze lijn in 2014 voort te zetten.

Slot

De vraag waarom christenen zo verdeeld zijn over Israël is eenvoudig te beantwoorden. Theologie levert tenslotte wel vaker moeilijke dilemma's op. De verdeeldheid hoeft geen probleem te zijn. Door te focussen op vrede, van onderop, en daarmee in de voetsporen van Jezus en zijn navolgers te treden, kan deze verdeeldheid overstegen worden. Niet door vervangingstheologie. Niet door filosemitisme. Door vrede te bevorderen tussen de volkeren. ■

Personalia Floris Grijzenhout is afgestudeerd historicus en politicoloog. Thans werkt hij bij de gemeente Lingewaal als beleidsmedewerker decentralisaties. Hij schreef dit essay in het kader van het WIfellowsprogramma 2013.

De ander te groen af zijn

DOOR REINIER VAN DEN BERG **De aarde warmt snel op, zoveel staat voor klimaatwetenschappers wereldwijd wel vast. We zien zwaardere overstromingen en meer periodes van droogte: het weer wordt extremer. En dat komt door menselijk handelen. Hoe kunnen we het tij keren?**

Koning David schoof het niet onder stoelen of banken. Hij kon intens genieten van de enorme schoonheid van de natuur. Hij schreef er prachtige liederen over die wij nog altijd geregeld zingen in de kerk. Eén van Davids bekendste psalmen over de grootheid van God, die te zien is in Zijn schepping, is misschien wel Psalm 104. Maar David beleet ook, dat de Here God deze schitterende schepping heeft toevertrouwd *aan de mens*, zoals is te lezen in Psalm 8:7.

Geen zure regen meer, toch?

We kunnen wel stellen dat de schepping zucht en beeft. Door toedoen van de mens. Er is wereldwijde luchtverontreiniging, 'Plastic Soup' in de oceanen, massale houtkap in de laatste regenwouden. Er zijn diersoorten die uitsterven, en soms zelfs aardbevingen door onze honger naar fossiele brandstoffen zoals aardgas. En dan is er ook nog klimaatverandering. Kunnen we het tij nog keren?

Waar ik vaak tegen aanloop, is dat er nog altijd veel onwetendheid is over de ernst van de situatie. Opmerkingen als "Er waren altijd al klimaatveranderingen", of "Over zure regen hoor je ook niemand meer" zijn niet van de lucht. Ja, er waren altijd al klimaatveranderingen, al sinds het begin van de wereld. Die kunnen we ook netjes verklaren, ze hebben een volstrekt natuurlijke oorzaak. En ja, zure regen is nu gelukkig geen belangrijk

thema meer door goed doorgevoerde maatregelen in met name de tachtiger jaren van de vorige eeuw. Maar is daarmee alles koek en ei?

Global warming

Laten we eens kijken naar de staat van het klimaat. Voor de duidelijkheid: onder klimaat verstaan we het gemiddelde weer over een periode van tenminste 30 jaar. Dus een koude winter, of een warmterecord in maart, hoeft op zichzelf niets te zeggen over klimaat of klimaatverandering. We kunnen het hebben over het klimaat in Nederland, maar het is van groter belang om het mondiale klimaat onder de loep te nemen. We spreken dan ook van *Global warming*. Dat wil zeggen dat er in een opwarmende wereld zelfs gebieden zouden kunnen zijn die (al dan niet tijdelijk) kouder worden.

Ons eigen, Nederlandse klimaat is ook warmer geworden in met name de laatste decennia. In de tachtiger jaren rekenden we nog met een gemiddelde Nederlandse jaartemperatuur van 9,1 graden. Inmiddels is daar een volle graad bij gekomen en is de norm voor een jaar 10,1 graden. In de vorige eeuw was een jaar met een gemiddelde temperatuur boven de 10 graden een zeldzaamheid. Nu is het de regel en is een jaartemperatuur onder de 10 graden bijzonder. Deze eeuw haalden alleen 2010 en 2013 niet de grens van 10 graden. Terwijl de jaren 2006 en 2007 zelfs 11,2 graden als jaartemperatuur noteerden.

De temperatuurreksen van de hele wereld laten een opwarming zien van nog net iets minder dan 1 graad sinds begin vorige eeuw. Klimatologisch is dat echter al een heuse aardverschuiving. De veertien warmste jaren die we officieel hebben gemeten (sinds 1850) vielen alle vanaf het jaar 1998.

Wetenschappelijk feit

Het is goed om te benadrukken dat het voor klimaatwetenschappers wereldwijd vaststaat dat de aarde (snell!) opwarmt. Die opwarming komt door de mondiale uitstoot van broeikasgassen, die de mens in de atmosfeer brengt door met name het gebruik van fossiele brandstoffen zoals olie, aardgas en steenkool. Er is beslist geen sprake van verdeeldheid binnen de wetenschap. Sterker nog, er is waarschijnlijk geen terrein in de wetenschap waar de consensus over een belangrijk thema zo groot is als bij klimaatverandering. Wat dat betreft krijgen de 'klimaatceptici' onevenredig veel zendtijd in de media. Waarschijnlijk omdat hun boodschap ons veel beter uitkomt dan die van de alarmerende wetenschappers.

Tempovertraging

Het tempo van de opwarming lijkt sinds het zeer warme jaar 1998 wel te zijn vertraagd, of zelfs te zijn stilgevallen. Maar het is goed om ook naar de temperatuur van de oceanen te kijken. Tweederde van de wereld wordt immers bedekt door zeeën

en oceanen. De warmte die wordt opgeslagen in het zeewater is sinds 1998 allerm minst vertraagd - eerder versneld.

Dat de temperatuurstijging van de atmosfeer inmiddels ruim 15 jaar minder hard gaat, kan te maken hebben met de volgende factoren. Ten eerste weten we dat de kracht van de zon niet constant is. In cycli komt er soms net wat meer en soms net wat minder zonne-energie op aarde. Het effect van deze cycli op de wereldtemperatuur wordt geschat op enkele tienden van graden en is dus zeker niet onbelangrijk. Naast de zeer bekende elfjarige zonnecyclus zijn er ook langere cycli. Het heeft er alle schijn van dat de zon de komende decennia(!) in een onactieve fase zit. Daardoor zou de aarde op zich licht kunnen afkoelen, als er geen andere factoren (zoals het broeikas effect!) zouden zijn.

Vulkanen

Vulkanen hebben de laatste decennia vaak van zich laten horen. Vulkaanuitbarstingen hebben primair een licht en tijdelijk afkoelend effect op de

Samenvatting

- Door toedoen van de mens warmt de aarde op.
- We zien meer wateroverlast en droogtes wereldwijd.
- We kunnen het tij keren, als de wil er is.

wereldtemperatuur. Alleen bij zeer grote uitbarstingen kan de wereldtemperatuur gedurende 1 of 2 jaar veel sterker afkoelen, tot meer dan 1 graad in korte tijd. En dan is er nog de massale luchtverontreiniging. Ernstige smog kennen we in ons land gelukkig niet echt. In landen in Azië, zoals China en India, is het een dagelijks probleem van ongekende proporties. Het effect van dergelijke smog is dat er minder zonlicht op aarde komt en de atmosfeer de neiging heeft om licht af te koelen. Kortom, de zonnecyclus, de vulkanen en de luchtverontreiniging kunnen de voortschrijdende opwarming van de planeet (tijdelijk) vertragen en iets maskeren.

Vaker wateroverlast en droogte

Het venijn van opwarming van de aarde zit hem onder meer in de watercyclus. Met meer warmte gaat de watercyclus als het ware harder lopen. Er verdampt meer vocht, maar er valt (dus) ook meer neerslag. Dit uit zich in zwaardere buien en nattere episoden. Wateroverlast, overstromingen, modderstromen: het komt op wereldschaal allemaal steeds vaker voor.

De andere kant van de medaille is droogte. Juist droogtegevoelige gebieden worden vaker geconfronteerd met nog zwaardere droogte. Woestijnvorming ligt op de loer of is al in gang gezet. Bosbranden kunnen vaker voorkomen en de genadeklap geven voor de toch al zo kwetsbare ecosystemen.

Deze veranderingen in neerslag en droogte hebben grote gevolgen voor de voedselzekerheid op aarde. Steeds meer mensen moeten worden gevoed, terwijl we op aarde steeds vaker worden geconfronteerd met misoogsten op grote, soms zelfs continentale schaal - zoals in Rusland in 2011, Amerika in 2012 en Australië in 2013. Van de wereldwijde landbouw zal het uiterste worden gevraagd in de komende decennia, terwijl de impact op ecosystemen moet worden geminimaliseerd. Een enorme uitdaging waar veel innovatie en technologie voor nodig is. In de somberste scenario's worden zelfs oorlogen genoemd, vanwege toenemende voedsel- en waterschaarste, dan wel doordat gebieden onbewoonbaar worden door extreem weer en de stijging van de zeespiegel.

Noordpool zonder ijs

En dan hebben we nog de ijskappen op aarde.

In de eerste plaats de 'kleintjes', zoals de gletsjers in de Alpen, de Andès en bijvoorbeeld de Himalaya. Wereldwijd zien we gletsjers in de bergen steeds sneller smelten. Met alle gevolgen van dien. Want vele honderden miljoenen mensen op aarde, zo niet meer, zijn in hun dagelijkse waterbehoefte afhankelijk van de gletsjers. Die leveren immers smeltwater, ook als het niet regent. Nog wel, want deze zo belangrijke waterstromen dreigen in de toekomst verder op te drogen. Zelfs voor Europa en Nederland kan dat in deze eeuw verstrekkende gevolgen hebben.

Ook de poolkappen verliezen netto enorme hoeveelheden ijs. In het nieuws horen we veel over het smelten van het zee-ijs in het Noordpoolgebied. Dat gaat inderdaad hard. Het is verre van onwaarschijnlijk dat op een termijn van 10 tot 20 jaar de Noordpool in de zomer vrijwel geen ijs meer bevat.

Zeespiegelstijging

Zee-ijs dat smelt veroorzaakt geen stijging van de zeespiegel. Dat geldt wel voor landijs. Groenland verliest jaarlijks onvoorstelbare hoeveelheden landijs. Ook op Antarctica zien we gletsjers versnellen en steeds meer landijs verdwijnen. (Overigens is het wel zo, dat de hoeveelheid zee-ijs op de Zuidpool (nog?) niet afneemt en de laatste jaren zelfs iets is toegenomen. Dat kan deels worden veroorzaakt door het smelten van het landijs.) Het is dan ook niet verwonderlijk dat de wereldwijde zeespiegel stijgt: inmiddels met ruim 3 millimeter per jaar. Dat lijkt weinig, maar resultaten behaald in het verleden bieden geen garantie voor de toekomst. Wetenschappelijke modellen laten unaniem een verdere versnelling zien van de stijging van de zeespiegel in deze eeuw. Het is beslist mogelijk dat het peil in oceanen en zeeën in het jaar 2100 wereldwijd 1 meter hoger staat dan vandaag de dag. En we hebben geen enkele garantie dat het daar bij blijft. Dit zal op termijn grote gevolgen hebben voor opnieuw honderden miljoenen mensen op aarde. Ook in Nederland moeten we in de toekomst de strijd wellicht opnieuw aanbinden met het wassende water. (Waarbij overigens verzilting ook niet over het hoofd moet worden gezien.)

Time to turn

Kunnen we het tij nog keren? Deze prangende

‘Er is waarschijnlijk geen terrein in de wetenschap waar de consensus over een belangrijk thema zo groot is als bij klimaatverandering.’

vraag kunnen we op tenminste twee manieren beantwoorden: ‘Ja, dat kan’, of ‘Nee, dat gaat niet lukken’. Het kan als we de vraag vanuit wetenschappelijk oogpunt bezien. We hebben de kennis om de opwarming van de aarde voldoende te vertragen. Maar bekeken vanuit (de belangen die spelen in) de politiek, economie en samenleving, lijkt het er sterk op dat we het tij niet *willen* keren. Ofwel omdat we überhaupt niet geloven dat we het tij kunnen of moeten keren, ofwel omdat we andere zaken belangrijker vinden.

Gesteld dat we het tij willen keren, wat moeten we dan doen? Allereerst is het van belang, dat we werken aan een groeiend bewustzijn dat het zo niet langer kan. Dat het van het grootste belang is dat we als goede en eerlijke rentmeesters met deze unieke planeet met haar rijkdommen leren omgaan. Met behoud en herstel van de ecologische waarden waarmee de aarde is geschapen.

Bossen en maïs

Om de voortschrijdende opwarming te vertragen en uiteindelijk te stoppen, is het zaak om de uitstoot van broeikasgassen zo snel mogelijk te verminderen. Bovendien moeten we zoeken naar rendabele methoden om het overschot aan CO₂ in de atmosfeer te gaan vastleggen in ecosystemen. Om met het laatste te beginnen. Met het verstoken van fossiele brandstoffen zoals olie, aardgas of steenkool verbranden we in feite oude ecosystemen. Als we op grote schaal bossen herstellen en aanplanten, kunnen we enorme hoeveelheden CO₂ vastleggen in nieuwe ecosystemen. Uiteraard moeten we tevens zoeken naar mogelijkheden om verdere houtkap in met name de tropen verder aan banden te leggen. In Zuid-Amerika worden bijvoorbeeld nog steeds enorme maïspancels aangelegd ten koste van zowel de oorspronkelijke bossen als de lokale bevolking die er afhankelijk van is. De vermalen maïs wordt verscheept naar Europa en naar Nederland, om te worden verwerkt tot hoogwaardige veevoeders. We zouden afspraken moeten maken met de producenten dat maïs, waarvoor hout was of wordt gekapt, Europa niet meer in komt.

Energietransitie: hoe?

Verder moeten we uitstoot van broeikasgassen zo snel mogelijk verminderen. Om te beginnen kunnen we dat realiseren door het stimuleren

van energiebesparing. In bestaande en nieuwe woningen kan bijvoorbeeld veel worden verbeterd. Nu verwarmen we onze huizen nog massaal met aardgas, terwijl er al technieken zijn om zonder gebruik van aardgas de woningen rendabel te verwarmen. Ook op gebied van verlichting en transport kunnen we enorme slagen maken om de uitstoot terug te brengen. Uiteraard kunnen we investeringen die te maken hebben met energiebesparing op termijn (ruimschoots) compenseren. We zullen altijd energie nodig hebben om onze samenleving en onze economie draaiende te houden. Die energie moet zo snel mogelijk voor een steeds groter aandeel op duurzame manieren worden opgewekt. Deze 'energietransitie' zal in de praktijk betekenen, dat er ook steeds meer ruimte komt voor decentrale opwekking. Gelukkig helpt de prijs mee, want wind- en zonne-energie worden in vergelijking met fossiel opgewekte energie steeds goedkoper.

Eerlijke prijs

Door te investeren en te innoveren op het gebied van energiebesparing en energietransitie, versterken we onze economische positie. En: we maken ons minder afhankelijk van andere (soms instabiele) landen en regimes als het gaat om fossiele energie - denk bijvoorbeeld aan Rusland. In mijn lezingen gebruik ik vaak het motto 'de ander te groen af zijn'. Ik denk dat deze slogan ook geldt voor een land. En voor een politieke partij! Tenslotte hoort bij duurzaamheid en rentmeesterschap ook dat we bereid zijn om een eerlijke prijs te betalen voor producten als koffie, thee, chocola, bananen etc. Gelukkig zien we dat Fairtrade producten steeds meer terrein winnen.

Het groene voorbeeld

God zag dat het goed was. Ondanks ons en dankzij Hem is er nog heel veel goed op aarde. Reden te meer om ons in te spannen om rechtvaardige en goede rentmeesters te worden. Daar hebben we elkaar voor nodig. En een regering die het goede en groene voorbeeld geeft! ■

Personalia Ir. Reinier van den Berg is meteoroloog bij Meteo Group en weerpresentator bij onder andere RTL4. Daarnaast is hij specialist op het gebied van klimaat en duurzaamheid.

Wat Nederlanders kunnen leren van Afrika

DOOR MARCO VAN DER GRAAF De slogan van Oxfam Novib ‘ambassadeurs van het zelf doen’ sluit goed aan bij de veranderde realiteit in internationale samenwerking. Veel christelijke organisaties in de jaren ‘70 zijn gestart met de uitvoering van ontwikkelingshulp. Vanuit particuliere en kerkelijke initiatieven sloegen deze organisaties een brug tussen de mensen ‘hier’ en de mensen ‘daar’. Die benadering voldoet niet meer in de 21e eeuw. Deze eeuw biedt kansen voor individuele burgers en zeker voor kerken.

Onderweg van Libië naar Lampedusa is een boot met 400 vluchtelingen gezonken. Zo’n 200 mensen zijn gered. Over de andere 200 mensen wordt bericht dat er al zeven doden zijn geborgen. Dit is een bericht van 12 mei jl. Wat er is geworden van de 200 drenkelingen laat zich raden. Een menselijk drama dat niet op zichzelf staat. De dag ervoor zijn er 40 bootvluchtelingen omgekomen. En de week daarvoor... Een bericht dat zich steeds weer lijkt te herhalen. Op hetzelfde moment wordt in Nederland de discussie weer gevoerd over de groeiende vluchtelingenstroom. In april vroegen ongeveer duizend vluchtelingen uit het Oost-

Afrikaanse Eritrea asiel aan in ons land. Diepere oorzaak van deze vluchtelingenstroom wordt gevonden in de slechte mensenrechtensituatie in het land van herkomst. Armoede, onderdrukking en geweld drijven mensen op de vlucht. Door de verslechterde situatie in een aantal Noord-Afrikaanse landen proberen mensen de sprong naar Europa te maken.

Groeiende stroom asielzoekers

In Nederland schrikt men van de plotselinge toestroom. In allerijl worden er door het Centraal Orgaan opvang asielzoekers (COA) opvangcentra geopend op allerlei plekken. De eerste reactie is extra inzet van de marechaussee aan de zuidelijke grenzen. Strengere grenscontroles en vluchtelingen buiten ons land houden (en afleiden naar andere Europese landen) wordt blijkbaar als oplossing gezien. De vraag naar de diepere oorzaken wordt daarbij te weinig gesteld. Sterker nog, geld voor het werken aan die diepere oorzaken (de strijd tegen armoede en onrecht wereldwijd) is in Nederland fors ingeperkt sinds 2012.

Een van de oplossingen voor de instroom van vluchtelingen die wordt genoemd door Stichting Vluchteling is de ondersteuning van de UNHCR in de vluchtelingenkampen in Zuid-Soedan. Ondersteuning van de UNHCR valt in Nederland onder ontwikkelingssamenwerking. Het kabinet Rutte-II bezuinigt in totaal bijna een miljard euro

op het budget Ontwikkelingssamenwerking voor 2014. Voor dit jaar werd vorig jaar nog 4,7 miljard euro begroot, dat wordt nu 3,7 miljard. Daarmee besteedt Nederland 0,59 procent van haar Bruto Nationaal Product (BNP) aan ontwikkelingssamenwerking. Dat was lange tijd 0,8 procent. Het Nederlands ontwikkelingsbudget is sinds jaar en dag gekoppeld aan het BNP. Gaat het goed met Nederland, dan stijgt als het goed is het bedrag dat aan ontwikkelingssamenwerking wordt uitgegeven. Gaat het minder, zoals de laatste jaren, dan daalt het bedrag automatisch. Door de stagnerende economie de laatste jaren heeft het budget voor ontwikkelingssamenwerking daardoor een extra daling te verwerken gekregen.

Daar en hier

Het vluchtelingenprobleem geeft overduidelijk aan dat de focus in het debat over internationale samenwerking is verschoven van 'problemen en uitdagingen daar' naar 'problemen en uitdagingen hier én daar'. Het draagvlak voor ontwikkelings-samenwerking mag dan minder zijn geworden, de relatie tussen mondiale problemen en onze eigen samenleving dringt zich met de dag meer aan ons op. Het gaat om vraagstukken op het gebied van armoede, duurzame en rechtvaardige groei, beschikbaarheid en toegang tot water, voedsel, energie, onderwijs en gezondheidszorg en de bedreiging van milieu en biodiversiteit.¹

René Grotenhuis, voormalig directeur van Cordaid, noemt als belangrijkste toekomstige oorzaken van armoede: bevolkingsgroei, ongelijkheid, conflicten, instabiliteit en onveiligheid in zogenaamde falende staten en klimaatverandering. We moeten dus gaan bewegen van draagvlak voor (klassieke) ontwikkelingssamenwerking naar draagvlak voor de relatie tussen mondiale ontwikkelingen en – mondiaal - burgerschap. Of beter, we moeten beide doen, hand in hand. Hulp blijft nodig in conflictgebieden, bij rampen en daar waar mensen niet zonder hulp van anderen uit de armoedespiraal kunnen komen. Maar daar kan het niet bij blijven. Deze tijd van mondialisering vraagt iets nieuws van de – ook de Nederlandse – burger en het bedrijfsleven. En we zien ook dat mensen en bedrijven die nieuwe verantwoordelijkheden oppakken.

Minder overheid?

Daarnaast moeten we erkennen dat er een nieuwe sociale werkelijkheid is ontstaan in Nederland. Ook in Nederland is er in toenemende mate sprake van gemarginaliseerden: mensen die denken niets meer te kunnen. Kerken en lokale overheden kunnen in die nieuwe sociale werkelijkheid in Nederland juist leren van wat in gemeenschappen in Afrika, Azië en Latijns Amerika op veel plekken vanzelfsprekend is: participatie. De rol en stem van de Nederlandse overheid en de financiering van internationale solidariteit blijft dus onverminderd van belang. Ik zie dat graag terug op twee niveaus. Het eerste is: politici die burgers stimuleren om zelf te participeren zijn politici die vertrouwen uitspreken in het maatschappelijk middenveld dat daarin faciliteert. Het kan niet zo zijn dat politici verantwoordelijkheid willen delegeren en tegelijkertijd de kwaliteit van ontwikkelingssamenwerking zoals uitgevoerd door non-gouvernementele organisaties in twijfel trekken. Het tweede is dat de Nederlandse overheid bereid is en moet blijven om te investeren in die vormen van hulp waar burgers

en bedrijfsleven (handel) niet effectief zijn: rampen, conflictgebieden, burgers die onderaan de armoedespiraal leven. Een blik op de wereld om ons heen leert dan dat er in de toekomst eerder meer dan minder geld nodig zal zijn dan in de afgelopen 60-70 jaar.

Wereldwijde afhankelijkheid

Het NCDO² heeft de mondiale dimensie van burgerschap als volgt gedefinieerd:

De mondiale dimensie van burgerschap uit zich in gedrag dat recht doet aan de principes van wederzijdse afhankelijkheid in de wereld, de gelijkwaardigheid van mensen en de gedeelde verantwoordelijkheid voor het oplossen van mondiale vraagstukken.³

Allereerst is het van belang dat we ons realiseren dat het oplossen van deze grote hedendaagse vraagstukken een gemeenschappelijke en mondiale verantwoordelijkheid is. De wereld is steeds meer verweven, onderling afhankelijk en kwetsbaar. Daarmee zijn we burgers die én in verschillende landen wonen en in één wereld (en in één Europa for that matter) waar het lokale en mondiale verbonden is. Dit is niks nieuws. Maar het vraagt wel om een nieuwe invulling. Het tweede is dat we anders moeten gaan nadenken over ontwikkeling en globale solidariteit. Nieuwe thema's zoals het verdelingsvraagstuk van water, schone lucht, energie, voedsel en biodiversiteit komen niet in plaats van het 'oude' armoedevraagstuk, maar vullen die aan. Daar gaat de overheid ons beleidsmatig wel in voor: willen we wereldwijde vraagstukken op het gebied van stabiliteit, veiligheid en klimaatverandering daadwerkelijk aanpakken, dan is internationale samenwerking onontkoombaar. Tenslotte zien we dat burgers tegen de trend in van dalend draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking, wel persoonlijk initiatief en verantwoordelijkheid nemen. Het aantal mensen dat geeft is toegenomen, mensen starten kleinschalige particuliere ontwikkelingsprojecten, het aantal mensen dat Fair Trade producten koopt neemt toe (GFK⁴), en er is sterke toename van event-gedreven fundraising zoals bijvoorbeeld Alp D'Huzes. Mensen lijken dus steeds meer persoonlijke verantwoordelijkheid te nemen voor

Noten ¹ NCDO Mondiaal Burgerschap. *Van draagvlak naar participatie.*

² Nationale Commissie voor internationale samenwerking en Duurzame Ontwikkeling

³ <http://www.ncdo.nl/artikel/mondiaal-burgerschap>

⁴ GFK biedt markt- en consumenteninformatie

‘Kerken en lokale overheden kunnen in Nederland juist leren van wat in gemeenschappen in Afrika en Azië vaak vanzelfsprekend is: participatie.’

mondiale problemen. Ook grotere organisaties spelen op die trend in door meer ruimte te geven aan eigen initiatief en individuele betrokkenheid en inzet.

Verbinding via geloof

Wat heeft deze beweging tot gevolg op het christelijk erf? Veel organisaties op het gebied van burgerlijke solidariteit hebben roots in de kerken. Dat is een enorme pre op organisaties die dat niet hebben. Waar ‘verbinden’ het kernwoord is, hebben organisaties met religieuze drijfveren een verbinding op geloofs niveau. De tegenstelling arm-rijk (de ongelijkheid in de wereld) hebben ze niet nodig om verbinding te ervaren, sterker nog: onze eigen spirituele armoede wordt zichtbaar. We gaan een verbinding met elkaar aan op christelijke waarden (compassie, gerechtigheid) en als we dan bereid zijn om te leren van elkaar is dat een nieuw mandaat voor christelijke ontwikkelingssamenwerking: van zendingorganisatie naar ontvangstorganisatie.

Kerk goed voorgesorteerd

Christenen hebben het vaak over ‘het Koninkrijk van God’. Dit begrip drukt uit dat God na de val van de wereld in het kwaad zijn schepping niet loslaat, maar door de geschiedenis heen toewerkt naar wat in de bijbel wordt omschreven als ‘een nieuwe hemel en een nieuwe aarde’. Wij leven in de spanning van het ‘alreeds’ en ‘nog niet’. Zo drukt het begrip een wijze van (samen)leven uit waarin er harmonie is tussen mens, aarde, mensen onderling, de mens met zichzelf en de mens met God als schepper. Voor veel christenen betekent dat in het hier en nu een samenhangende gerichtheid op eerlijke, duurzame relaties of het herstel daarvan. En dat er in een wereld waarin verhoudingen fundamenteel scheef zijn gegroeid, naast compassie, ook expliciete aandacht is voor gerechtigheid en rentmeesterschap. Naar mijn idee staan kerken wereldwijd in potentie hiermee beter voorgesorteerd dan veel andere organisaties nu mondiale verhoudingen sterk verschuiven. De focus op werken vanuit lokale gemeenschappen via lokale kerken, de focus op Zuid én Noord en de wederkerigheid daartussen.

Burgers en kerken

Burgers nemen een heel belangrijke plek in in

deze visie. Recht doen is de taak van kerken en individuen ver weg en dichtbij. Ik denk hierbij aan de morele dimensie van burgerschap: morele plichten die christenburgers (en dus kerken) hebben overal ter wereld ten opzichte van elkaar. De moraal is daarbij gebaseerd op de wereldbeschouwing van het christendom. Maar ook aan de formele, meer juridische dimensie van burgerschap. Immers de principes van recht doen, zijn Bijbelse principes en gebaseerd op de oudtestamentische maatschappelijke orde ingericht op basis van wetten en regels. Dat betekent in Nederland dat burgers individueel en gemobiliseerd via kerken een verschil kunnen maken in hun gemeenschap dichtbij en ver weg. Lokale kerken ver weg en dichtbij ontwikkelen visie. Deze helpt op haar beurt de gemeenschap om visie te ontwikkelen waarna interventie plaats vindt vanuit de gemeenschap zelf. De route via de lokale kerk schept veel mogelijkheden voor een holistische benadering, omdat het werk van de kerk in de gemeenschap duurzaam is, omdat er negen miljoen kerken wereldwijd zijn, de kerk ook mensen in de gemeenschap bereikt die normaal niet bereikt kunnen worden en omdat inzet van de lokale kerk een groot resultaat geeft in verhouding tot relatief kleine investeringen.

En ook kerken zijn weer een afspiegeling van het lokale én het mondiale. Kerken kunnen werken in hun eigen gemeenschap, gemeenschappen elders ondersteunen maar ook leren van elkaar en elkaar ontmoeten in de verschillende dimensies van rijkdom én armoede, materieel en spiritueel.

Conclusie

Nederland is een klein land. Daarom is het van groot belang dat juist wij als Nederlanders begrijpen dat wereldproblemen ook onze problemen zijn. We zijn niet alleen kleinburger maar ook wereldburger. We zijn van elkaar afhankelijk, we zijn allemaal evenveel waard en we kunnen en moeten allemaal bijdragen aan de oplossing van mondiale vraagstukken. ■

Auteur Marco van der Graaf is directeur van Tear. Tear verbindt kerken in de strijd tegen armoede.

Van staat naar stad

A nighttime photograph of a cityscape with several multi-story buildings illuminated from within. The lights are reflected in a body of water in the foreground. The sky is dark, and the overall scene is a mix of warm yellow and cool blue tones.

DE TOENEMENDE INVLOED VAN HET LOKAAL BESTUUR WERELDWIJD

DOOR ROB JONKMAN Zijn steden (en dorpen) inmiddels belangrijker geworden dan staten? Wereldwijd zien we dat gemeenten steeds meer en belangrijker taken krijgen. Ze staan dichterbij burgers en zijn beter dan nationale overheden toegerust tot bepaalde taken. Moeten we hier optimistisch over zijn? En zijn burgemeesters, zoals de Amerikaan Benjamin Barber onlangs prikkelend schreef, de nieuwe ‘wereldleiders’?

In Nederland worden steeds meer overheidstaken gedecentraliseerd van het rijk naar gemeenten. De Wet Maatschappelijke Ondersteuning (WMO) is van deze ontwikkeling een bekend voorbeeld en straks worden ook de jeugdzorg, taken vanuit de AWBZ en de participatie van mensen met een arbeidsbeperking verantwoordelijkheden van gemeenten. Deze tendens is niet typisch Nederlands; mondiaal is er sprake van een toenemende nadruk op het lokale. Samen met een vergaande urbanisatie leidt dit tot een prominente positie voor steden, waarbij nationale regeringen een deel van hun machtspositie verliezen. Dat komt mede doordat de globalisering ervoor heeft gezorgd dat invloedrijke stedennetwerken konden ontstaan. In dit artikel wordt een schets gegeven van de stedelijke ontwikkeling en de rollen van het lokaal bestuur met hieraan gelieerde (netwerk)organisaties. Daar waar staten falen zijn steden aan zet!

Historische ontwikkeling: wisselend belang van steden

In de oudheid ontstonden steden waar de politieke en militaire macht zich concentreerde. De stedelijke ontwikkeling leidde op veel plaatsen tot staatsvorming, waarbij de stad het economische en sociale middelpunt was. Toen al werd de stad gezien als een model voor de ideale samenleving met een perfecte sociale orde en ruimtelijke organisatie.¹

In de tijd van Alexander de Grote en het Romeinse Rijk hadden de steden weinig macht. Dit veranderde na de val van het Romeinse Rijk en tijdens de opkomst van de lokale edelen in de tweede helft van de middeleeuwen. Er ontstaan machtige stadstaten, waarvan Genua, Venetië en Florence bekende voorbeelden zijn. Vanaf de 15e eeuw neemt de macht van de steden weer af door het toenemende belang van een centraal bestuur. De Franse Revolutie betekent het einde van echt sterk lokaal gezag. Burgers worden steeds meer geïntegreerd in en worden afhankelijk van natiestaten. In de tweede helft van de twintigste eeuw ontstaan zelfs welvaarts- of verzorgingsstaten. Desondanks wordt vanaf de 19e eeuw, met de komst van de Industriële Revolutie, de importantie van de steden weer steeds groter, wat te maken heeft met de verstedelijking en het overhevelen van taken van rijksoverheden naar gemeenten.

Urbanisatie en armoede

In maart 2014 meldde de Chinese staatstelevisie dat China dit jaar meer dan 1 biljoen yen (circa 120 miljard euro) zal gaan investeren in stedelijke ontwikkeling. Sloppenwijken gaan tegen de vlakke en huizen worden gebouwd. De Chinese leiders willen de urbanisatie versterken als manier om de binnenlandse consumptie te verhogen en de economische groei te versnellen.² Dat is niet onbegrijpelijk. Volgens de Wereldbank en het Internationaal Monetair Fonds (IMF) staat een land er qua menselijke ontwikkeling beter voor als er meer verstedelijking is.³ In een gezamenlijk rapport dat de twee instellingen vorig jaar hebben gepresenteerd wordt geconstateerd dat verstedelijkte landen met name op het gebied van de in 2015 te bereiken VN Millenniumdoelen (MDG's) beter presteren. Ook wordt gesteld dat van de 1,4 miljard extra inwoners die de ontwikkelingslanden tegen 2030 tegemoet kunnen zien, 96 procent in stedelijke gebieden zal wonen, wat grote kansen kan bieden als hier op een goede manier mee om wordt gegaan. Op dit moment woont wereldwijd bijna driekwart van de armen op het platteland. Wereldbank en IMF waarschuwen er echter wel voor dat een slechte planning in steden kan leiden tot meer armoede en het ontstaan van sloppenwijken, zonder voorzieningen.

Unieke stedenstructuur Europa

Daar waar van de wereldpopulatie ongeveer de helft in steden woont, leeft in de Europese Unie (EU) momenteel circa 68 procent van de bevolking in stedelijke gebieden.⁴ Naast de twee metropolen Londen en Parijs, heeft de EU een

Noten ¹ Benedictus, R.J., *Verstedelijking in de 19e eeuw* (IsGeschiedenis.nl 2013)

² 'China investeert miljarden in urbanisatie', *De Beurs.nl* (16 maart 2014)

³ World Bank and International Monetary Fund, *Global Monitoring Report* (2013)

⁴ Eurostat, *City Statistics-Urban Audit* (Luxemburg 2013)

⁵ CBS (23 april 2014)

⁶ Europese Commissie, *Steden van morgen. Uitdagingen, visies, werkwijzen* (oktober 2011)

⁷ Rijken, K., 'Stedenbanden dupe van crisis' (in: *Binnenlands Bestuur* augustus 2013)

⁸ Barber, B., *If mayors ruled the world* (Yale University Press 2013)

‘Voor de inwoners is de stad vandaag meer dan een bestuurlijk afgegrensd gebied. Inwoners bewegen zich op het schaalniveau van agglomeraties in een *daily urban system*.’

unieke policentrische structuur van grote, middelgrote en kleine steden. Zo'n 200 miljoen Europeanen wonen in steden tot 100.000 inwoners, die een belangrijke regionale functie vervullen op het gebied van diensten en voorzieningen. De ontwikkelingen laten een wisselend beeld zien. Sommige steden hebben door migratie en teruglopende geboortecijfers te maken met een krimp van de bevolking, waardoor problemen ontstaan met de schaal van het voorzieningen-niveau. Andere steden hebben te maken met groei, waardoor de druk op voorzieningen wordt vergroot en een toename ontstaat van (jeugd) werkloosheid, sociale uitsluiting, verkeerscongestie en milieuvervuiling.

Urbanisatie in Nederland

De groei van de Nederlandse bevolking is gering. In 2013 was de groei 50.000 inwoners en op 3.000 personen na kwam de groei terecht in de dertig grootste gemeenten. Sinds 2009 is de bevolkingsgroei meer geconcentreerd in grote gemeenten wat erop duidt dat het proces van verstedelijking doorgaat, terwijl nu al ongeveer driekwart van de Nederlanders in steden of stedelijke gebieden woonachtig is. In de dertig gemeenten die per 1 januari 2014 meer dan 100.000 inwoners telden, wonen nu 6 miljoen inwoners (vijf jaar geleden waren het er nog 5,7 miljoen). De groei wordt veroorzaakt door het aantal geboortes en de migratie van jaarlijks gemiddeld 10.000 inwoners van kleinere gemeenten naar de grote steden.⁵

Steden geven burgers identiteit

Steden zijn door een verschuiving van de diensteneconomie naar een kenniseconomie en de voortgaande digitalisering van de maatschappij uitgegroeid tot de economische pijlers en banenmotoren van de EU. Innovatie en nieuwe vormen van economische bedrijvigheid vinden hun oorsprong in de stad. Steden zijn ook de broedplaatsen voor kunst, cultuur en creativiteit, waar steden en hun burgers hun identiteit aan ontlenden. Steden vormen hierdoor een belangrijke kracht van de EU in de internationale concurrentie met andere werelddelen. Voor de inwoners is de stad vandaag meer dan een bestuurlijk afgegrensd gebied. Inwoners bewegen zich op het schaalniveau van grotere agglomeraties in een *daily urban system*. Om hun inwoners goed te faciliteren vormen stadsbesturen

netwerken met buurgemeenten om verkeer en vervoer, ruimtelijke ordening, groen en economie op een passend schaalniveau te organiseren. De samenwerking tussen stedelijke gebieden en het aangrenzende platteland is hierbij overigens cruciaal. In dit verband hebben landelijke gebieden een belangrijke rol, omdat ze de aangrenzende steden van voedsel, energie, ruimte, recreatie en natuur voorzien.

Europese stedelijke agenda

Steden worden door de Europese Unie als economische motoren beschouwd. De inzet van steden en stedelijke regio's is cruciaal voor het realiseren van de Europa2020-strategie (afspraken op het gebied van werkgelegenheid, onderzoek en innovatie, klimaatverandering en energie, onderwijs, armoede en sociale uitsluiting) en de economische, sociale en territoriale ontwikkeling van de EU.⁶ De belangrijke positie van de steden in de Europese maatschappij vormt de aanleiding voor initiatieven van de lidstaten en de Europese Commissie om een stedelijke agenda voor de EU op te stellen. Hiermee wordt recht gedaan aan de positie die steden innemen bij het realiseren van de Europese beleidsdoelstellingen en het versterken van de internationale concurrentiepositie. De toekomst van Europa wordt vormgegeven in de steden.

Lokaal bestuur centraal

Door de wereldwijde verstedelijking spelen lokale overheden een steeds grotere rol. De doorgaande trek naar de stad stelt bestuurders voor grote uitdagingen. Daarnaast is er in veel landen de tendens dat centrale overheden steeds meer taken

- Samenvatting**
- Steden en stedelijke gebieden zijn in het verleden van wisselend belang geweest.
 - Het lokaal bestuur speelt momenteel door verstedelijking en decentralisaties een steeds grotere rol.
 - Volgens Benjamin Barber zijn regeringen niet in staat om mondiale problemen op te lossen...
 - ... maar kunnen steden en burgemeesters de wereld redden door naar praktische oplossingen te zoeken.
 - Het is echter de vraag of pragmatisme ideologie kan vervangen, omdat politieke keuzes nooit waardevrij zijn.

overdragen naar het lokale niveau. In Nederland zijn de nu spelende decentralisaties op het gebied van zorg, werk en jeugd hier goede voorbeelden van. De relatie overheid en samenleving is echter fundamenteel aan het veranderen. Burgers worden mondiger, stellen steeds hogere eisen en zijn door een betere opleiding en de digitalisering van de maatschappij meer zelfredzaam (nieuw burgerschap). Als onderdeel van de samenleving zien overheden een verantwoordelijkheid in het agenderen van grote maatschappelijke vraagstukken als de economische crisis, demografische veranderingen en de klimaatproblematiek. Klassieke vormen van bestuur, organisatie en economie bieden geen oplossingen meer voor deze problemen.

Stedenband

Rotterdam en Shanghai zijn sinds 1979 zustersteden. Het zijn beide steden met een uitgestrekt havengebied en een constante stroom van goederen en grondstoffen verbindt beide havens. Ook zijn er contacten tussen de beide universiteiten in de steden, de Erasmus Universiteit in Rotterdam en de Fudan Universiteit in Shanghai. Daarnaast wordt er samengewerkt op het gebied van onder andere sport, stedenbouw, volkshuisvesting, infrastructuur en milieu.

Internationale netwerken

Belangrijke netwerken zijn de United Cities and Local Governments (UCLG), waarvan de leden zich in meer dan 120 landen bevinden, de Council of European Municipalities and Regions (CEMR), waar via de aangesloten verenigingen 100.000 gemeenten lid van zijn, de ICLEI als netwerk van lokale overheden die zich inzetten voor duurzame ontwikkeling en nog vele andere netwerken als Eurocities, Energy Cities, Eurotowns, Citynet en City Protocol. Nederland speelt een prominente rol in de diverse gremia; zo is de burgemeester van Almere en voorzitter van de VNG, Annemarie Jorritsma, vice-voorzitter van de UCLG en voorzitter van de CEMR.

Stedenhulp

Op 12 januari 2010, werd Haïti getroffen door een allesverwoestende aardbeving. Vlak na daarna startte VNG International als gastdeelnemer van de Samenwerkende Hulporganisaties (SHO), en met steun van een vijftigtal Nederlandse gemeenten, een programma gericht op gemeentelijke wederopbouw, dat tot en met 2014 duurt.

De overheid kan door de omvang van de uitdagingen, krimpende budgetten en de complexiteit van zaken niet alles zelf meer opvangen.

In aansluiting op de bewegingen in de samenleving trekt de overheid zich op sommige beleidsterreinen terug en geeft ruimte aan initiatieven van burgers, bedrijven en maatschappelijke instellingen op stads- of wijkniveau. De organisatie van de stad wordt daardoor gedragen door meer partijen dan alleen het stadsbestuur. In deze participatiemaatschappij agendeert de lokale overheid maatschappelijke vraagstukken, stelt de wettelijke kaders, faciliteert lokale initiatieven en steunt waar nodig lokale partners. De uitdaging hierbij is wel om alle burgers in de nieuwe maatschappij te laten meedoen, op dit moment in het bijzonder jongeren en migranten, om een tweedeling te voorkomen. De stad als 'machine' voor sociale integratie en het bieden van een emancipatieladder voor haar inwoners, vormen twee van de belangrijkste functies van de moderne stad.

Internationale netwerken

Veel steden kennen van oudsher stedenbanden (zie 'Stedenband'). De partnersteden kunnen samenwerken op verschillende gebieden zoals economie, cultuur en/of wetenschap. Door politieke bezwaren of bezuinigingen willen steeds meer gemeenten van hun relaties met buitenlandse gemeenten af.⁷ Toch zien steden en stedelijke gebieden wel degelijk de voordelen van samenwerking, maar dan wel op een andere schaal. Door bredere samenwerkingsverbanden kunnen (politieke) platforms worden geschapen, die op gelijkwaardig niveau met landsregeringen of bijvoorbeeld Europese instellingen kunnen onderhandelen. Hiervoor zijn internationale netwerken van steden opgericht (zie 'Internationale netwerken').

Gemeenten helpen gemeenten

Sommige stedenbanden zijn ooit aangegaan met het oog op het bieden van hulp door kennisdeling. In ontwikkelingslanden staan lokale overheden soms eerst voor de meer basale taak om te zorgen voor schoon drinkwater, riolering, eigendomsregistratie van land of huis en steun bij het opzetten van een bedrijf. Daar waar sprake is van een gebrek aan kennis en efficiency wordt ook steeds meer ondersteuning geboden via internationale netwerken. Zo voert bijvoorbeeld sinds 1991 de

‘Benjamin Barber stelt dat staten niet in staat zijn om de mondiale problemen het hoofd te bieden. Van recessie tot illegaal wapenbezit, de oplossingen komen van steden.’

Vereniging van Nederlandse Gemeenten via VNG *International* programma's uit, zoals LGCP/Versterkt Lokaal Bestuur, die de capaciteitsopbouw van lokale overheden in ontwikkelingslanden steunen. Met beter functionerende bestuurders kan een duurzame lokale economie worden gerealiseerd. Daarbij wordt een koppeling gelegd met het Nederlandse ontwikkelingsbeleid. Lokale overheden zorgen voor stabiliteit en dragen bij aan de opbouw van de staat op lokaal niveau. Door gebruik te maken van de beschikbare expertise bij gemeenten is sprake van een zogenaamde 'collega tot collega'-methode, die zeer effectief en efficiënt is. De gemeentelijke expertise wordt in nauw overleg met het ministerie van Buitenlandse Zaken, de Nederlandse ambassades en de gemeenten ter beschikking gesteld. Bij rampen wordt soms op programmbasis door de VNG met gemeenten hulp geboden (zie 'Stedenhulp').

Steden als wereldredders

Vorig jaar werd de Nederlandse vertaling van een interessant en prikkelend boek over dit thema van de Amerikaanse filosoof Benjamin Barber gepubliceerd getiteld *Als burgemeesters zouden regeren*. Hij schrijft dat alleen steden de wereld kunnen redden en dat zij dat eigenlijk al doen.⁸ Steden zijn leidend in de wereld en burgemeesters mogen zich daarnaar gedragen. Barber stelt dat staten niet in staat zijn om de mondiale problemen het hoofd te bieden. Van de recessie tot illegaal wapenbezit, de oplossingen komen niet van regeringen, maar van steden, die de bakermat vormen van de democratie. Als er één overheid is die de problemen kan oplossen is het de gemeente. Daar waar de natie staat (een 17e eeuwse instuut dat problemen uit de 21e eeuw moet oplossen) hopeloos faalt, komen gemeentebestuurders in de ogen van Barber heel ver omdat zij simpelweg uitgaan van de problemen in hun stad en zoeken naar praktische oplossingen daarvoor. Wars van ideologieën, pragmatisch en innovatief (Barber laat de fundamentele verschillen van inzicht die zich lokaal ook voordoen gemakshalve buiten beschouwing).

Burgemeesters als wereldleiders

Barber kenschetst de burgemeester als held van het verhaal, als "iemand met een sterke persoonlijkheid gekenmerkt door trots en humor, met een pragmatische benadering van bestuur, persoonlijke

betrokkenheid in stedelijke aangelegenheden en gehechtheid aan de stad als een unieke entiteit". In het boek worden elf beroemde burgemeesters ten tonele gevoerd die één mening delen: "getting things done" is belangrijker dan het hanteren van ideologische principes. De burgemeesters staan overigens volgens Barber zeker niet alleen; de internationale stedennetwerken worden door hem grote mogelijkheden toegedicht. Zo wordt de in het kader genoemde UCLG door hem genoemd als 's werelds grootste en invloedrijkste organisatie waar niemand ooit van heeft gehoord.

De uitwisseling van best practices en het eenzijdig doorvoeren van maatregelen, zoals op het gebied van milieu, gaan Barber niet ver genoeg. Hij roept op tot de vorming van een wereldparlement van burgemeesters, waarin ruimdenkende burgemeesters de wereldwijde problemen kunnen bespreken en van een lokale oplossing kunnen voorzien. De vraag die de benadering van Barber oproept is of het pragmatisme hier niet doorslaat. Zijn politieke keuzes immers niet per definitie waardegeladen? Kan de ChristenUnie, die als één van de partijen die haar politieke opvattingen fundeert op het Woord van God, zich wel vinden in besluiten van vermeende 'ontkleurde' bestuurders? Barber geeft als voorbeeld het verschaffen van onderwijs en zorg aan illegale kinderen. Het lijkt, met in het achterhoofd de recente discussie over kinderen die net buiten het kinderpardon vallen, niet eenvoudig om dit zonder enige ideologische keuze te realiseren.

Conclusie

Momenteel wordt nog vaak veel waarde gehecht aan staten en landen. We zien echter dat in de 21e eeuw, zowel in Nederland als mondiaal, steden en stedelijke gebieden de oplossingen bieden voor de grote problemen. Bovendien vinden ze meer aansluiting bij de burgers. Barber schetst met een wat naïef enthousiasme een heldenrol voor burgemeesters. Daarbij gaat hij voorbij aan het gegeven dat politieke keuzes nooit neutraal zijn, maar hij signaleert terecht dat het lokale steeds belangrijker wordt in deze tijd, vaak ten koste van het nationale. ■

Auteur Rob Jonkman is wethouder in Opsterland en lid van de commissie Europa en Internationaal van de VNG.

‘Ik loop graag de troepen uit’

DOOR GEERT JAN SPIJKER **Op de website van ChristenUnie Culemborg staat een bericht van een VVD-echtpaar: “Beste Daniël. Onze stem heb je. Succes!” Typerend voor een ChristenUnie-fractie die eerst van nul naar één en recent zelfs naar drie zetels is gegaan. Hoe doe je dat? Hoe krijg je in een gemeente waar het potentieel 3% is, 12% van de stemmen? In gesprek met Daniël Jumelet, die in 2009 aan een missie begon.**

Hoe ben je bij de ChristenUnie terechtgekomen?
Hoewel mijn vader politiek actief is, heb ik thuis vooral het kerkelijk werk meegekregen. Ik heb zelfs theologie gestudeerd, maar belandde uiteindelijk in de IT. Ik ben erg missionair ingesteld. Dat was al zo toen ik in Utrecht studeerde. Ik bezocht met een evangelisatieteam randkerkelijke leden en belde dan – met kloppend hart - aan. Dat leverde veel mooie gesprekken op. Toen we later in Rotterdam gingen wonen, bleef ik naast mijn werk vooral missionair actief. De politiek kwam pas later, in Culemborg.

Een missionair werker in de politiek.
Ja, dat missionaire heb ik nog steeds. Nog steeds ben ik uit op echte ontmoetingen en probeer ik zoveel mogelijk bewoners te bereiken, ook niet-christenen. Toen ik kerkelijk bezig was, heb ik geleerd dat je beter kunt vragen dan poneren. En dat het beter is om met iemand te praten dan tegen iemand. Dat is een belangrijk inzicht voor mij, want ik loop voor de troepen uit, pionier graag. Ik zoek niet zozeer de spotlights, maar probeer wel het spel op de wagen te brengen.

Toen je in 2007 in Culemborg kwam, was er geen ChristenUnie-zetel. Nu hebben jullie er drie. Hoe is dat gegaan?
Toen we hier twee jaar woonden, werd ik door de lokale ChristenUnie benaderd, die de verkiezingen voorbereidden. Na een eerste aarzeling heb ik me beschikbaar gesteld. Tot mijn stomme verbazing werd ik als lijsttrekker aangewezen. Bij mij is het alles of niks, dus ik ben er toen helemaal voor gegaan. Voorafgaand aan de verkiezingen heb ik een jaar op de publieke tribune gezeten - wat was dat saai! De avond gaat nu ik raadslid ben veel sneller voorbij. In 2010 kwam de zetel er dus, met 667 stemmen. (lachend:) Dat had er niet één minder moeten zijn! Daar zat ik dan, in mijn eentje. Dat was een pittige ervaring: het campagneteam was vrijwel opgedoekt. Ik stond plotseling alleen in een keiharde politieke arena. Hoe anders leeft dat intern: op het afgelopen voorjaarscongres hield ik het even niet droog

VOOR

INTERVIEW MET DANIËL JUMELET

toen we met zijn allen gingen zingen en bidden, zo'n contrast met de raad!

Eén zetel, en toen?

Toen begon de permanente campagne naar de verkiezingen van 2014. Dat was niet gemakkelijk. De ChristenUnie heeft in het seculiere Culemborg nauwelijks een natuurlijke achterban. Maar ik houd wel van de moeilijkste weg. Mijn insteek is: zoveel mogelijk mensen spreken, en vooral: luisteren, luisteren, luisteren. Naar iedereen, ongeacht voorkomen. Als raadslid ben ik van het type ombudsman, probeer niemand af te schrijven. Dat heb ik geleerd van mijn ouders: iedereen telt mee.

Het viel me ook op dat je in je artikelen vaak schrijft over het algemeen belang.

Inderdaad: het gaat mij in de politiek om dienen! Niet alleen van christenen, maar van iedereen, tot welzijn van allen. Nederland is geen christelijke samenleving meer, dat behoedt ons als ChristenUnie voor het verkeerd omgaan met macht. Macht is gevaarlijk, zeker in combinatie met een dominante levensovertuiging.

Hoe ga je dan om met zondagsrust? Dat is toch een belangrijk onderwerp in veel gemeenten. Heb je dat laten lopen?

Zeker niet. Ik heb veel kleine ondernemers bezocht: die zaten helemaal niet te wachten om op zondag open te gaan. Ook heb ik kerken benaderd - er moet wel draagvlak zijn voor dit soort maatregelen - maar vrijwel niemand sprong samen met mij in de bres. Dat deed pijn. In het debat heb ik een duidelijk getuigenis afgelegd over de rol van mijn geloof in mijn politiek handelen. Dat het mijn inspiratiebron is om gerechtigheid voor de stad te zoeken, zonder vanuit het geloof regels op te willen leggen. Een raadszetel is geen preekstoel.

Kon je ook fel oppositievoeren? Of betekent het algemeen belang dienen vooral meegaandheid? De politieke stijl die ik ontwikkelde was aanvankelijk inderdaad constructief, meewerkend. Maar op een

bepaald moment gebeurde er iets waardoor ik echt 'nee' moest zeggen. Men wilde natuur- en cultuurhistorisch waardevolle uiterwaarden afgraven om zand te winnen en daar zouden dan buitendijkse woningen en 'nieuwe natuur' voor terugkomen. Ik was daar direct op het eerste gevoel fel tegen. Op een nacht werd ik zwetend wakker en vroeg me af: heb ik het bij het rechte eind? Ik ben toen onderzoek gaan doen, samen met allerlei deskundige Culemborgers. Dat leverde veel instemming op in de samenleving en uiteindelijk ging de raad unaniem overstag. Een mooi succes! Wel werd ik vervolgens een jaar 'in quarantaine' gezet in de raad. Ook dat is politiek. Een wijze les.

Jij bent een pionier van de

participatiesamenleving. Hoe pak je dat aan?

Politiek en participatiesamenleving typeer ik in drie woorden: 'er op af!'. Een volksvertegenwoordiger moet naar bewoners toe, in alle openheid. Nu worden stadsgesprekken georganiseerd, maar met welk effect? Het werkt pas als je dienstbaarheid in je hart hebt, met oprechte liefde voor de veelkleurigheid van de stad. Ik kom er steeds meer achter hoe belangrijk invloed zonder macht is. Dat vraagt tijd en gedegen onderzoek. Ik probeer mensen die niet gehoord worden een stem te geven. Dat lukt pas als je eerst luistert.

De ChristenUnie zit nu in het college.

Hoe vind je dat?

Dat is wennen. Ik ben zelf eerder voorman dan bestuurder. Het is goed dat Dicky (Voordijk, red.) wethouder is geworden. We zijn het met elkaar aangegaan, als dé kans is om de bestuurscultuur te hervormen. ■

Culemborg

Culemborg is een gemeente in de Neder-Betuwe (Gelderland). De gemeente telt ruim 27.000 inwoners. De coalitie bestaat uit VVD (5 zetels) D66 (4 zetels) en ChristenUnie (3 zetels). Wethouder voor de ChristenUnie is Dicky Voordijk-Nieuwenhuis. Daniël Jumelet is fractievoorzitter.

Masterclass: een gouden greep

DOOR WOUTER BEEKERS De ChristenUnie Masterclass, kijk, daar kan ik nu echt van genieten. Die Masterclass sluit naadloos aan bij de missie van het Wetenschappelijk Instituut, waar ik me met passie voor inzet. Het WI wil dienstbaar zijn aan al die mensen die het christelijk-sociale gedachtegoed vandaag de dag handen en voeten willen geven. Het is belangrijk om het christelijk-sociale denken over te dragen en te verdiepen. Daartoe doen we verdiepende studies en hebben we vele interessante ontmoetingen. Maar met enige regelmaat krijgen we ook de vraag: kunnen jullie me helpen aan instrumenten om dat denken naar de praktijk te vertalen?

Het is een gouden greep geweest dat in 2010 een samenwerking is gezocht tussen het Wetenschappelijk Instituut en het Opleidingscentrum van de ChristenUnie. Wij brengen het denkwerk in, de mensen van het Opleidingscentrum goede trainers en praktijkcursussen. Deelnemers krijgen de kans om met de politieke leiders van gedachten te wisselen over het maken van strategische keuzes. Zij ontwikkelen zich met een ervaren ChristenUnie-politicus als persoonlijke coach. Om deze kwaliteit en persoonlijke aandacht te kunnen garanderen is het aantal plekken beperkt. Na een uitgebreide sollicitatieronde ontstaat keer op keer weer een mooie groep deelnemers. Door hen wordt de combinatie tussen denken en doen, rijke inhoud en persoonlijke begeleiding, als een verrijkende ervaring beleefd. Zo horen we steeds terug. De cursus is bedoeld voor mensen met onontgonnen talent binnen de partij. Mensen die het verlangen en de ambitie hebben de samenleving te dienen, misschien wel op een plek in de christelijke politiek. Ben jij zo iemand of ken jij zo iemand: solliciteer voor de masterclass!

ChristenUnie
Opleidingscentrum

PRAKTISCHE INFORMATIE

Het programma van zeven avonden en vier zaterdagen duurt van november 2014 tot mei 2015. Trainers en sprekers zijn onder meer Ron van der Spoel, Herman Wegter, Carla Dik en Arie Slob.

Solliciteren kan tot 1 oktober. Hoe? Kijk op: www.christenunie.nl/opleiding/masterclass Hier vind je ook het complete programma.

ELISABETH VAN ZIJL, FRACTIEVOORZITTER OUDERKERK, DEELNEMER 2010

“De masterclass heeft mij geleerd dat de ChristenUnie mijn club is met mooie mensen met veel verschillen maar een gezamenlijk fundament.”

WILHELM KOLKMAN, CURATOR WI CHRISTENUNIE, DEELNEMER 2010

“De ChristenUnie Masterclass is een prima programma om je te verdiepen in christelijke politiek en om politieke vaardigheden te leren. Om de ChristenUnie en haar mensen beter te leren kennen, en zo samen met sprekers en medecursisten te ontdekken hoe jij met jouw talenten aan die christelijke politiek ook zelf een actuele, praktische invulling kunt geven.”

Column

Wat Europeanen hun kinderen moeten leren

DOOR EPP0 BRUINS, HOOFDREDACTEUR

Onderwijs is het beste - en het goedkoopste - beleidsinstrument voor wereldvrede. In Afrika zien we dat goedopgeleide meisjes beter voor zichzelf kunnen opkomen. In West-Europa hebben we gezien dat we dankzij onderwijs, kennis, wetenschap en innovatie een ongekende rijkdom hebben kunnen creëren. En daarmee zeventig jaar vrede.

Vrede dankzij welvaart

Misschien denkt u dat we zeventig jaar vrede hebben dankzij de Europese eenwording? Ik denk dat die vrede komt door een onafgebroken groei in welvaart, welzijn en levensverwachting. Europeanen hebben geen reden elkaar op het hoofd te meppen omdat ze het beregoed hebben samen: goedkope energie, veilig voedsel, gezonde leefomgeving, een open onderwijssysteem en een rijkdom zo groot dat we van gekte niet weten hoe snel we de nieuwste iPad moeten kopen. Wel, ik heb nieuws voor u: volken op andere continenten willen dat ook graag. Waren Europeanen in de afgelopen eeuwen nog redelijk in staat om dat verlangen bij andere volkeren te temperen (met of zonder geweld), in de komende eeuw zullen Azië en Afrika zich ontwikkelen tot rijkere continenten, met meer macht en invloed - en met een navenant groter verbruik van energie, voedsel en materialen.

Onbeduidend schiereiland

Als die ontwikkelende landen de energie en materialen zelf nodig hebben om hun welvaart te doen toenemen, waarom zouden ze die dan nog exporteren naar Europa? Op dit moment is Europa nog een interessante afzetmarkt van 500 miljoen rijke veelvreter en energieslurpers. Maar nu al leeft meer dan de helft van de wereldbevolking binnen een straal van 4000 kilometer rond het zuidwesten van China. Als de bevolking en de rijkdom in China, India, Indonesië en Zuidoost-Azië de komende jaren toeneemt, verschrompelt Europa tot een onbeduidend schiereiland ten westen van Rusland, waar minder dan 10% van de wereldbevolking woont. En die rijkdom zal danig tanen: dat 'schiereiland Europa' is voor zijn rijkdom namelijk geheel afhankelijk van andermans energie en materialen.

Om welvarend te blijven, zal Europa de sympathie van andere continenten nodig hebben. En om eerlijk te zijn hebben we die niet verdiend. Wij hebben Derde Wereldlanden immers uitgebuit. We hebben er grof aan verdiend, we zijn er misselijkmakend rijk van geworden en we hebben ze achtergelaten met burgeroorlogen, lokale natuurrampen, corruptie en een volstrekt scheef verdeelde rijkdom.

Nieuwe generatie Europeanen

Het is de hoogste tijd dat de Europeaan op gelijkwaardige voet de ander leert ontmoeten. De komende Europese generatie zal moeten erkennen dat ze soberder moet gaan leven, dat ze energie zelf zal moeten opwekken en dat ze moet kunnen voorzien in haar eigen voedsel en materialen. Of dat ze iets te bieden heeft dat kan fungeren als ruilmiddel: kennis, slimme producten, slimme diensten. Zo slim dat niemand anders ze kan maken, zodat iemand anders ze graag wil kopen. Dit moeten wij onze kinderen leren: soberheid, bescheidenheid, tevredenheid, historisch besef en respect voor de ander. Om te overleven. Om vrede te bewaren. Dus nog steeds is onderwijs het beste instrument voor vrede. Maar dat gaat niet over Afrika of Azië. Dat gaat over onszelf. Wie niet leert van zijn fouten, zal uitsterven. ■

‘Wat opvalt is dat binnenlandse problemen, zoals die er nu zijn in India en China, zich vaak vertalen in algehele instabiliteit of onrust en daarmee ook de status van een land in de internationale arena beïnvloeden.’

Beatrice de Graaf, pagina 7

DENKWIJZER
DW

**WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE**

Jaargang 14 | Nummer 3 | oktober 2014

Leve de regio!

Groen is niet links

Een blauwe economie

Lokale zorg en identiteit

Groen, Groei, Geld

VOORwoord

Groen, groei, geld

'Globalisering loopt nu op zijn einde', kopte *NRC* afgelopen maand. Omdat de VS zich niet meer opstelt als voorvechter, raakt globalisering in verval. Mensen trekken zich terug in hun eigen regio's en staten. Is dat erg?

De heropleving van de regio

De Bunschoter boer-filosoof Jan Huijgen wijst erop dat mondialisering en regionalisering tot nu toe samen opgaan. Maar hij beaamt dat hij zich steeds bewuster wordt van het riskante van de globalisering: er is zoveel wereldwijde verwevenheid en afhankelijkheid (technologisch, economisch, logistiek) dat het systeem enorm kwetsbaar is geworden. Eén strategische terroristische aanslag kan een heel gebied afsluiten van basisvoorzieningen. Als boer zet hij daarom in op 'nabij'. Zijn pleidooi: maak regio's weer meer zelfvoorzienend, op voedselgebied (streekproducten zijn weer helemaal hip) en bijvoorbeeld rond energievoorziening. Dan hoeven we ook niet voortdurend rekening te houden met Poetins onvoorspelbare fratsen. En het past naadloos in de beweging naar een participatiesamenleving, ofwel 'coöperatiemaatschappij'. Burgers nemen het heft in eigen handen, organiseren met een groepje dat er zonnepanelen in de wijk komen, delen hun auto via internet.

Bittere noodzaak van circulair denken

Wat is dit voor ontwikkeling? Vooral leuk voor liefhebbers? Of een serieuze reactie op de globalisering? Carla Dik, Tweede Kamerlid voor de ChristenUnie, hoopt het laatste. Ze wijst erop dat het huidige economische systeem van globalisering en groei ten koste gaat van mens en milieu. Grondstoffen raken uitgeput en onze leefomgeving vervuult. Het roer moet om. De omvang en omvattendheid van de huidige problematiek komen nog nadrukkelijker, ik zou bijna zeggen aangrijpender, naar voren in het openingsartikel van Eppo Bruins. Hij laat zien dat we bezig zijn met een race die we niet kunnen winnen. Als we zo doorgaan vernietigen we de aarde, op korte of lange termijn, vermoedelijk korte... Met een aanhoudend groeiende wereldbevolking, die bovendien eindelijk ook eens wat beleg op haar brood wil, is het onvermijdelijk dat de aarde een burnout krijgt. Op is op. Het alternatief: inzetten op een circulaire economie, met nadruk op recycling, wetenschappelijke innovaties en gedragsverandering. We zullen er aan moeten wennen dat we er materieel op achteruit zullen gaan (naar, zeg, de levensstandaard van de jaren tachtig). De vraag is echter of dat ook een geestelijke achteruitgang zal betekenen.

GEERT JAN SPIJKER, EINDREDACTEUR

INHOUDSOPGAVE

04 - Groen is niet links | EPPO BRUINS

10 - 'Soms denk ik dat er eerst een shock nodig is' | INTERVIEW MET JAN HUIJGEN EN ARJAN BIJMAN

14 - Een blauwe economie | GUNTER PAULI

18 - Bremanisme: medewerkersparticipatie via zeggenschap | RISCO BALKENENDE

20 - Meer lego dan ego | KAREL GROEN

22 - We leven op de pof | CARLA DIK-FABER

26 - Privatiseringsverdriet | TRINEKE PALM

34 - Syb Talma: een voorganger met een sociale missie | GUIDO HOOVELD

38 - Identiteitsgebonden zorg | ANJA HAGA

44 - Via Afrika naar Staphorst | INTERVIEW MET BART JASPERS FAIJER

WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
VAN DE CHRISTENUNIE

ChristenUnie
Bestuursvereniging

DenkWijzer, studieblad van de ChristenUnie. Jaargang 14, nr. 3, oktober 2014.

Oplage: 6000 | ISSN: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de mr. G. Groen van Prinsterer stichting) en de Bestuursvereniging van de ChristenUnie. DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan losse abonnees.

- Meer informatie over abonnement of donateurschap via: wi.christenunie.nl
 - DenkWijzer verschijnt 3 keer per jaar.
 - Deadline kopij volgende nummer: 01-02-2015
 - Donateurschap WI per 01-01-2014: € 36,00* per jaar. T/m 26 jaar € 20,00.*
 - Donateur WI (kwartaalbetaling) € 9,00 mogelijk met aut. incasso.
- *Bij aut. incasso, anders € 2,50 toeslag

Redactie:

Eppo Bruins (hoofdredacteur)
Bort Koelwijn (namens bestuursvereniging)
Bernadette van den Berg (namens bestuursvereniging)
Wouter Langendoen (namens Tweede Kamerfractie)
Geert Jan Spijker (eindredacteur)

Vormgeving:

frivista | concept & design, Amersfoort

Fotografie:

Folkert Rinkema, ChristenUnie, WI

Druk:

Drukkerij De Bunschoter

Uitgave, redactie en administratie:

Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie

Legaten:

Gedenkt u het WI testamentair dan luidt de tenaamstelling: Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie, 'Mr. G. Groen van Prinsterer stichting' Amersfoort. KvK dossiernr. 32084387.

Postbus 439, 3800 AK Amersfoort
Telefoon: 033 - 422 69 60
Email: denkwijzer@christenunie.nl
www.wi.christenunie.nl
www.bestuurders.christenunie.nl

Mocht u de toezending van DenkWijzer of uw donateurschap willen opzeggen, doe dit dan schriftelijk voor 31 december (per post of via ledenadministratie@christenunie.nl).

© ChristenUnie 2014
Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

Groene

DOOR EPP0 BRUINS Iedereen weet dat we moeten 'vergroenen'. Duurzaamheid wordt breed verkondigd door overheden en bedrijven. Maar energiebesparing en groene stroom zijn onderdeel van een veel fundamenteeler probleem, te weten een complexere combinatie van schaarse middelen: als je het een probeert op te lossen, kom je in de knel met het ander. Wie houdt het systeem als geheel in de gaten? Hoever kunnen we de aarde uitputten en wanneer gaat het mis? Of zijn we dat punt al voorbij? Hieronder de harde feiten, of: waarom groen niets te maken heeft met links.

In een ver verleden waren goud en koper de enige metalen die door de mensheid werden gebruikt. Deze metalen waren weliswaar zeldzaam maar niet schaars omdat ze alleen voor versiering gebruikt werden. Met de ontdekking van het veel hardere brons, een mengsel van onder andere koper en tin, kwamen gereedschappen, wapens en bepantsering binnen handbereik. Voor het produceren en bewerken van dat brons waren hout en houtskool nodig waardoor hout schaars werd in sommige delen van Europa. Met het winnen van ijzer uit ijzererts, vanaf 1000 jaar voor onze jaartelling, kwam een overvloedige voorraad hard metaal beschikbaar. Hoewel het erts overvloedig aanwezig was, leidde de bewerking ervan tot een nog grotere vraag naar hout en daarmee tot verdere ontbossing. Drieduizend jaar leefde de mens van ijzer en hout en zo groeide de welvaart in Europa totdat in de negentiende eeuw de laatste oerbossen in Europa waren verdwenen. Het continent was leeggeroofd.¹

Schaarste verandert verhoudingen

De ontbossing van Europa zou het einde van de welvaart in Europa betekend kunnen hebben omdat hout nodig is om metaal te bewerken, producten

te maken en welvaart te creëren. Maar schaarste verandert verhoudingen, creëert markten en opent alternatieven: het was juist de schaarste aan hout die het rendabel maakte om vanaf de middeleeuwen steenkool te gaan delven. In de oudheid, bij de Romeinen, was al bekend dat steenkool als brandstof te gebruiken was, maar omdat hout toen nog veel gemakkelijker te krijgen was gebruikte men liever dat om aan warmte-energie te komen. Steenkool werd alleen gebruikt als het dicht aan de oppervlakte lag en goedkoop te delven was. Toen in middeleeuws Europa de houtvoorraad slonk werd het economisch interessant om de productie van dieper liggende steenkool op te pakken en werden nieuwe mijnen aangelegd. Engeland was in de dertiende eeuw het eerste land waarin, vanwege de schaarste aan hout, de steenkoolwinning een betrekkelijk grote omvang aannam. Het verbreken van de relatie tussen levend (bijvoorbeeld hout) en niet-levend (bijvoorbeeld metaal) materiaal maakte een ongekennde, exponentiële groei mogelijk in het gebruik van alle materialen. In het midden van de achttiende eeuw kende de mensheid minder dan tien metalen. Nu zitten er alleen al in computerchips meer dan zestig elementen.

En is niet links

Een gevaarlijk eenmalig experiment

In de afgelopen twee eeuwen is het gelukt om de winning en productie van materialen - en de bekende reserves - te laten meegroeien met de economische en bevolkingsgroei. Die groei is mogelijk gemaakt door de winning van fossiele brandstoffen, eerst Europese steenkool en later olie en gas vanuit de hele wereld. Maar kool, olie en gas kunnen maar één keer gewonnen worden; ze groeien niet aan zoals bomen en planten (biotische materialen) wel doen binnen een of enkele generaties. En zo zijn we beland in 2014, na ruim een eeuw van spotgoedkope warmte en energie: nog steeds kost de productie en het transport van een liter olie minder dan die van een liter melk. 90% van alle energie die wordt geproduceerd is tegenwoordig afkomstig van de omzetting van zonlicht door groene planten of micro-organismen. En 98% daarvan is fossiel: 350 tot 100 miljoen jaar oud. We zijn dus bezig met een gevaarlijk, eenmalig experiment: We leven op dit moment in precies die paar honderd jaar dat we de wereldwijde voorraad fossiele brandstoffen er in één keer doorheen branden. De introductie van duurzame vormen van energie is dus onontkoombaar.

Denk dieper: energie = materiaal

De discussie rondom duurzaamheid beperkt zich veelal tot de opwekking van 'schone' of 'groene' energie. Eenieder is zich inmiddels wel bewust dat onze maatschappij ooit een serieuze transitie moet maken van fossiele naar niet-fossiele energiebronnen zoals bijvoorbeeld zon, wind en organische materialen (biomassa). Uit bovenstaande geschiedschrijving kan worden geconcludeerd dat de omslag naar niet-fossiele energiebronnen pas zal plaatsvinden bij voldoende schaarste: als het winnen van olie en gas niet meer economisch

rendabel is. Voorspellingen over de hoeveelheid rendabel te exploiteren reserves lopen zo uiteen (van enkele tientallen tot enkele honderden jaren) dat velen de 'technologie-optimistische bril' opzetten: we 'engineeren' ons wel uit de problemen. Langzaam komt echter het besef dat energie niet het probleem is: het gaat om de *combinatie* van energie en materialen, net zoals in voorbije eeuwen hout (energie) nodig was om ijzer (materialen) te bewerken. Een globale, systemische kijk op energie en materialen is daarom nodig. Het woord 'systemisch' wordt meestal gebruikt in de psychologie en de geneeskunde; het betekent dat verschijnselen gezien worden binnen de context waarin ze zich tonen en in relatie tot de geschiedenis waarmee ze samenhangen. Zo hangt energie samen met materialen - en alle materialen die we winnen uit de aarde kunnen we maar één keer uit de aarde halen.

Samenvatting

- Nederland kan een gidsland worden in het vormen van een circulaire economie. De overheid zou een ambitieuze groen-agenda moeten introduceren met strenge regelgeving omtrent integrale beprijzing van energie, grondstofgebruik, milieudruk, afval en recyclingkosten.
- Om de combinatie aan schaarsten het hoofd te bieden zal flink moeten worden geïnvesteerd in wetenschap en nieuwe technologie.
- We kunnen ons niet uit de problemen 'engineeren': naast innovatie is gedragsverandering nodig.
- Europa en Nederland moeten zelfvoorzienend worden op regionaal niveau vanwege de huidige en toekomstige geopolitieke veranderingen die samenhangen met schaarsten.

Zeldzame metalen

Een paar voorbeelden van de relatie tussen energie en materialen: om schone, niet-fossiele energie op te wekken hebben we onder andere zonnepanelen nodig en windmolens. Voor zonnecellen is hoge kwaliteit silicium nodig. De plekken op aarde waar we hoge-kwaliteit silicium vinden worden steeds schaarser en het kost veel energie om silicium tot hoge kwaliteit op te werken. Om zonnecellen een hoger rendement te geven, worden slimme materialen toegevoegd: deze lanthanides zijn zeldzame aardmetalen, die in lage concentratie als bijproduct van delfstoffen worden gevonden in (voornamelijk Chinese) mijnen. Voor de magneten van windmolens² is neodymium nodig (dat voor 90% afkomstig is uit China). Voor de warmteregeling in energiezuinige verlichting, hard disks en brandstof-injectoren is dysprosium nodig; voor sensoren en beeldschermen is terbium nodig. Kortom: een economie gebaseerd op lokale, slim opgewekte, duurzame energie is kritisch afhankelijk van zeldzame materialen.³ Naast de genoemde zeldzame aardmetalen zal een duurzame energieopwekking leiden tot een toename in vraag naar nikkel, molybdeen, uranium, zilver, aluminium en koper voor brandstofcellen, elektromotoren, windturbines, waterstofleidingen, zonnepanelen, enzovoort.

Dubbele uitdaging

Louter een transitie van fossiele naar niet-fossiele brandstoffen is als ambitie dus volstrekt onvoldoende. Het opwekken van niet-fossiele energie leidt ook tot de uitputting van de aarde (is dus niet duurzaam) en bovendien leidt het tot een economie die volledig afhankelijk zal zijn van China en enkele andere (instabiele) landen waar zeldzame materialen worden gedolven. Al jaren zien we de prijzen van alle kritische materialen sterk stijgen. Het delven zal steeds duurder worden en de bijproducten (de benodigde slimme materialen) zullen steeds moeilijker verkrijgbaar worden. Bovendien zal de interne economie van China groeien en daarmee de behoefte tot exporteren afnemen. Maar *zelfs* een systemische kijk op energie en materialen is te smal en onvoldoende om het stelsel aan schaarsten en afhankelijkheden volledig te doorzien: ook voedsel en schoon zoet water moeten in dit systeem worden beschouwd als schaarse materialen. Als het onze ambitie is om

welvaart mogelijk te maken voor een wereldbevolking van 10 miljard mensen, zonder de grenzen te overschrijden van wat onze planeet aankan, dan zien we een dubbele uitdaging: het aantal wereldburgers stijgt én hun welvaartsniveau stijgt. Zelfs als het lukt om evenveel welvaart per persoon te creëren met steeds minder energie en grondstoffen, stijgt het verbruik verder door het groeiend aantal mensen.

Energie = materiaal = voedsel = water

Wie de feiten op een rij zet, ziet dat we met een race bezig zijn die onmogelijk valt te winnen. De gemakkelijk te delven metaalertsen en industriële mineralen zijn inmiddels schaars geworden terwijl de vraag ernaar blijft stijgen. We zullen derhalve steeds meer energie en steeds meer aardoppervlak nodig hebben om voldoende materialen van voldoende zuiverheid te winnen. De benodigde hoeveelheid energie zal moeten worden opgewekt met steeds schaarser (en dus duurder) wordende fossiele brandstoffen. Om voldoende en betaalbare brandstof te hebben, zijn meer biotische grondstoffen nodig zoals hout, algen en andere biomassa. Een groeiende vraag naar biotische materialen betekent dat de landbouwproductie fors moet stijgen, wat ook een groot beslag zal gaan leggen op het landoppervlak en daarnaast op de voorraden schoon, zoet water. Schoon, zoet water is schaars en zal daarnaast moeten worden gebruikt als drinkwater voor een steeds groter wordende wereldbevolking. Door toegenomen waterverbruik zullen ecosystemen worden aangetaast. Diersoorten zullen versneld uitsterven en de aarde zal kwetsbaarder worden voor het ingrijpen van de mens. Ecosystemen zullen niet of minder snel herstellen, waardoor biotische materialen steeds minder voorradig zullen zijn: het equivalent van de ontbossing uit de middeleeuwen, maar dan wereldwijd. Het systeem als geheel (energie, grondstoffen, voedsel, zoet water) moet beschouwd worden als één globaal systeem van samenhangende schaarsten.⁴

Een onmogelijke race

Tussen nu en 2050 zal het aantal inwoners van grote steden verdubbelen. Stelt u zich eens voor: alle steden die nu bestaan, moeten we de komende 35 jaar *nóg* eens bouwen! En dat moet op hetzelfde stukje land waar nu landbouw wordt

‘Louter een transitie van fossiele naar niet-fossiele brandstoffen is volstrekt onvoldoende. Het opwekken van niet-fossiele energie leidt ook tot uitputting van de aarde’

bedreven om monden te voeden en biomassa te produceren. Tegelijk hebben al die steden infrastructuur nodig: wegen, riolen, tunnels, gebouwen. Naast materiaal is energie nodig om dit te bouwen. Op dit moment komt al een-derde van het wereldwijde energieverbruik van de industrie om cement, chemicaliën, pulp, papier of aluminium te maken - en nu kan dat allemaal nog dankzij de spotgoedkope olie!

Tot nu toe konden we ons altijd weer uit de problemen 'engineeren' omdat de schaarste lokaal was: is er voedselschaarste in Europa, dan koloniseren we de Amerika's. Is het hout op in Europa, dan kappen we het oerwoud in Indonesië. Is er te weinig arbeidskracht in Zuid-Amerika, dan 'importeren' we dat uit Afrika. Is de olie op in het Midden-Oosten, dan halen we het uit de arctische zone. Altijd verschoof het machtigste en rijkste deel van de wereld het probleem naar een ander continent. Met toenemende welvaart, verschuivende machtsverhoudingen, open informatiestromen en gelijkwaardige technologieontwikkeling over de gehele planeet kan het probleem niet langer worden verschoven: we komen onontkoombaar aan de randen van wat de planeet aan kan. Op korte of langere termijn - waarschijnlijk op korte.

De grenzen van de planeet

Wees bewust dat deze conclusie geheel onafhankelijk is van de omvang van de oliereserves, van de hoeveelheid CO₂ die we in de atmosfeer pompen of van de manier van energieopwekking. Alleen al uit de goed voorspelbare toenemende welvaart en toenemende wereldbevolking volgt dat het eenmalige experiment hier stopt. Een gedurfde studie van een grote groep wetenschappers heeft een geloofwaardige set van planetaire grenzen gedefinieerd, die niet mogen worden overschreden.⁵ Hoewel er grote onzekerheden op sommige criteria zitten, is de tendens wel duidelijk: op diverse criteria zijn we al over de grens heen van wat de aarde aan kan.

Tot voor kort was onze belangrijkste vraag: voor hoeveel jaar is er nog olie en gas? Nu blijkt dat die vraag irrelevant is. Als we 10 miljard aardbewoners in 2050 zo welvarend zullen laten leven als wij in Europa nu gewend zijn en we doen dat op basis van een fossiele economie en het bekende grondstoffenverbruik, dan zal de natuur op aarde vernietigd zijn. En op dit moment is het niet mogelijk om alle aardbewoners dezelfde welvaart te bieden *zonder* fossiele brandstoffen te gebruiken.

Noten

¹ De wetenschappelijke feiten en beschouwing worden onderbouwd in onder andere de volgende voortreffelijke publicaties: René Kleijn, *Materials and energy: a story of linkages* (diss.), Universiteit Leiden (2012), en: The Hague Centre for Strategic Studies & TNO, *Resources for our Future: Key Issues and Best Practices in Resource Efficiency*, Amsterdam University Press (2013).

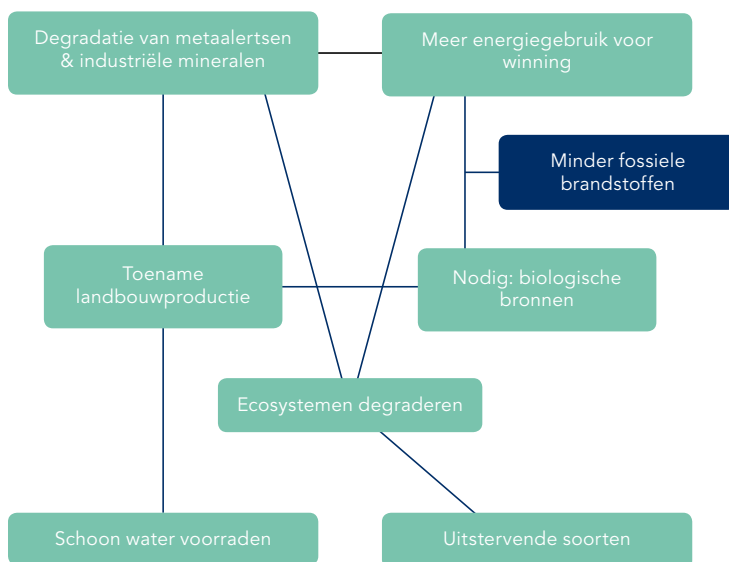
² Door de variabiliteit in wind en de grootschaligheid van weerfenomenen is windenergie niet geschikt voor lokale, duurzame energieopwekking. In een mix van oplossingen kan wind wel een (beperkte) rol hebben.

³ Jeremy Rifkin, *De derde industriële revolutie: naar een transformatie van economie en samenleving*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam 2014.

⁴ T.E. Graedel & E. van der Voet, *Linkages of Sustainability*, MIT Press, Cambridge (2010); D.H. Meadows et al., *The Limits to Growth*, Universe Books, New York (1972).

⁵ Rockstrom et al. (2009), *Nature* 461 (7263):472-475.

Schema 1: Hoe liggen de relaties?

Radicale transitie zijn nodig: rol van de politiek

Voor een volledig duurzame maatschappij zijn drie radicale transitie nodig:

1. Van fossiele brandstoffen naar duurzame energieprocessen.
2. Van lineaire materiaalstromen naar een economie met circulaire materiaalstromen.
3. Van exploitatie van natuur naar bescherming van natuur.

1. Naar duurzame energieprocessen

De eerste stap naar een oplossing ligt in het beter gebruiken van bestaande technologie: recycling, proces-optimalisatie, energiebesparing, ontwerpen volgens het principe 'afval is grondstof', en het vervangen van zeldzame materialen door overvloedige materialen waar dat mogelijk is. Daar waar bestaande technologie beter kan worden ingezet is het nodig dat de politiek alle barrières weghaalt om dat mogelijk te maken. Net als bij de banken wordt bij de productie van energie en materialen nu ingezet op korte termijn winstmaximalisatie zonder lange termijn investeringen. Er is een concentratie van macht waarbij winsten worden geprivatiseerd en verliezen worden gesocialiseerd. Producenten van energie en materialen zouden de werkelijke kosten moeten dragen van de volledige cirkel: van winning, naar transport, naar verbruik, naar recycling (en de energiekosten daarvan) én van het herstellen van de natuurschade die gedurende die cirkel ontstaat. Omdat de werkelijke schade niet wordt gedragen door degenen die profiteren, is in 'het westen' weggooien van gebruikte materialen nog steeds de goedkoopste oplossing en vindt hyperconsumptie plaats.

2. Investeren in wetenschap

De tweede stap is dat we serieus gaan investeren in nog niet bestaande technologie, oftewel in wetenschap. Er bestaat mijns inziens geen urgenter probleem dan de beschreven combinatie van schaarsten en de groeiende wereldbevolking. Wetenschapsfinanciering, innovatieregelingen en energiesubsidies zouden zich moeten richten op het creëren van een 100% circulaire economie op een afgesproken, gefixeerde termijn. Nederland zou een gidsland kunnen zijn: een voorbeeld van hoe een dichtbevolkt, sterk verstedelijkt land een

zelfvoorzienende en duurzame economie kan opbouwen. We hebben nog voor 30 à 40 jaar gas om deze transitie financieel mogelijk te maken met behoud van welvaart. We hebben een nieuwe generatie nodig die onze manier van leven op z'n kop zet en een route ontwerpt naar een maatschappij met volledig circulaire materiaalstromen, zodat Nederland en Europa zelfvoorzienend kunnen zijn op regionaal niveau. Ik zie daarin een speciale taak voor wetenschap en wetenschappers.

3. Gedragsverandering

De derde stap is het creëren van gedragsverandering. Veel van de noodzakelijke gedragsverandering zit al in de eerste stap: als we de werkelijke kosten neerleggen bij degene die profiteert, dan is het direct niet meer rendabel om varkens naar Italië te vervoeren om ze daar te slachten, om hout uit Canada te vervoeren als bijstook voor onze energiecentrales, of om hoogwaardig afval te dumpen op vuilnisbelten in Afrika. Lokale productie, verwerking en recycling zijn nodig zonder veel materiaal te vervoeren. Daarnaast is echter ook gedragsverandering nodig bij de burgers: zijn wij bereid soberder te leven als we daarmee de planeet bewoonbaar houden?

Gunnen we andere continenten het welvaartsniveau zoals wij dat hadden in de tachtiger jaren en zijn wij bereid om daarnaar terug te gaan? Eén keer per jaar op vakantie, op de fiets naar het werk, minder vaak vlees, meer betalen voor groente en eieren, minder airconditioning, je kleding laten repareren en hergebruiken. Er zijn aanwijzingen dat de ecologische footprint van de Europeaan zo rond de tachtiger jaren een kritische grens is overgegaan. Als alle wereldburgers gaan leven zoals wij in 2014 doen, zal de aarde te klein zijn. Gunnen wij de ander iets meer en zijn wij bereid een stapje terug te doen? Zijn wij bereid te leven in een wereld waar genoeg ook werkelijk genoeg is? ■

Auteur Dr. Eppo Bruins is directeur van Technologiesteding STW en hoofdredacteur van DenkWijzer. Daarnaast is hij lid van diverse adviescommissies en Raden van Toezicht zoals van de TKI Biobased Economy.

WI Nieuws

VRIJHEID VAN ONDERWIJS: CONGRES EN BOEK ZATERDAG 1 NOVEMBER

Op zaterdag 1 november organiseert het WI zijn jaarlijkse najaarscongres, ditmaal in samenwerking met de Tweede Kamerfractie. Thema is de vrijheid van onderwijs. Hoeveel vrijheid is er - bijna 100 jaar na de beslechting van de Schoolstrijd - nog in Nederland om het onderwijs naar eigen inzicht in te vullen? Hebben overheid en inspectie niet een te grote vinger in de pap? Hebben Haagse politici wel oog voor het belang van levensbeschouwelijk onderwijs? Is het mogelijk om een divers scholenaanbod te hebben in krimpgebieden?

Over deze vragen praten we op 1 november door, plenair maar ook in verschillende workshops. Ook presenteert het WI die dag een bundel, *De school van de burger*, waarin de diverse kanten van de onderwijsvrijheid worden belicht (met bijdragen van o.a. Jan Hoogland, Pieter Vos en Mentko Nap).

MEER INFORMATIE

Ochtend

Overheid en onderwijs

Spreker o.a.: prof. Paul Frissen

Middag

Christelijk onderwijs

Spreekers o.a.: Joel Voordewind, Jan Westert

Locatie

Stadscafé de Observant

Tijdstip

10.00 uur tot 15.30 uur

Meld u aan via:

www.wi.christenunie.nl/onderwijsvrijheid

WI ZOEKT JONGE FELLOWS! SOLLICITEER VOOR 1 DECEMBER

Het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie investeert in de christelijke politiek van de toekomst. Daarom verzorgt het WI met de jongeren van PerspectieF en ons Opleidingscentrum sinds ruim vijf jaar het fellows-talentenprogramma.

Een jaar lang ontmoeten we elkaar iedere maand en denken we na over de christelijke sociale politiek van toen, van nu en van de toekomst. Dat doen we aan de hand van denkers toen en nu. Sprekers dit jaar zijn bijvoorbeeld Kamerlid Gert-Jan Segers, publicist Bart Jan Spruyt, bisschop Gerard de Korte en hoogleraar Beatrice de Graaf. Na tien cursusavonden schrijven de cursisten een essay. Veel van de oud-cursisten hebben inmiddels een verantwoordelijke functie binnen de ChristenUnie en de samenleving. Met onze fellows blijven we graag in gesprek, bijvoorbeeld door de bespreking van lopende onderzoeksprojecten.

In januari 2015 begint een nieuw cursusprogramma. We zijn daarvoor op zoek naar jong talent. Studenten die willen proeven van de christelijke politiek, bijvoorbeeld. Of jonge mensen uit de praktijk die hun kennis van de christelijk-sociale traditie willen verdiepen.

MEER INFORMATIE

Deelnemersbijdrage

250 euro (50% korting voor studenten)

Deadline

De deadline is 1 december. Het aantal plaatsen is beperkt. Solliciteer en vertel het rond!

Meld u aan via:

www.wi.christenunie.nl/fellows

**INTERVIEW MET
JAN HUIJGEN & ARJAN BIJMAN**

‘Soms denk ik dat er eerst een shock nodig is’

DOOR GEERT JAN SPIJKER **Jan Huijgen is net klaar met ‘straten’ als ik aankom. Hij zit uit te blazen in de schaduw van een boom. Op het erf van zijn Eemlandhoeve moet een straat komen die uitloopt op een kapel - al mag het gebouw die naam eigenlijk niet hebben van de lokaal verantwoordelijke ambtenaar. Vandaar de nieuwe naam: Natuurobservatorium – en als je de natuur goed observeert, is zijn gedachte, dan wordt je geest van eerbied stil.**

De boer-filosoof oogt ontspannen, als iemand die luchtig de toekomst inkijkt en het leven op zich af laat komen. Maar schijn bedriegt. Dit is een man met een missie: de regionale voedselcultuur weer tot leven wekken, te beginnen bij de regio Eemland, maar daarna ook de rest van Nederland en verder. Het recente bezoek van Patriarch Bartholomew I uit Constantinopel onderstreept zijn grensoverschrijdende ambities. Ik sprak met hem en een "maat die veel bezig is met energie", ondernemer Arjan Bijman uit Amersfoort. Twee ondernemers met idealen, maar ook met frustraties over de grenzen waar pioniers nu eenmaal op stuiten. "Van overheden, grote banken en bedrijven hoeven we het niet te verwachten. Nee, de beweging moet van onderen komen".

Hoe kwamen jullie erbij om te kiezen voor een 'regionale insteek'?

JH: Toen ik twintig jaar geleden actief ging boeren, werd de Nederlandse landbouw gedomineerd door het streven naar schaalvergroting, efficiëntie, globalisering en industrialisering. Dat was het algemene model. De standaard in alle regio's werd: wij importeren voer, voeren daarmee onze dieren en exporteren vervolgens het vlees – waarna wij in Nederland met de rotzooi, de mest achterblijven. Dit was het effect van mondiale bewegingen: globale markten waren leidend geworden voor de ontwikkeling van de landbouw. Ik begon me af te vragen of dit een goede beweging was. Ze zorgt namelijk voor milieuproblemen, is slecht voor dierenwelzijn en doet het landschap verschromelen. Bovendien komt de economie van boeren in de knel.

Hoe zag jouw alternatief eruit?

JH: Ik herontdekte de betekenis van landbouw – agri-cultuur: cultuur van de agri. Verbind burger en boer weer aan elkaar. En ik wilde het accent weer leggen op de lokale en regionale gemeenschap, in mijn geval de regio Amersfoort. De regionale economie moet weer centraal staan. Ik wil stad en platteland op elkaar laten aansluiten. Mijn domein is voedsel: meer voedsel moet binnen de regio worden afgezet. Dit vereist een nieuwe manier van denken – een paradigmawisseling of transitietraject, geënt op de streek en betrokken op de concrete omgeving en de menselijke maat.

Ben jij een soort 'geiten wollen sokken-antiglobalist'?

JH: Globalisering en regionalisering moet je niet scheiden, ze gaan samen op. Maar ze schuren ook. Ik zie wel - en steeds meer - de keerzijde van de globalisering. Allereerst wordt er vaak geld en winst uit de regio getrokken, door aandeelhouders die op abstracte afstand staan. Supermarkten verkassen hun winst naar een hoofdkantoor ver weg. Zo raakt de regionale economie waar het om draait uit zicht. Zeggenschap en geld worden er uit getrokken.

Daarnaast zie ik steeds meer dat globalisering iets riskants heeft. Het systeem is erg kwetsbaar, doordat alles met alles – technologisch, economisch, logistiek - samenhangt. Dat zorgt voor grote risico's. Als Heathrow door een aanslag plat wordt gelegd heeft Londen geen voedsel meer. Zo simpel is het. Als je regio's meer zelfvoorzienend maakt en minder afhankelijk van wereldwijde voedselstromen, dan loop je minder risico's. Er zit meer in de nabije omgeving dan mensen denken. Nu komt 95% van ons eten van all over the World en 5% uit de regio. Mijn ideaal voor de regio is dat we die verhouding kunnen verschuiven naar 80/20 of 70/30. 20 tot 30% van het voedsel uit de regio: welke nieuwe regionale economie kan hieruit ontstaan! Volgend jaar komt er een markthal in Amersfoort voor streekproducten. Prachtig, dat kan zorgen voor een structurele plek voor streekproducten voor onze stadse burens. Gespreide 'hubs' als deze zijn nodig gezien die kwetsbaarheid van het mondiale systeem. Google eens op Toronto Food Policy – en je ziet een stad initiatief op dit vlak oppakken. Steden en Burgemeesters hebben hierin een nieuwe taak.

Die hele focus op de regio gaat over meer dan voedsel. Arjan, jij bent vooral met lokale energievoorziening bezig. Hoe gaat dat?

AB: De beweging gaat inderdaad verder dan landbouw, natuur en voedsel. Je ziet het ook voor energie, mobiliteit en zelfs voor zorg en werk. Er zit veel in de regio, benut dat. Het sluit aan bij de huidige beweging naar meer menselijke maat en

zeggenschap: men wil weer regie over het eigen leven. Dat wordt breed gevoeld. Ik zie het laatste half jaar echt een omslag in denken en doen. Dat wil zeggen: bij burgers, niet bij de overheid. Mensen zelf zijn er mee bezig.

Momenteel heeft iedereen het over de participatiemaatschappij. Dat sluit aan bij de beweging naar de regio. De overheid zal wel staan te applaudisseren voor wat jullie doen.

AB: Dat valt tegen. Ik ben in 1998 Voorbeeldondernemer geweest, dat is een prijs voor innovaties en daarmee een mooie erkenning. Vervolgens verwacht je dan ook steun voor vernieuwende producten en activiteiten, maar dat kwam er niet van. Ik heb vooral last gehad van de overheid, zowel van Den Haag als van provincies. En van grote bedrijven en kennisinstituten als TNO. Die zitten kennelijk niet te wachten op vernieuwing, zij hebben baat bij status quo. Ze vinden vernieuwers maar lastig. Dat ervaar ik sterk in de energiesector. En dat terwijl het beleid van de grote energiejongens tegenwoordig vaak bepaald wordt in het buitenland, bijvoorbeeld door RWE in Duitsland. Het is hoog tijd dat we lokaal meer aan energieopwekking gaan doen.

Wat is er mis met onze huidige energievoorziening?

AB: Het is een enorm kwetsbaar geheel. Als Poetin moeilijk doet met gasleveranties of als de aardbevingen bij Slochteren toenemen, dan hebben we echt een probleem. In heel 2013 is er heel weinig gebeurd in de alternatieve energie. Duitsland heeft al 25% eigen opwek, wij maar 4%! Dat scheelt 16 miljard per jaar. Nederland is er in mijn ogen dan ook erger aan toe dan Griekenland, qua economische dreiging dan. Als we straks energie uit Duitsland moeten halen zijn we erg duur uit. Dat slaat een gat in de begroting. Daar moeten we op anticiperen.

Hoe kan dat concreet?

AB: Wij zijn nu bezig met het bouwen van containers met een nieuw type zonnecollectoren

‘Supermarkten verkassen hun winst naar een hoofdkantoor ver weg. Zo raakt de regionale economie waar het om draait uit zicht. Zeggenschap en geld worden er uit getrokken.’

die stoom produceren, wat dan weer electriciteit oplevert. Als we die containers op allerlei strategische punten in wijken in heel Nederland neerzetten, dan doen we aan lokale energieopwekking. Terzijde: windmolens op de Noordzee zetten is dus geen lokale energieopwekking! Voor dit soort innovaties is echter wel geld nodig en dat is lastig. Nu wordt alleen gas gesubsidieerd, Nederland denkt alleen in gas. Ik ga niet eens meer praten in Den Haag of bij de provincie. Burgers willen wel, maar de financiering blijft lastig.

Ervaar jij hetzelfde, Jan?

JH: Ik zie dat men bij Economische Zaken (EZ) alleen gericht is op de grote jongens, de topsectoren. Dat is jammer en eenzijdig. De overheid laat zo veel liggen. In het verleden konden we met Minister Cees Veerman een deal sluiten rondom multifunctionele landbouw. Ik kijk nu weer uit naar zo'n nieuwe impuls rondom regionale voedsel-economie. Maar ik buurt op dit moment bij andere ministeries of die meer openingen hebben. Voorlopig moet ik nog afwachten met de vraag: 'Moet ik het überhaupt daar nog zoeken?'. Ik beweeg nu dan ook meer richting ondernemers met visie of ook betrokken burgers om vernieuwing vorm te geven - crowdsourcing. Nu ben ik zelf een soort burgerboerenleenbank opnieuw aan het uitvinden met de 'Vrienden van de Eemlandhoeve'. Burgers weer direct betrekken op hun voedsel door middel van financiële participatie in de hoeve. En vervolgens: boeren die loeren. Ze komen dan wel langs en mogen mijn model kopiëren: burgers die samen met boeren weer lokaal voor goed eten zorgen. Onze teller gaat inmiddels richting de 50. Wonderlijk: betrokken en verantwoordelijke burgers pakken het inderdaad rondom zoiets basaal als 'ons dagelijks brood' weer op.

Waarom worden regionale initiatieven zo weinig gesteund?

JH: Soms denk ik dat er eerst een shock nodig is voor men de noodzaak inziet van vernieuwing. Maar het heeft ook te maken met gebrek aan visie

en moed. Er is lef nodig om iets te veranderen. Wie heeft dat nu? Ik zie op dit moment zo gauw niemand. En er zijn machten en krachten aan het werk, onderschat dat niet. In de landbouwwereld bestaan grote monopolies rond toevoer van zaden, meststoffen en bestrijdingsmiddelen en de 'afvoer' van het erf in handel, verwerking en retail. 'Agropoliserende machten'. De ketens zijn zo sterk, daar kom je bijna niet doorheen. Er is weinig ruimte om andere wegen te gaan. Ook overheden hebben erg beperkte speelruimte. Christelijke politiek moet dit 'onthullen', het lef hebben om de ontwerp vragen rondom food opnieuw te stellen. Abraham Kuyper's 'Architectonische kritiek' is actueler dan ooit. Wie neemt de tijd en heeft het lef nog om deze basisvragen opnieuw te stellen?

Hoe zou de ChristenUnie zich moeten opstellen?

JH: Allereerst visie hebben en de risico's goed taxeren. We moeten het ongegronde optimisme van de onkwetsbaarheid van systemen aan de kaak stellen. Vervolgens constructief bouwen aan vernieuwing. Christelijke politiek werkt vanuit hoop, een begaanbare weg en beschikt bij uitstek over een gezonde 'sense of realism'. Misschien dat hier de christelijke gemeenschappen – onze kerken – weer broedplekken zijn voor nieuw leven!

AB: Geef ruimte en faciliteer goede ontwikkelingen, dat moet de politiek doen. Dat kan uitstekend gekoppeld aan de bredere beweging naar de burger die nu aan de gang is. En koppel de participatiemaatschappij aan voedsel, energie, mobiliteit, werkgelegenheid en zorg.

Willen jullie tot slot nog iets kwijt?

JH: Iets waar ik me momenteel mee bezighoudt is de samenhang tussen bodem, voedsel, en gezondheid. Er zitten miljarden bacteriën in de bodem en dat correspondeert met de miljarden bacteriën in ons lichaam. Zit er geen parallel tussen de kwaliteit van onze bodem en de gezondheid van onze darmflora? Allemaal beestjes. De mens werd door God uit aarde gemaakt! Bodemleven, voedselkwaliteit en gezondheid: ze hangen intensiever samen dan we op dit moment beseffen en maatschappelijk hebben vormgegeven. Dit heeft gevolgen voor de zorg en zorgkosten, veel ziektes zijn voedingsgerelateerd. Focus op de regio, aandacht voor goed eten en een basic besef dat het leven één is draagt hieraan bij. ■

Personalia **Jan Huijgen** is boer en filosoof (eemlandhoeve.nl). Hij won in 2007 de Europese Mansholt prijs.
Arjan Bijman is ondernemer op onder meer het gebied van duurzame energie.

Een blauwe economie

DOOR GUNTER PAULI De statistieken zijn duidelijk: het milieu doet het niet goed. De statistieken zijn nog eens duidelijk: de armen worden armer en de rijken worden rijker.

Wij hebben de keuze: ofwel wij graven de gegevens in detail uit, ofwel wij komen met initiatieven die ons toelaten een nieuwe realiteit te creëren. Het probleem is dat Europa de laatste jaren meer aandacht had voor de analyse van de uitdagingen, dan voor het ontwikkelen van nieuwe en creatieve oplossingen. De Blauwe Economie, die in 2009 tijdens de Jaarvergadering van de Club van Rome in Amsterdam werd voorgesteld, wenst een klare kijk te geven: er zijn reeds 188 projecten, die meer dan € 4 miljard aan kapitaal mobiliseerden, en wel 3 miljoen banen creëerden die duidelijk maken dat een andere economische ontwikkeling mogelijk is. Critici beweren terecht dat een zwaluw de zomer niet aankondigt. Critici voeren verder met reden aan dat enkele miljarden kapitaal nog geen omwenteling van het economische systeem voorstellen. Aan de andere kant is het duidelijk dat indien wij alleen meer doen dan wat wij de laatste

decennia deden, er geen doorbraak op het economische, sociale en/of ecologische komt. De maatschappij zowel in de industrielanden als in de Derde Wereld heeft een nood aan een herbronning. Groei is gewenst, maar meer obesiteit en nog hoger energieverbruik gekoppeld aan een verdere verloedering van het klimaat kan gewoon niet meer.

Koppel groei aan levenskwaliteit

De eerste doorbraak vereist dat wij groei koppelen aan kwaliteit van het leven en concurrentiekracht, terwijl groei in de eerste plaats moet zekerstellen dat wij aan de basisbehoeften van allen kunnen voldoen. Inclusieve groei, zoals de OESO-lidstaten het voorhouden, moet ook praktisch realiseerbaar zijn en tegelijkertijd arbeidsplaatsen genereren. Het managementsysteem dat gebaseerd is op "supply chain, outsourcing en just-in-time" biedt weinig ruimte voor een andere aanpak. Het lijkt wel op een korset. Het dominerende zakenmodel stelt dat bedrijven kosten drukken door standaardisatie en hoge volumeproductie. Indien de oplossing is meer van hetzelfde produceren tegen lagere kosten, dan kunnen wij er nooit in slagen een doorbraak te forceren.

OFWEL: NAAR INCLUSIEVE EN CONCURRENTIEKRACHTIGE GROEI

De belangrijkste innovatie die de samenleving nodig heeft, is een omwenteling van het zakenmodel. De transformatie van een bedrijf waar de zoektocht naar altijd maar lagere marginale kosten vervangen wordt door een voortdurende zoektocht naar meer meerwaarde met de beschikbare grondstoffen, energie en kapitaal. Dit stelt voorop dat de bedrijven het concept van de kernkennis uitbreiden en actief uitkijken naar de koppeling van producten en diensten die verder gaan dan recycling of het verminderen van afvalstromen. Er is een nood aan de creatieve benadering, niet alleen van wat er ter beschikking is, maar ook van wat gecombineerd kan worden op een wijze die nooit eerder werd ingebeeld.

Steenpapier

De productie van steenpapier is een sterk voorbeeld. De mijnbouw vergruizelt miljoenen tonnen erts om per ton een paar gram goud, zilver of platinum uit te verkrijgen, of enkele kilo's koper en zink. Dit gruis verhuist naar een puinhoop. Dankzij een innovatieve formulering van dit steengruis met polyethyleen in een verhouding van 80/20 ontstaat er een papier dat voor altijd hernieuwbaar is. Dit steenpapier verbruikt geen water in de productie, noch in de recyclage, en er wordt geen boom voor omgehakt. Aangezien de twee eenvoudige basisbestanddelen mineraal zijn, kunnen die ook niet vernietigd worden en is ofwel de publicatie voor eeuwen verzekerd, ofwel kan deze gedurende eeuwen hergebruikt worden. Twee afvalstromen laten toe een heel andere kijk op papier en de toenemende consumptie ervan te ontwikkelen. Het biedt een kans mijnbouw om te vormen in een chirurgische ingreep dat een blijvende economische activiteit opzet (in plaats van een eenvoudige extractie gevolgd door een implosie na het sluiten van de mijnen zoals honderden gemeenschappen het ervaren). Het belangrijke is deze micro-economische ontwikkeling te kunnen plaatsen in een globale context waar een nijpend tekort aan water is, een schrijnende vraag naar papier en een verscherpte concurrentie tussen land voor bosbouw en land voor landbouw! Deze tweestrijd vervliegt en maakt ruimte voor meer landbouw, meer bodemlaagverrijking en koolstofsequestratie.

Een verhoogde complexiteit en cash flow

Dit zakenmodel koppelt sectoren aan elkaar, en legt verbindingen tussen maatschappelijke en bedrijfsdoelstellingen die voorheen eerder tegenstrijdig leken. Dit verhoogt de complexiteit van het ondernemen, maar biedt een kans om concurrentiekracht en sociale groei tegelijkertijd strategisch te benaderen. Dat kan alleen als de inbreng, de synergie en de voordelen voor iedereen in kaart gebracht worden in een dynamisch mathematisch model. Terwijl vandaag de beste rekenkundigen zich toeleggen op risicoanalyse en op splitsecond beursverhandelingen, moeten wij dringend het ontwikkelen van dit instrumentarium onderschragen. Dit laat niet alleen toe de grondstoffen en energiestroom te waarderen, het laat ook toe deze geïntegreerde economische ontwikkeling in kaart te brengen met een duidelijke kijk op de macro-economische invloed wanneer de helft van de wereldproductie van papier in een generatie zonder water of boomvezels mogelijk is, maar het geeft eveneens een doorzicht in de versterking van de activa op de balans van bedrijven die voorheen een voorziening moesten aanleggen wegens hoge sluitingskosten, en die nu dat geld vrijmaken om productief te investeren. Deze systeembenadering werd reeds toegepast op 188 reële initiatieven, waar de 4 miljard euro investering naartoe vloeiende. Dat betekent dat bijna iedere sector op een of andere wijze gekoppeld wordt aan een andere. De auto-industrie, die in Europa een sterke crisis doormaakt, kan een bijdrage leveren aan de energie=efficiëntie van huisvesting en woningbouw door haar kennis van autonome elektrische systemen aan te passen aan gelijkstroomnetwerken op basis van duurzame energiebronnen. Koffiebranderijen kunnen de chemische grondstoffen leveren voor geurcontrolerende vezels voor textiel of schuim voor ijskast en auto. Oude petrochemische installaties

Samenvatting

- Wetenschap kan bijdragen aan cross-sectorale systeemoplossingen.
- Duurzame, volledig circulaire productiesystemen zijn economisch rendabel wanneer alle energie- en materiaalstromen regionaal worden beschouwd met kennis van globale behoeften.
- Groei moet in de eerste plaats zekerstellen dat wij aan de basisbehoeften van allen kunnen voldoen.

met niet concurrerende krakers wegens de hoge kost van nafta kunnen een nieuw leven krijgen als bioraffinaderij die werkt met lokale grondstoffen onttrokken uit distels, die niet alleen polymere, elastomeren, onkruidverdelgers en smeerstoffen aanmaakt, maar ook bacteriële enzymen voor kaas en vers dierenvoer. Keer op keer leidt deze geïntegreerde strategie naar een meervoudige geldstroom, meervoudige sociale voordelen, en een duidelijke versterking van het milieu.

De verzuiling

De vraag is waarom deze benadering van de economische groei, met beschikbare grondstoffen en energie, die een motor voorstelt, op de arbeidsmarkt niet sneller en ruimer toegepast wordt? Het grootste probleem is de verzuiling. Wetenschap en politiek zijn beide heel sectorgericht en het ergste van al is de bedrijfswereld waar de traditionele MBA (Master of Business Administration) zweert bij de "core business and core competence", wat moet leiden tot kostenefficiëntie en unieke kennis. Het is juist daarom zo belangrijk dat de leiding genomen wordt door wetenschap en onderzoek. De Cartesiaanse analyse die steeds zoekt naar oorzaak en gevolg, biedt weinig vrijheidsgraden aan om verder te kijken dan wat het nauwkeurige beschrijven van het 'object' toelaat. Maar toen het bedrijf de biochemische innovator Novamont uit Italië in samenwerking met het staatsenergiebedrijf ENI een oplossing zocht voor de sluiting van de petrochemische installatie op het eiland Sardinië, was er oorspronkelijk weinig sympathie voor het voorstel om de 360.000 ton distels die jaarlijks op ongebruikte landbouwgrond wild groeien. Stel even de vraag: hoeveel distelexperts met een biochemische achtergrond zijn in Italië ter beschikking? De oplossing voor de chemische nijverheid, de grootste industrie van Europa, is niet in de chemische industrie maar eerder in een netwerk van andere bedrijfstakken die gezamenlijk een nieuw elan kunnen geven aan een sector die wegens de overcapaciteit in China en de lage prijzen in het Midden-Oosten geen overlevingskansen in Europa heeft.

Terug naar de tekentafel

Maar de combinatie van een goedkopere maar rijkere voeding, de herlancering van geitenkaas met natuurlijke enzymen, de vervanging van

petroleum-gebaseerde smeermiddelen voor landbouwvoertuigen met biologische oliën die op de vruchtbare bodem afbreken, het substitueren van giftige onkruidverdelgers met natuurproducten, en het aanmaken van pelargonische zuren en esters naast polymeren biedt een portefeuille aan die heel wat meer waarde genereert in een regio waar de standaardinkomsten verkregen werden dankzij het Gemeenschapsfonds voor Landbouw dat boeren betaalde om hun akkers niet te bewerken! Het grootste verlies was dan wel het menselijke kapitaal en de verloedering van het milieu iedere keer dat een oude chemische installatie als een stuk archeologie blijft staan.

De wetenschap moet misschien terug naar de tekentafel. Een goed onderzoeksproject vereist een goede probleemdefinitie en een mogelijke oplossing. Nu komt er nog een dimensie bij: een geïntegreerd design van de meest uiteenlopende factoren die allemaal kunnen bijdragen tot een systeemoplossing, beter nog: die kan aangeven hoe de bestaande activa en geldstromen kunnen geheroriënteerd worden om de financiering van deze verrassende efficiëntieverbeteringen zeker te stellen. Dit is waarschijnlijk een van de belangrijkste bijdragen tot de nieuwe wetenschap: het systeemdiseind dat inclusieve oplossingen aanbiedt met voorhande energie, grondstof en financiering. Dat is een thema dat gewoonlijk niet in de wetenschappelijke artikelen in details wordt beschreven. Maar als het inderdaad mogelijk is deze geldstromen vooraf mee in kaart te brengen, dan zal zowel de overheid als het bedrijfsleven een grote interesse hebben om deze methodologie snel te verspreiden. ■

Auteur **Prof. Gunter Pauli** is voormalig eigenaar van het Vlaamse bedrijf Ecover, dat zich toelegt op het produceren van biologisch afbreekbare schoonmaakmiddelen. In 1994 stichtte hij ZERI (Zero Emissions Research and Initiatives), dat zich richt op het ontwikkelen van kenniscentra met als doel duurzame productiemethoden te ontwikkelen zonder afval. Pauli is lid van de Club van Rome en auteur van verschillende boeken. Van zijn boek *De blauwe economie* werden meer dan 1 miljoen exemplaren verkocht.

Maak kennis met Teunis Brand

DOOR GREET SCHUURMAN Sinds september heeft het WI een nieuwe gastonderzoeker in huis: Teunis Brand. Samen met zijn vrouw Nienke woont hij in Rotterdam, waar hij lid is van de PKN. Teunis studeerde economie en volgde de master Christian Studies of Science and Society. Daarna heeft hij gewerkt bij het Ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Hij houdt van kamperen en geniet van het lezen van filosofie.

Je bent net begonnen bij het WI. Kende je het WI al?
Vorig jaar heb ik het Fellowsprogramma van het WI gevolgd. Tijdens het Fellows-programma maakten we kennis met de traditie van het christelijk denken over politiek en probeerden we de relevantie van dat gedachtengoed voor vandaag te ontdekken. Dat vond ik leuk en leerzaam. Ik leerde er dat er veel verschillende manieren zijn van christelijk denken over politiek. Daar is wat mij betreft niets mis mee; iedere tijd vraagt om een andere manier van denken.

Waarom wil je juist voor de ChristenUnie werken?
Voor mij is het belangrijk dat een partij oprecht, open en betrokken is, vanuit een christelijke geloofsovertuiging en met beide benen in de politieke realiteit staat. Het lukt de ChristenUnie goed die dingen te combineren.

Wat doe je precies bij het WI?
Het komende jaar ga ik mij als projectonderzoeker bezighouden met economie. Dat is zo breed als het klinkt. Ik ga me vooral bezighouden met de vraag hoe een christelijke visie op economie eruitziet en

welke waarden daarin centraal staan. Ik wil onderzoeken welke trends in de huidige economie zich in de komende jaren waarschijnlijk zullen doorzetten. Een boeiend onderwerp is ook de toekomst van economische groei en hoe we daar als christenen over denken. Vervolgens wil ik meer in de christelijke traditie duiken en onderzoeken wat daaruit te leren valt voor het denken over economie. Uit dat onderzoek wil ik lessen trekken voor vandaag en mogelijkheden formuleren voor beleid.

Wie of wat inspireert jou?

Ik vind de manier waarop Gert-Jan Segers zijn rol in de Tweede Kamer invult erg inspirerend. Gedreven vanuit het hart, maar met oog voor de grenzen van wat politiek haalbaar is. Ik vind het moeilijk zat om als christen in de samenleving te staan. Als ik andere christenen eerlijk en open vanuit het geloof zie opereren, dan put ik daar moed uit. ■

Project Het projectonderzoek 'Dienstbare economie' is net van start gegaan. Wilt u meedenken of heeft u suggesties? Mail dan naar: teunisbrand@christenunie.nl

Bremanisme: medewerkers- participatie via zeggenschap

DOOR RISCO BALKENENDE

Er is veel kritiek op het huidige kapitalisme. Die zou door grootschaligheid en eenzijdige gerichtheid op winst tekortschieten. Het kan echter ook anders: een bedrijf inrichten met oog voor mens en omgeving. Dat proberen we bij Breman handen en voeten te geven.

In zijn streven naar een menswaardige bedrijfsinrichting, heeft Reind Breman, samen met zijn broers, als grondlegger van onze unieke medezeggenschapstructuur, altijd oog gehad voor het individu. Sociale cohesie, onderlinge betrokkenheid en een herkenbare bijdrage aan winstgevendheid komen mee in zijn visie om de organisatie in te richten met overzichtelijke entiteiten. Bedrijven, zelfstandige BV's, krijgen ruimte voor hun eigen 'couleur lokale'.

Rentmeesterschap

Rentmeesterschap is een belangrijke basis onder ons bedrijfsmodel, het Bremanisme. Een rentmeestereconomie gaat uit van verantwoord beheer. Onze vraag is niet of je bezit mag hebben, maar juist hoe je er mee omgaat. Ons model is daarom niet gericht op Anglo-Amerikaans denken over kapitalisme op basis van individualisme; een bedrijf als money-making machine en winstmaximalisatie met de prijs van vele drop-outs. Bremanisme heeft meer verwantschap met het Rijnlands denken over bedrijven als werkgemeenschap en kapitalisme op basis van solidariteit zodat iedereen toegang heeft tot middelen van bestaan. (Zie naast Piketty ook James Robinson!)

Jubeljaar

Een andere, diep verankerde notie van Reind Breman is het jubeljaarprincipe, waarin niet alleen een geweldig perspectief ligt voor een nieuwe start voor elke volgende generatie, maar ook het terugkeren naar eigen grond en eigen familie. Geen ongebreidelde verrijking en vermogensopbouw enerzijds en uitzichtloze armoede, een perspectiefloos bestaan, anderzijds. Zeer regelmatig hoor en ervaar ik dat medewerkers de relatieve kleinschaligheid van onze bedrijven sterk waarderen. In deze regionale overzichtelijkheid kan ook de unieke medezeggenschapsstructuur vorm krijgen. Binnen Breman hebben de aandeelhouders er voor gekozen om de zeggenschap over het bedrijfsvermogen, dus eigenlijk hun eigen bezit, te delen met de medewerkers. De unieke keuze, om vanuit Bijbels perspectief los te komen van exclusief bezitsdenken, geeft een geweldige ruimte om medewerkers als volwaardige stakeholders te betrekken bij de bedrijfsvoering. Onze aandeelhouders (de eigenaren van het bezit) en onze (+/- 1500) medewerkers (zij die met het bezit

‘Onze ‘pot met geld’ reist met de organisatie mee in de loop der tijd.’

werken) besluiten gezamenlijk. Dit wordt tot op het niveau van de individuele bedrijven ingevuld. Voor belangrijke keuzes, investeringen, veranderingen etc. heeft een locatiedirecteur instemming van de OR nodig.

Regionaal geworteld

Breman gaat hierin veel verder dan wat de wet op de ondernemingsraden voorschrijft. Bij Breman beslissen diegenen die uiteindelijk de meest direct belanghebbenden zijn, de medewerkers die voor hun broodwinning afhankelijk zijn van hun baan, over benoeming en ontslag van hun directeur. Directeuren zijn daarom bij voorkeur gericht op de belangen van hun, vaak regionaal gewortelde, medewerkers en vanuit dat perspectief op een gezonde marktpositie en klantgerichtheid. Aandeelhouders vertrouwen erop dat vanuit deze focus uiteindelijk een gezonde onderneming ontstaat, gericht op continuïteit van werkgelegenheid voor de medewerkers, waaruit ook continuïteit voor hun rendement volgt. Governance in deze gedecentraliseerde structuur is daarbij gebaseerd op vertrouwen en intensief persoonlijk contact in plaats van op afstandelijke zware rapportagestructuren.

Bedrijfsvermogen blijft in stand

Het concernvermogen en de concernactiva zijn ondergebracht in onze Holding. De bedrijven die onderdeel uitmaken van de Breman Installatiegroep betalen een vorm van rente voor gebruik van panden (huur), bussen (lease), werkkapitaal (lenen). Aandeelhouders ontvangen jaarlijks dividend die berekend is als rente over hun vermogen, net zoals de banken rente ontvangen over hun deel, ons vreemd vermogen. Bij een concern jaarresultaat van nul euro ontvangen dus de aandeelhouders hun deel (rentmeesterschap), de medewerkers hun loon en blijft het concernvermogen in stand; een solide basis voor continuïteit. Rentmeesterschap krijgt door onze aandeelhouders dus ook zo invulling, doordat zij een vergoeding ontvangen over hun vermogen, maar niet ten koste van hun vermogen. Ook voor andere familieaangelegenheden zoals vererving van aandelen, worden geen onttrekkingen aan het bedrijfsvermogen gedaan. Daarmee wordt invulling gegeven aan het lange termijn perspectief van het Jubeljaar, waarbij elke generatie, zowel aandeelhouders als medewerkers, toegang hebben

tot bronnen van bestaan. Onze ‘pot met geld’ reist met de organisatie mee in de loop der tijd.

Fifty-fifty

Omdat kapitaal (aandeelhouders) en arbeid (medewerkers), beide vanuit hun eigen belangen, toch samenwerken vanuit gedeelde verantwoordelijkheid en gedeelde zeggenschap, wordt de gerealiseerde ondernemingswinst (op individueel bedrijfsniveau) letterlijk fifty-fifty gedeeld. De medewerkers, consumenten en spaarders, krijgen hun deel uitbetaald als tantième. Dit kan het bestedingspatroon van medewerkers aanzienlijk verhogen, hetgeen regionale economieën geen windeieren legt. Daarmee krijgen medewerkers vrijwel de positie van familieleden in een familiebedrijf, waarmee een nieuwe dimensie van eigenaarschap ontstaat.

Vette en magere jaren

De aandeelhouders laten hun deel van de winst achter in de onderneming. Zij zijn de investeerders en ondernemers. Vanuit de gedachte van zeven vette jaren en zeven magere jaren, wordt zo een financiële buffer opgebouwd om ook in slechte tijden (waar ook Breman in de huidige bouwcrisis volop mee geconfronteerd wordt, maar relatief goed doorheen komt) werkgelegenheid te kunnen waarborgen. Niet te becijferen valt wat dit betekent voor de betrokkenheid van medewerkers. Groei is daarbij geen doel maar vrucht van goed ondernemerschap.

Het regionale denken wordt versterkt door inclusief denken betreffende mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt. Breman overbrugt die afstand waardoor medewerkers met een arbeidsbeperking volwaardig betrokken worden. Een bedrijf als werkgemeenschap zonder oogmerk van winstmaximalisatie, waar de hoeken van het land niet gemaaid worden, maar beschikbaar zijn voor collega's met beperkingen, biedt ruimte voor een echte participatiesamenleving. Waar elke medewerker gezien is en bij naam aangesproken kan worden in zijn eigen lokale gemeenschap. ■

Auteur

Risco Balkenende is Algemeen Manager Breman Installatiegroep.

Meer lego dan ego

DOOR KAREL GROEN Voor de Nederlandse burgers en bedrijven is een goede samenwerking met buurlanden belangrijk. Dichtbij in Duitsland en België zijn kansen op het gebied van economie en werkgelegenheid.

De realiteit leert dat er gezamenlijke tijd en inzet nodig is, om grensoverschrijdende samenwerking te ontwikkelen en succesvol te doen zijn. Nauwe samenwerking met grensregio's (Euregio's) is noodzakelijk om grensoverschrijdende samenwerking te doen slagen. De ChristenUnie ziet het belang van een nauwe samenwerking met de buurlanden en wil ermee aan de slag.

Werk

De werkloosheid is op dit moment hoog. Langs de grens in Noord-Nederland is sprake van werkloosheid tot wel 13%, terwijl deze net over de grens in Duitsland (Emsland) minder dan 3% bedraagt. Oorzaak hiervan is dat Duitsland sterke familiebedrijven heeft en men op kwaliteit en kosten concurrerend is. Door lagere lonen en verschil in regels, taal en cultuur gaan nog weinig Nederlanders over de grens aan de slag. Gemeenten en UWV werken aan bemiddeling over de grens, maar Nederlanders zitten nog teveel in hun comfortzone en onbekend maakt onbemind. Samenwerking vanuit het onderwijs (ROC's) impliceert dat jongeren stages en banen bij de burens kunnen krijgen. Dit gebeurt nu nog maar mondjesmaat. Het duale onderwijssysteem in Duitsland is meer gericht op vakmanschap en verantwoordelijkheid door de bedrijven. Nederlandse scholen zijn goed in een breed aanbod en hebben ruimte voor creativiteit.

Duurzaamheid

De Eems Dollard Regio (EDR) excelleert op het gebied van duurzame windenergie, zowel op land

als offshore. Ostfriesland (Duitsland) leeft letterlijk en figuurlijk van de wind en de Eemshaven in Groningen profiteert van groeiende dienstverlening aan windparken op zee. Jongeren kunnen op het Noorderpoortcollege zelfs een opleiding 'windtechnician' volgen. Duitse windmolenindustrie en Nederlandse dienstverlening vullen elkaar dus uitstekend aan.

Duurzaamheid gaat om rentmeesterschap en een verantwoorde omgang met de natuur en de middelen die wij ontwikkelen. Duitsland heeft moderne technologie voor opwekking van energie (onder andere wind en biomassa). Nederland is sterk in dienstverlening, verkoop en logistiek. Voorop hierbij staat de vermindering van uitstoot van CO₂. Overheden dienen moedige keuzes te maken en hieraan consequent vast te houden. Lange termijn beslissingen zijn belangrijk en vereisen moed en vasthoudendheid van politici. Het E.E.G. (Erneuerbare Energie Gesetz) van de Duitse Bondsregering is een voorbeeld van consequent duurzaamheidsbeleid. Nadeel van het Duitse systeem is dat het duur is voor de burgers, zij betalen in de energieprijzen mee aan de investeringen. Energiecentrales in de Eemshaven zijn veelal gasgestookt en een nieuwe kolencentrale staat in de startblokken. Niemand wil deze oude technologie meer, alleen is hiertoe al decennia geleden besloten en kun je de miljoeneninvesteringen niet zomaar ongedaan maken. Nederland loopt helaas achter de feiten aan en is heel laat met de ontwikkeling van een degelijk en duurzaam energiebeleid.

GELOVEN IN GRENDOVERSCHRIJDENDE SAMENWERKING

Regels

Grensoverschrijdende samenwerking wordt negatief beïnvloed door verschillende nationale regels. Europa moet zeker niet alles voorschrijven, maar meer uniformiteit en Europese afstemming is noodzakelijk. Grote verschillen op het gebied van regelgeving leiden tot afstand tussen burgers in buurlanden. Hierdoor worden mensen belemmerd om met elkaar samen te werken. Ook hier geldt: minder regels is vaak beter. Op dit moment is er een werkgroep Grensoverschrijdende Samenwerking (GROS) actief vanuit het ministerie BZK met provincies en Euregio's. Er dient hierbij nog meer medewerking en daadkracht te komen vanuit de landelijke en provinciale politiek, om knelpunten blijvend op te lossen. Actueel is het Duitse plan voor tolheffing, waarbij eigen burgers worden gecompenseerd en ook alle binnenwegen worden belast. Dit vraagt om een Europese aanpak. Helaas prevaleert de nationale politiek nog te vaak boven het internationale belang. Ook wat betreft accijnzen en onderwijs (diploma's) dient er nog veel meer te worden geharmoniseerd.

Infrastructuur

Goede wegen en vaar- en spoorverbindingen zijn cruciaal om gebieden over grenzen heen te ontsluiten. Op dit moment werkt de provincie Groningen met Nedersachsen aan een snelle treinverbinding met Bremen naar Hamburg (Wunderline). Verbetering van verbindingen over landsgrenzen heen is cruciaal voor een goede samenwerking. Verschil in beslisstructuren en overlegculturen leiden er toe dat initiatieven onnodig worden vertraagd. Provincies en grensregio's kunnen bijdragen aan een optimale transparantie in samenwerking. Waar een wil is, is een weg.

Subsidie

Subsidie is nodig, niet als doel, maar als efficiënt en effectief middel om grensoverschrijdende samenwerking te stimuleren en te realiseren. Er zijn verschillende Europese subsidies (onder andere EFRO, INTERREG, Leader etc.). Het INTERREG A subsidieprogramma voor grensoverschrijdende samenwerking wordt door Brussel heel belangrijk gevonden. Voor de nieuwe periode 2014-2020 wordt deze subsidie daarom verder verhoogd. Van belang is de blijvende inzet hierbij van provincies

in de projectontwikkeling. Hierbij dient naast innovatie (topsectorenbeleid) ook te worden gekeken naar maatschappelijk relevante thema's. Denk hierbij onder meer aan werkgelegenheid, veiligheid, cultuur, toerisme, demografische ontwikkeling en gezondheid. Dankzij Europese subsidie kunnen we niet alleen praten, maar ook projecten ten gunste van de Eems Dollard Regio doorvoeren.

Uitdaging

Nederland heeft vanuit een individualistische en humanistische visie veel organisaties samengevoegd en gereorganiseerd. Ons land heeft een sterk Angelsaksische gerichtheid, hierbij horen centrale macht en grote instituten. Duitsland heeft zich na de oorlog sterk decentraal ontwikkeld, de regio beslist zoveel mogelijk zelf. Wat is een christelijke houding? Aandacht voor de menselijke maat (noaberschap) en samenleven met je naaste over grenzen heen betekent: geloven in grensoverschrijdende samenwerking. Ondanks gebrokenheid en complexiteit gaan we elkaar steeds beter begrijpen. Luister naar elkaar en zoek de verbinding. Samenwerken met andere landen verrijkt je leven. Het Emsland (katholiek) en Ostfriesland (protestant) hebben duidelijke christelijke wortels. In de praktijk blijkt dit uit de aandacht voor het collectieve optreden en de gerichtheid op de lange termijn. Veel meer Lego (samen bouwen) dan Ego (jezelf centraal stellen), zoals in Nederland, waar het individuele belang door de secularisering in de maatschappij veelal heilig is verklaard.

Taak ChristenUnie

De ChristenUnie kan zich in haar politiek richten op het verbinden (duurzame samenwerking) en harmoniseren (regels en beleid). De Eems Dollard Regio werkt graag mee om de ambities voor een doelgerichte samenwerking met het Duitse buurland in een concrete grensagenda op te pakken. Geloven in een grensoverschrijdende samenwerking betekent intensieve inzet om belemmeringen weg te nemen en kansen te verzilveren! ■

Auteur **Drs. Karel A. Groen** is directeur van de Eems Dollard Regio (EDR) en voorzitter van de Provinciale Unie ChristenUnie Drenthe. Hij schreef dit artikel op persoonlijke titel.

We leven op de pof

NAAR EEN
REGIONALE &
CIRCULAIRE
ECONOMIE

DOOR CARLA DIK-FABER De werkloosheid daalt, de woningmarkt komt weer op gang en het consumentenvertrouwen krabbelt langzaam weer op. Het lijkt erop dat we de economische crisis achter ons laten. Dat is goed nieuws, natuurlijk. Maar laten we niet de lessen vergeten die de economische crisis ons heeft geleerd en op de oude voet verder gaan.

We leven op de pof

In onze huidige, lineaire economie worden producten gemaakt die aan het eind van hun levensduur worden vernietigd. Zowel uit economisch als ecologisch oogpunt is dit productiesysteem niet langer verantwoord. Ecologisch niet, omdat grondstoffen steeds schaarser worden. Maar ook economisch niet, omdat die grondstoffen steeds meer waarde vertegenwoordigen. Een lineaire economie leidt tot vernietiging van kapitaal en grondstoffen. Onze economie - onze manier van produceren en consumeren - gaat de draagkracht van de aarde te boven. In 2013 viel *earth overshoot day* op 20 augustus. Op die datum hadden we alle natuurlijke grondstoffen gebruikt

die de aarde dat jaar kon produceren. Ieder jaar is die datum weer een beetje vroeger in het jaar, dit jaar viel deze dag op 19 augustus. We leven op de pof en dat veroorzaakt een ecologische crisis. Omdat de aarde, Gods schepping, zich daarvan niet kan herstellen, is dit misschien nog wel ingrijpender dan de economische crisis.

Kringlopen

Een circulaire economie daarentegen gaat uit van kringlopen. Biologisch materiaal wordt aan het eind van de levensduur van een product 'teruggegeven' aan de natuur. En technische onderdelen van een product worden opnieuw gebruikt. Dit vraagt een omslag in ons economische systeem. Al in het ontwerpproces wordt rekening gehouden met hergebruik van onderdelen en scheiding van grondstoffen. Onlangs was mijn fotocamera defect. Het was veel goedkoper om een nieuw toestel aan te schaffen dan om het oude toestel te laten repareren, terwijl maar één onderdeel vervangen moest worden. Herkenbaar? Op deze manier groeit de afvalberg onverantwoord. Duurzaam gebruik van goederen en hergebruik krijgen nauwelijks een kans.

‘Een kant-en-klare lasagne gaat maar liefst over 10 tot 15 schijven voordat die in het schap ligt. De weg van boer tot bord is lang, te lang.’

lets anders om ons zorgen over te maken is het grote aantal afvalverbrandingsinstallaties in ons land. Dit zorgt ervoor dat er veel minder afval wordt gerecycled dan mogelijk is. Financiële belangen (ook van gemeenten) maken het lastig om deze overcapaciteit aan te pakken. Het importeren van afval uit Engeland en zelfs Napels biedt voorlopig soelaas, maar is op termijn natuurlijk geen houdbare situatie.

Japanners leren van Etten-Leur

Onlangs was ik op werkbezoek in Etten-Leur. Daar worden verschillende afvalstromen apart ingezameld in containers bij winkelcentra. Klanten brengen hier hun plastic, papier, textiel, glas en blik. De zakken worden gewogen door mensen met afstand tot de arbeidsmarkt. Per kilo ‘afval’ ontvangen de klanten een bedrag in de vorm van een statiegeldbon, die zij bij een supermarkt naar keuze kunnen inleveren. In combinatie met de invoering van Diftar halveerde de hoeveelheid restafval in 1 jaar tijd en bereikte deze gemeente een percentage afvalscheiding van 72%. De hoeveelheid zwerfafval daalde aanzienlijk. Etten-Leur laat zien dat het mogelijk is om een overgang te maken van een afvaleconomie naar een circulaire economie. Het is daarom onbegrijpelijk dat landelijk volop de discussie wordt gevoerd over het afschaffen van statiegeld. Intussen komen delegaties uit Australië en Japan op bezoek in Etten-Leur om te zien hoe succesvol het statiegeldsysteem is.

Delen is het nieuwe hebben

In de nieuwe economie blijven producenten eigenaar van hun product. Ons huidige economische systeem draait om het vergaren van goederen. Bezit geeft status. In de nieuwe, circulaire economie gaat het echter veel meer om toegang tot goederen. We ontlenen geen status meer aan het bezit van goederen, maar vinden het prima om voor het gebruik daarvan te betalen. Het gaat om een economie waarin minder waarde wordt toegekend aan eigendommen en waarin het delen daarvan belangrijker wordt. Een heel Bijbelse gedachte. Wie om zich heen kijkt, ziet inspirerende voorbeelden, die voor alle betrokkenen - en vaak ook voor het milieu - voordeel opleveren. Het delen van je auto is niet alleen meer voor milieugoeroes. Veel woningeigenaren huren hun verwarmingsketel inclusief onderhoud

en het bedrijfsleven financiert duurzame investeringen (bijvoorbeeld led verlichting) met lease-contracten. Burgers nemen zelf het initiatief in hun wijk en vormen coöperaties voor hun zorg, voedsel en energie. De burger als prosument.

Nederland: gas, gas, gas

De overheid moet ruim baan geven voor initiatieven vanuit de samenleving, maar loopt hopeloos achter met beleid en wet- en regelgeving. Het Groningse gas raakt op en de focus van het Rijk ligt op schaliegas en Nederland als gasrotonde van Europa, om daarmee krampachtig de positie van Nederland als gasland vast te kunnen houden. We weten echter nu al dat fossiele grondstoffen eens uitgeput zijn. Hoe slim is het om te investeren in een energievoorziening die eindig is? In Haarlem wil een groep enthousiaste vrijwilligers verenigd in DE Ramplaan, de wijk voorzien van duurzame energie door het plaatsen van 1500 zonnepanelen op bedrijfsgebouwen. Ik was bij hen op bezoek en ben onder de indruk van hun doorzettingsvermogen. Onduidelijke regels, administratieve lasten en technisch niet-relevante eisen zorgen ervoor dat dit initiatief ondanks jaren van inzet nog niet van de grond is gekomen. Zo zijn er veel voorbeelden overal in het land. Energieopwekking door burgers is de participatiesamenleving in optima forma en levert een bijdrage aan een duurzame energievoorziening.

We eten olie

De aandacht voor voedsel is nog nooit zo groot geweest. Dierziekten, vleesfraude en recent de boycot uit Rusland zorgen ervoor dat onze voedselvoorziening en de positie van boeren en tuinders hoog op de agenda staan. Supermarkten beloven meer groenten en fruit van eigen bodem te promoten en burgers tonen zich hier enthousiast voor. Dat is hartverwarmend. Tegelijk is het ook triest

Samenvatting

- Onze economie moet zich hervormen tot een circulaire economie (recycling producten).
- Daarin gaat meer om toegang tot dan bezit van goederen.
- Grootschaligheid biedt voor veel hedendaagse problemen (rond energie, voedsel, zorg) geen oplossing.
- De overheid moet ruim baan geven aan deze ontwikkelingen en dit niet frustreren.

om te zien dat er een crisis voor nodig is om deze beweging op gang te brengen. De vraag is ook hoe lang dit stand houdt. In een open wereldmarkt is de prijs leidend. Carolyn Steel schreef in haar boek *De hongerige stad* dat we olie 'eten'. Producten worden de wereld over gesleept en gaan soms over zeven stappen in de keten, voordat die bij de consument terecht komen. Een medewerker van een grote supermarktorganisatie vertelde dat de kant-en-klare lasagne maar liefst over 10 tot 15 schijven gaat, voordat die in het schap ligt. De weg van boer tot bord is lang, te lang.

Peren uit China

Met de toegenomen aandacht voor voedsel zijn er veel kansen voor regionalisering van onze voedselproductie. Voor onze voedselvoorziening kunnen we natuurlijk niet terug achter de Hollandse dijken, maar regionalisering op de schaal van Europa is onvermijdelijk. Bijvoorbeeld door minder diervoeder te importeren uit Zuid-Amerika. Het kabinet wil samen met boeren en tuinders op zoek naar nieuwe exportmarkten, nu Rusland de grenzen heeft gesloten. Het zou goed zijn om ons daarbij minder te richten op 'Verwegistan', maar juist Europees (bijvoorbeeld Zuid-Duitsland) mogelijkheden te benutten. Moeten we er blij mee zijn dat onze peren naar China worden geëxporteerd? Voor de langere termijn zal het steeds moeilijker zijn om nieuwe markten aan te boren en onze exportpositie vast te houden. Nederland is een klein land en het is onmogelijk de wereld vanuit Nederland te voeden, zoals de VVD wil. Intensivering van de landbouw heeft grenzen.

We zullen steeds meer de omslag moeten maken van export van producten naar export van kennis. Niet de grootste landbouwexporteur van de wereld willen worden, maar de beste landbouwproducent en exporteur van kennis. Niet onze melkproducten exporteren naar India, maar een Indiase boer helpen in de specifieke omstandigheden zo efficiënt en duurzaam mogelijk te produceren. Hier is moed voor nodig, omdat het verkopen van kennis economisch gezien veel minder interessant is. Uit het oogpunt van internationale solidariteit en duurzaamheid (en realisme) is er echter geen andere weg.

Einde mondialisering in zicht?

De gevolgen van de vliegramp met de MH17 hebben de wereld wakker geschud. In de eerste

plaats vanwege het verlies van zoveel mensen. Een groot persoonlijk drama. Nederland en in het bijzonder de vele families zullen dit verlies altijd met zich meedragen. Niet eerder bleek ook hoezeer de mondiale economieën met elkaar verweven zijn. Nederland is afhankelijk van Rusland voor de energievoorziening. Boeren en tuinders hebben grote exportbelangen. De houding van Rusland vraagt op z'n minst om een herbezinning. Willen we nog zo afhankelijk zijn van landen met een discutabel regime? Mondialisering is een feit, maar het is goed om te zien dat de vliegramp – met alle ellende die er ook is – een discussie op gang heeft gebracht. Mondialisering heeft ons niet gebracht wat we ervan verwacht hebben. Hoe gezond en houdbaar is het als onze landbouwsector zo productie- en exportgedreven is met veelal minimale marges? Hoe lang zal onze economie nog kunnen draaien op fossiele grondstoffen en hoe duurzaam is dat? Is het niet heel veelzeggend dat steeds meer mensen zich lokaal organiseren in coöperaties? Grootschaligheid is niet meer het antwoord op veel van de problemen waar mensen tegenaan lopen.

Conclusie

Mensen willen zelf duurzame energie opwekken. Bewuste consumenten willen weten hoe hun voedsel geproduceerd is en waar het vandaan komt. Mensen die zorg nodig hebben kopen zelf zorg in met een persoonsgebonden budget of verenigen zich in zorgcoöperaties, omdat grootschalige zorginstellingen niet het maatwerk bieden dat aansluit bij hun behoeften. Het is de taak van de overheid om ruim baan te geven aan deze ontwikkelingen en dit niet te frustreren. Ook is het belangrijk dat de overheid erop toeziet dat alle burgers de kans krijgen hiermee aan de slag te gaan, ook zij die bijvoorbeeld geen sociaal netwerk hebben of minder geld te besteden hebben. De wereld is in verandering. Zowel uit ecologisch, sociaal als economisch oogpunt is het nodig om grootschaligheid en in het verlengde daarvan mondialisering opnieuw te doordenken. ■

Auteur Carla Dik-Faber is Tweede Kamerlid voor de ChristenUnie.

Draag bij aan de toekomst van christelijke politiek

Groen van Prinsterer begon in de negentiende eeuw op eenzame wijze aan christelijke politiek in Nederland. Nu, anderhalve eeuw later, is er een stevige politieke traditie ontstaan, die zelfs internationaal verspreid wordt. Het wetenschappelijk instituut van de ChristenUnie wil die unieke en prachtige denktraditie verder ontwikkelen, zodat die voor de Nederlandse politiek toepasbaar blijft. Het WI wil ChristenUnie-politici daarmee dienen, zodat die vanuit een actuele visie vraagstukken in bijvoorbeeld economie, zorg en onderwijs kunnen behandelen. Steeds vanuit het motief van Groen: politiek bij een open Bijbel.

De afgelopen periode hebben we bijvoorbeeld veel aandacht besteed aan de participatiesamenleving, onder meer via de Groenlezing van Govert Buijs (*De eeuw van de burger*) en het onlangs gepubliceerde boek *Coöperatiemaatschappij* (zie ook pagina 28 e.v.). De komende periode zetten we de onderwijsvrijheid - nauw verbonden met de ontstaansgeschiedenis van christelijke politiek in Nederland! - in de schijnwerpers (op 1 november presenteren we het boek *De school van de burger* op een onderwijscongres).

Om dit soort onderzoek te kunnen blijven doen en zo de christelijke politiek te blijven dienen hebben wij uw steun nodig. Dat kan nu als donateur. Maar ook door middel van een nalatenschap. Meer informatie vindt u op onze website: wi.christenunie.nl/nalaten

Wouter Beekers
Directeur WI

Onze doelstelling

Het Wetenschappelijk Instituut (WI) van de ChristenUnie slaat bruggen tussen de christelijk-sociale traditie, de dagelijkse politiek en de toekomstvisies. We doen dat door het uitbrengen van publicaties (boeken en het tijdschrift *Denkwijzer*) en het organiseren van congressen, discussies, cursussen en lezingen. Zo willen wij een stem zijn in de publieke opinievorming, en christenpolitici van dienst zijn in plaatselijke gemeenten, provincies, Den Haag en Brussel.

WI en ANBI

Het Wetenschappelijk Instituut (WI) van de ChristenUnie is een Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI). Over uw nalatenschap hoeft u geen belasting te betalen.

Privatis

Het boek beoogt bij te dragen aan: 1) het weer in positie brengen van de nationale overheid als “hoeder van publieke belangen”, 2) herstel van maatschappelijke verbindingen, 3) en herstel van maatschappelijke verhoudingen.

Private belangen winnen

Is dat nodig dan? Jazeker. Kuiper stelt dat de politiek haar primaat is kwijtgeraakt en dat private belangen het steeds winnen van publieke belangen, hetgeen tot verval leidt (35).

In de jaren '80 is onder leiding van toenmalig premier Ruud Lubbers de Nederlandse privatiseringspolitiek ingezet. Men werd daarbij 'geïnspireerd' door het Engelse experiment (Thatcher), met als verschil dat het Nederlandse privatiseringsbeleid sterker voortkwam uit een overheidsbelang (kosten drukken) dan uit ideologische overwegingen. Het Verenigd Koninkrijk wist dit denken succesvol de EU 'in te fietsen', waarmee ook in de Europese interne markt het publieke belang ondergeschikt raakte aan economische deelbelangen (149).

Aan de hand van drie beeldbepalende voorbeelden (post & telefonie, NS en elektriciteit) schetst Kuiper een onthutsend beeld van de parlementaire besluitvorming. Bijvoorbeeld de post die “per ongeluk” werd mee geprivatiseerd (91).

Nationale politiek blind

Kuipers boek levert een belangrijke bijdrage aan ons denken over de relatie tussen samenleving, overheid en markt. Desalniettemin heb ik één centraal kritiekpunt: de focus op de EU en de interne markt als boosdoener dreigt de aandacht af te leiden van het onthutsende gebrek aan verantwoordelijkheidsbesef van de Nederlandse overheid en ons nationale parlement.

Voor alle duidelijkheid: ik trek Kuipers stelling over de dominantie van de neoliberale ideologie in het interne markt project niet in twijfel. Ik heb echter mijn twijfels bij het belang dat Kuiper hecht aan deze verklaring voor de doorgeschoten privatiseringspolitiek in Nederland. Zijn kritiek op de EU en de interne markt maskeert de rol van het nationale parlement dat heeft zitten “slapen”, verblind door een geloof in het neoliberale gedachtegoed.

DOOR TRINEKE PALM *In De terugkeer van het algemeen belang* schetst ChristenUnie-senator Roel Kuiper het privatiseringsverdriet van Nederland – “verdriet over de teloorgang van zeggenschap over aangelegenheden die de eigen samenleving raken” (15). Ook voor de lezers die bekend zijn met het rapport van de enquêtecommissie die onder leiding van Kuiper het Nederlandse privatiserings- en verzelfstandigingsbeleid onderzocht, biedt dit boek voldoende 'nieuws'.

Roel Kuiper
De terugkeer van het algemeen
belang. Privatiseringsverdriet en de
toekomst van Nederland
Amsterdam: Van Gennep
2014
ISBN: 9789461642622
€ 17,90

eringsverdriet

Calimero-denken

Kuiper schetst een beeld van Nederland als ingeklemd tussen drie grootmachten (Verenigd Koninkrijk, Duitsland en Frankrijk) en van een Europese Unie die wordt gedomineerd door de politiek van grote lidstaten die een schimmig intergouvernementeel machtspel spelen (144).¹ Deze weergave is een vorm van Calimero-denken die kan afleiden van de eigen verantwoordelijkheid. De Big 3 zijn bijzonder divers op tal van terreinen, ook op het gebied van privatisering en verzelfstandiging en de rol van de markt in het algemeen. Nederland heeft zelf in haar Atlantische oriëntatie besloten navolging te geven aan het Britse experiment. Dat terwijl, zoals Kuiper aangeeft, Duitsland toch Nederlands belangrijkste handelspartner is (141). Duitsland is, evenals Frankrijk en andere lidstaten, veel beter in staat gebleken haar publieke belang te beschermen tegen inmenging van de interne markt.

Europa 'gebruikt'

Aangezien andere EU-lidstaten er wel, of in ieder geval veel beter, in zijn geslaagd te voorkomen dat interne markt-regels van toepassing werden op hun publieke diensten, lijkt dit er eerder op te wijzen dat de Nederlandse politiek Europa heeft gebruikt voor de eigen agenda.

De interne markt ideologie van de EU en de Nederlandse privatiseringspolitiek komen beide voort uit een grotere paradigmashift die met het neoliberale denken van de econoom Friedman door Thatcher en Reagan dominant is geworden. De EU centraal stellen als de grote boosdoener vertekent het beeld. Het is de neoliberale ideologie die zowel in de EU als in Nederland van grote invloed is (geweest).

Kortom, door de focus op de interne markt van de EU wordt het privatiseringsverdriet bijna het gevolg van iets dat ons is overkomen, in plaats van een consequentie van het (gebrek aan) handelen van de Nederlandse politiek.

Een alternatief

Voordat we onze pijlen richten op het Europese neoliberale project moeten we definiëren wat dat Nederlandse publieke belang is. In het laatste deel van het boek reikt Kuiper een alternatief verhaal

aan, waarin hij overtuigend laat zien, op een wijze die ook voor een breder publiek toegankelijk is, dat het christelijk politieke denken hiervoor belangrijke aanknopingspunten biedt. Voortbouwend op het werk van de Engelse historicus Ferguson bekritiseert Kuiper het "betonnen verhaal over de voordelen van groot-schaligheid" (175). Civil society en instituties geven sturing aan het economisch leven. Waar deze sturing met privatisering verdwijnt, ontstaat er een "Darwiniaanse economie – een gevecht van allen tegen allen" (180). Kuiper doet zeven voorstellen voor een antwoord op de problemen van het gevoerde privatiseringsbeleid, waaronder een versterking van de provinciale overheden (191).

Algemeen belang

Een duurzaam antwoord op de privatiseringsideologie gaat echter dieper dan concrete voorstellen voor een institutionele herziening. Kuipers 'nieuwe' verhaal van het algemeen belang is geworteld in het christelijk politieke denken over moreel kapitaal en het denken over een sociaal contract in de lijn van Althusius. Hierbij staat niet het deelbelang voorop, maar gemeenschappelijke doelstellingen en een persoonlijke bereidheid er te zijn voor anderen. Een politieke inzet voor het algemeen belang schept waarborgen voor ieders vrijheid en kaders voor de behartiging van ieders individuele belang – niet andersom (194). Dan is herstel van maatschappelijke verhoudingen en verbindingen mogelijk.

De terugkeer van het algemeen belang is dus gebaat bij dienstbare politici die de publieke zaak zijn toegedaan (194). Kuipers boek nodigt uit de handschoen op te pakken. ■

Noot ¹ Deze kritiek op het intergouvernementalisme zou kunnen leiden tot een pleidooi voor een sterkere supranationalisering. Echter, dat is bij Kuiper, geheel in lijn met het denken van de (voorgangers van de) ChristenUnie, beslist niet het geval.

Auteur **Trineke Palm Msc** is promovenda aan de Vrije Universiteit Amsterdam (afdeling Politicologie & Bestuurskunde) en fellow van het WI.

COöperatiemaatschappij

DOOR WOUTER BEEKERS **Het is bijzonder om te zien dat in onze tijd vele nieuwe maatschappelijke initiatieven ontstaan. En het is mooi dat de overheid daarop reageert. Maar haar houding richting de samenleving moet er geen zijn van: doen jullie het dan maar zelf. Ook de overheid moet leren op een nieuwe manier samen te werken.**

Broodfondsen

'De herovering van de solidariteit', zo luidde de veelbelovende titel van een krantenartikel van Pieter Hilhorst drie jaar geleden. De latere Amsterdamse wethouder was toen nog fulltime publicist, zzp'er welteverstaan. En ook een zzp'er moet zich verzekeren tegen zaken als arbeidsongeschiktheid. Hiervoor was iemand als Pieter Hilhorst aangewezen op commerciële verzekeraars en tussenpersonen, die via de kleine lettertjes stilzwijgende verlengingen van vele jaren opdrongen en zoveel uitzonderingsbepalingen hanteerden dat het in feite nooit tot uitkering kwam. 'Legale oplichters' waren het in de ogen van Hilhorst. Volgens Hilhorst was het tijd voor een alternatief. Mensen konden beter zelf hun onderlinge solidariteit organiseren: dicht bij huis. Hij hoefde het alternatief niet uit te vinden, enkele jaren daarvoor waren de eerste 'broodfondsen' opgericht. Zij zijn gebouwd op persoonlijk contact en vertrouwen. Twintig tot vijftig mensen leggen een buffer aan van twee- tot drieduizend euro. Bij ziekte van een van hen wordt een uitkering betaald uit deze individuele buffers, voor een maximale termijn van twee jaar. Het broodfonds waaraan Hilhorst deelnam kreeg pas anderhalf jaar na de oprichting te maken met

een langdurige ziekte, een van de leden kampte met een burnout. Het fonds had toen al dertigduizend euro in kas, 'een kleine overwinning op de grote verzekeringsgiganten,' aldus Hilhorst. Voor de opgebrande zzp'er werd solidariteit heel concreet, toen hij van tientallen mensen een storting op zijn bankafschrift zag. Bovendien kon hij door zijn broodfondscollega's geholpen worden bij een carrièreomslag.¹

Alternatieve economie

De broodfondsen laten zien hoe mensen vandaag de dag de economie en de solidariteit heruitvinden: dichtbij huis, persoonlijk. Dat is verrassend te noemen. Tot voor kort waren er velen die meenden dat onze samenleving haar sociaal kapitaal nagenoeg verloren was. Gewezen werd dan op de gevolgen van de individualisering en de opkomst van de netwerksamenleving, die maakt dat verbanden tussen mensen minder hecht zijn. Gewezen werd ook op de globalisering, die maakt dat mensen zich vaak niet met hun eigen omgeving verbinden, maar bijvoorbeeld via internet met mensen wereldwijd.

Maar juist binnen deze nieuwe context zien we ook nieuwe initiatieven ontstaan: wijkbibliotheken waarvoor sluiting dreigt worden overgenomen door buurtbewoners; bewoners, verenigd in een coöperatie, nemen huizen over die op de sloopnominatie staan; ouders richten samen een crèche op en houden die draaiende door op vrijwillige basis zelf mee te werken; met de straat richten mensen een energiecoöperatie op om goedkoper duurzame energie te produceren. Sociale actie manifesteert zich tegenwoordig minder vaak op het Malieveld, mensen proberen in hun eigen omgeving vorm te geven aan een alternatieve samenleving. Dat is overigens evengoed een vorm van maatschappijkritiek op het ontbreken van de menselijke maat in de bureaucratieën van onze tijd. Stichting Present, een netwerkorganisatie voor vrijwilligers, formuleert haar

Robert van Putten en Wouter Beekers
Coöperatiemaatschappij
Amsterdam: Buiten en Schipperheijn
2014
ISBN: 9789058818133
€ 12,50

De publicatie is te bestellen (gratis voor donateurs) of te downloaden via: wi.christenunie.nl/cooperatiemaatschappij

doel bijvoorbeeld als volgt: 'We geloven dat de ontmoeting tussen mensen in kwetsbaarheid een antwoord is op de vervreemding en rationalisering van de moderne samenleving.'²

Collaboration & craftmanship

In de internationale literatuur duiken twee termen op die deze initiatieven en gemeenschappen karakteriseren. Het zijn gemeenschappen die draaien om *collaboration*, oftewel samenwerking. Ze zijn gericht op een cultuur van in gezamenlijkheid werken, besluiten en delen. En ze draaien om *craftmanship*: ambachtelijkheid. De verschillende talenten van mensen staan centraal.³

Deze gemeenschappen kunnen op allerlei manieren vormkrijgen: informeel, lokaal, soms in grote groepen, vaak met internet als instrument. Zo delen mensen in hun lokale gemeenschap hun tuingereedschap of auto. Mensen zijn binnen een dergelijke gemeenschap vaak tegelijkertijd producent en consument.⁴

Met een Nederlands woord kunnen we de nieuwe maatschappelijke beweging duiden als een *coöperatieve* beweging. De coöperatie draait om wederzijdse verbondenheid, wederzijdse afhankelijkheid en wederzijds voordeel van elkaars talenten en inbreng. In een coöperatie gaat het niet om weinig tastbare idealistische doelen, maar om gemeenschappen die samen het goede leven willen vormgeven. Het is

niet toevallig dat hun aantal de afgelopen jaren sterk groeit.⁵ In woon-, zorg- of energiecoöperaties brengen mensen hun talenten, hun vak, hun kennis en kapitaal samen. De leden hebben directe zeggenschap over de inzet van de middelen en ze profiteren daarvan wederzijds. Een mooie nieuwe vorm van sociale dynamiek in onze tijd.

Participatiesamenleving?

Ook Den Haag heeft oog gekregen voor deze nieuwe dynamiek. In de Troonrede van september 2013 duidde de regering onze samenleving zelfs als een *participatiesamenleving*. Een maand later verduidelijkte minister-president Rutte om welke verandering het hem ging: 'Vaste verbintenissen en hiërarchie doen er steeds minder toe. De verschillende netwerken waarin mensen functioneren en de emotie van het moment worden belangrijker. Mensen organiseren in die verandering steeds meer zelf en nemen zaken in hun omgeving in eigen hand. Niet omdat het moet, maar omdat het kan en omdat ze het willen.'⁶ Deze herontdekking en herwaardering van de kracht van de samenleving, van het aanwezige sociale kapitaal, is iets wat we moeten koesteren.

Het is ook mooi dat de overheid zoekt naar een nieuwe rol die aansluit bij deze 'participatiesamenleving'. Decentralisatie is daarbij een belangrijk begrip. Niet de Haagse bureaucratie moet bepalen hoe het in ons land gaat. Lokaal, op gemeenteniveau, moet aangesloten worden bij de nieuwe sociale dynamiek.

Valkuilen

Toch dreigt het bij het huidige denken over de participatiesamenleving ernstig fout te gaan. Die fout zit reeds besloten in de manier waarop de regering het begrip in september 2013 introduceerde, door te stellen dat 'de klassieke verzorgingsstaat langzaam maar zeker verandert in een participatiesamenleving'. Zo wordt impliciet een tegenstelling geschapen tussen de overheid en de samenleving. Wat de overheid deed, kan de samenleving nu doen.

Maar wanneer we het hebben over de verzorgingsstaat en de participatiesamenleving, dan hebben we het voor een belangrijk deel over onvergelykbare grootheden. In de nota's van de overheid gaat het over buurtbarbecues, het buurthuis, de buurtbibliotheek of de gedeelde buurttuin.

Noten

¹ P. Hilhorst, 'Het broodfonds' en 'De herovering van de solidariteit' *De Volkskrant* (resp. 12 en 19 juli 2011); ook: P. Hilhorst en J. van der Lans, *Sociaal doe het zelve. De idealen en de politieke praktijk* (Amsterdam 2013) 51-54.

² Formulering op www.stichtingpresent.nl.

³ R. Sennett, *De ambachtsman. De mens als maker* (Amsterdam 2008) en M. Castells, *Communication Power* (Oxford 2009).

⁴ Vgl. interview Roel in 't Veld in *Denkwijzer* (april 2014).

⁵ Bv. Roel van Beest, *Inventarisatie Zorgcoöperaties 2014. Burgerinitiatieven in wonen-zorg-welzijn in Nederland & omstreken* (rapport Aedes-Actiz Kenniscentrum Wonen-Zorg).

⁶ M. Rutte, 'Sterke mensen, sterk land. Over het bezielend verband in de samenleving' (Dreeslezing 14 okt. 2013).

⁷ G. Buijs, *De eeuw van de burger* (Groen van Prinstererlezing WI ChristenUnie; Amersfoort 2014).

Maar bij de hervorming van de verzorgingsstaat gaat het om sociale zekerheid, langdurige thuiszorg, intensieve jeugdzorg etcetera. Dat is wel even iets anders dan een buurtfeestje.

Daarbij kent de netwerksamenleving het gevaar van nieuwe vormen van uitsluiting. De netwerksamenleving vraagt sterke sociale vaardigheden van mensen en is ook wel als een 'diplomademocratie' geduid. Mensen die sociaal minder vaardig zijn, geen goede opleiding hebben, geen sociaal netwerk hebben of om andere redenen kwetsbaar zijn dreigen buiten te boot vallen. Dat vraagt om alertheid, ook van de zijde van de overheid.

Christelijk-sociaal alternatief

Juist in deze tijd biedt het christelijk-sociale denken een mooi alternatief. Het kan inspireren tot een andere, nieuwe route tussen de uitersten van een alomtegenwoordige verzorgingsstaat en zelfredzame participatiesamenleving.

In plaats van de verzorgingsstaat of de participatiesamenleving wordt in de christelijk-sociale traditie veeleer gedacht in termen van een *coöperatiemaatschappij*.⁷ Het goede samenleven is niet het werk van een overheid of van mensen die individueel deelnemen aan een publieke omgeving. Het goede leven ontstaat in het samenspel tussen verschillende maatschappelijke verbanden: mensen, gemeenschappen, organisaties, ondernemers én overheden. Juist veel nieuwe maatschappelijke initiatieven floreren op basis van dit grensoverschrijdende samenspel, denk bijvoorbeeld aan nieuwe zorgmodellen als die van de Eigen Kracht Centrale of nieuwe sociale ondernemingen zoals de Thomashuizen.

Soevereiniteit en subsidiariteit 2.0

Twee kernbegrippen uit de christelijk-sociale traditie helpen ons ook vandaag de dag om aan die samenwerking een goede vorm te geven. In de eerste plaats: het beginsel van soevereiniteit in eigen kring. Het ging de uitvinder, Abraham Kuyper, niet om een tegenstelling tussen maatschappelijke verbanden. Hij benadrukte dat de samenleving tot stand komt door de samenwerking van verschillende, gelijkwaardige maatschappelijke verbanden, met elk hun eigen verantwoordelijkheid. Of het nu gaat om ondernemingen, ziekenhuizen, woningbouwverenigingen, sportclubs, gezinnen of overheden. Het is belangrijk die maatschappelijke kringen

Coöperatiemaatschappij in de praktijk, enkele aanbevelingen uit de publicatie

1. Veranker een uitdaagrecht voor burgers om collectieve voorzieningen in eigen hand te nemen.
2. Veranker een recht op regie van zorgvragers op hun eigen zorgverleningstraject.
3. Verruim de mogelijkheden tot het vormen van kleinschalige woon- of zorgcoöperaties.
4. Werk aan regelarme omgevingen om professionals de ruimte te geven.
5. Stimuleer sociaal ondernemerschap, bijvoorbeeld via overheidsaanbestedingen.

niet te overvragen, maar wel ruimte te geven aan hun eigen idealen en doelen. Het goede samenleven ontstaat door 'coöperatie vanuit eigen kring'. In de tweede plaats: het subsidiariteitsbeginsel. Hierbij gaat het niet om een verabsolutering van decentralisatie. In de kern komt het subsidiariteitsidee neer op een erkenning van het recht van mensen verantwoordelijkheid te nemen in hun leven. Als partner, gezinslid, professional, vrijwilliger, ambtenaar of ondernemer proberen we gestalte te geven aan die verantwoordelijkheid. Juist in deze tijd zien we een grote behoefte om in onze inzet, in ons werk, in ons beroep eer te leggen. Die zoektocht naar beroepseer, naar het ware ambacht, is aanleiding geweest voor het ontstaan van veel maatschappelijke initiatieven. En het recht op verantwoordelijkheid van mensen is behoorlijk beknelde geraakt door een rigide denken in termen van gelijkheid, beheersing en controle. Het is tijd voor meer ruimte voor mensen om eigen vorm te geven aan de manier waarop zij samenleven.

Slot

Het is te koesteren dat mensen in deze tijd nieuwe manieren vinden om samen te leven. Het is mooi dat de politiek meer ruimte zoekt voor dit nieuwe samenleven. De ChristenUnie kan daaraan vanuit haar eigen politieke traditie een waardevolle bijdrage leveren. ■

Auteur **Wouter Beekers** is directeur van het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie. Dit artikel verschijnt naar aanleiding van de WI-publicatie *Coöperatiemaatschappij. Solidariteit niseren in de eenentwintigste eeuw.*

Presentatie ‘Coöperatiemaatschappij’ (Christelijk-sociaal Congres 2014)

Kapitaal in de 21e eeuw

DOOR TEUNIS BRAND De Franse publicatie ging relatief onopgemerkt voorbij, maar toen de Engelse vertaling van *Le capital au XXIe siècle* van de econoom Thomas Piketty verscheen, kon de drukpers aan blijven staan. Van de Engelse editie zijn al meer dan 500.000 exemplaren verkocht en veel vertaalde edities moeten nog verschijnen (de Nederlandse editie verschijnt op 30 oktober 2014 bij uitgeverij de Bezige Bij). En dat terwijl we het hebben over een economische pil van bijna 700 pagina's. Veel beroemde economen (zoals Robert Solow, Paul Krugman, Kenneth Galbraith en Joseph Stiglitz) hebben het boek inmiddels al uitgebreid besproken en becommentarieerd op blogs en in kranten. In Nederland verschijnt binnenkort zelfs een boek over Piketty's boek: *Waarom Piketty lezen? 49 reflecties op 'Kapitaal in de 21e eeuw'*. Wat maakt Piketty's boek zo bijzonder?

Thomas Piketty
Capital in the Twenty-First Century
Harvard University Press
2013
ISBN: 9780674430006
685 pagina's | € 12,90

Eerst moet een misverstand uit de wereld worden geholpen. Ondanks de suggestie die wordt gemaakt door titel en media is Piketty niet de nieuwe Marx. In een interview met de *New Statesman* moest Piketty toegeven dat hij *Das Kapital* niet eens heeft gelezen. Kapitaal betekent voor Piketty ook iets heel anders dan voor Marx. Bij Marx is de essentie van kapitaal het proces van accumulatie (de groei van het kapitaal), waardoor de heersende klasse in toenemende mate controle kan uitoefenen over de productiemiddelen. Voor Piketty betekent kapitaal eigenlijk hetzelfde als vermogen, of het nu gaat om aandelen, staatsobligaties, een huis of een eenvoudige spaarrekening.

Kapitaal steeds belangrijker

De centrale stelling van het boek is dat kapitaal een steeds belangrijkere rol is gaan vervullen in de afgelopen decennia. Om de omvang van kapitaal te duiden, gebruikt Piketty de kapitaal-inkomensratio: de verhouding tussen de hoeveelheid kapitaal en het inkomen dat we jaarlijks verdienen op nationaal niveau. Deze ratio was in Europa in de negentiende eeuw ongeveer zeven (dus zeven keer zoveel vermogen als jaarlijks inkomen) en dit grote aandeel kapitaal was ook nog eens sterk geconcentreerd. De twintigste eeuw lijkt een eeuw geweest te zijn met een afnemende rol voor kapitaal en afnemende vermogens- en inkomensongelijkheid. Wat Piketty echter laat zien is dat deze ontwikkeling van begin twintigste eeuw tot ongeveer de jaren zestig en zeventig zeker klopt, maar dat sindsdien de rol van kapitaal en de ongelijkheid weer sterk aan het toenemen zijn. Het afgenomen belang van kapitaal en de afgenomen ongelijkheid hebben volgens hem vooral te maken met de schokken die de twee wereldoorlogen hebben aangericht. Er vond daardoor kapitaalvernietiging plaats en ook inkomens waren in die tijd veel meer gelijk.

Grote stappen snel thuis

Er is dus sinds de negentiende eeuw sprake van een soort U-curve en het dreigende scenario van Piketty is dat we weer terugkeren naar een samenleving waarin de ongelijkheid net zo groot

is als toen. En die was fors. In de negentiende eeuw bezaten de 10% meest vermogenden maar liefst 90% van al het vermogen en harkte de top 10% met de hoogste inkomens wel 45% van het totale inkomen naar zich toe. Piketty onderbouwt zijn verwachtingen voor de toekomst op basis van de trends in de afgelopen decennia. Daarin zijn vooral het rendement op kapitaal (r) en de economische groei (g) belangrijk. Als kapitaal ongelijk verdeeld is, betekent $r > g$ dat de verdeling alleen maar ongelijker wordt. Volgens Piketty zal het gat tussen r en g groter worden, omdat hij een regime van lage groei verwacht terwijl het rendement op kapitaal zal toenemen door steeds lagere belastingen op kapitaal. Bij de voorspellingen van Piketty moet echter worden aangetekend dat die een hoog grote-stappen-snel-thuis-gehalte hebben. Vaak is het niet meer dan het extrapoleren van een historische lijn in combinatie met een aantal eenvoudige veronderstellingen over toekomstige ontwikkelingen. Naast het toenemende belang van kapitaal laat Piketty zien dat de ongelijkheid ook sterk is gestegen door de groei van topinkomens, met name in de Verenigde Staten: de zogenaamde opkomst van de supermanager. Het aandeel van de lonen in de topinkomens is namelijk gegroeid en het aandeel kapitaalinkomen is gedaald.

Veel data

Piketty heeft veel unieke data verzameld die overzicht geven van bewegingen van ongelijkheid over een erg lange termijn. Er is echter wel wat af te dingen op de data. Piketty gebruikt nooit de Gini-coëfficiënt (een veelgebruikte maatstaf voor ongelijkheid voor de hele inkomens- of vermogensverdeling), maar focust bijna alleen op het aandeel van de top 10% en de top 1%. Daardoor geven zijn grafieken weinig informatie over de verdeling van inkomen en vermogen in de grote groepen daaronder. Wat betreft vermogen gebruikt Piketty de marktwaarde, maar die is aan veel fluctuatie onderhevig, wat een vertekend beeld kan geven. De data betreffen vooral Frankrijk, Engeland en de Verenigde Staten. Een aantal keren gebruikt hij ook data van Duitsland, Japan en Zweden. Nederland zit er helaas niet bij.

Ongelijkheid in Nederland

Toch kunnen we iets zeggen over onze situatie. Recent bracht de WRR immers een publicatie uit met de titel *Hoe ongelijk is Nederland?*. Uit deze publicatie blijkt dat de inkomensverdeling in Nederland wel relatief gelijk is, maar de afgelopen decennia wel is toegenomen. Vooral de verschillen in bruto-inkomens lopen uiteen, terwijl de herverdeling door belastingen en uitkeringen deze toename van ongelijkheid grotendeels corrigeren. Ook blijkt dat het vermogen in Nederland vrij scheef verdeeld is: de 50% minst vermogenden bezit bijna niets, terwijl de 10% meest vermogenden ruim 60% van het vermogen in bezit hebben. Nuance is echter op zijn plaats: de minst vermogenden zijn niet per se armen, het zijn ook goedverdienende huishoudens met een huis dat onder water staat. Ook de vermogenden zijn niet per se de rijken, omdat in de groep vermogenden vooral ouderen zitten met overwaarde op hun huis.

Evaluatie

Piketty heeft een belangrijk boek geschreven dat veel stof heeft doen opwaaien. Hij heeft zonder twijfel het thema van ongelijkheid en het belang van kapitaal weer op de agenda gezet. Tussen de regels door wordt duidelijk dat Piketty ongelijkheid vooral als een probleem ziet. Zijn oplossingen laten daar weinig twijfel over bestaan. Hij toont zich een echte socialist die pleit voor hogere belastingen, zoals hogere erf- en schenkbelasting, toptarieven in de inkomstenbelasting van 80% en zelfs een mondiale belasting op vermogen. Het utopische van de laatste maatregel ziet Piketty zelf wel in, maar volgens hem is het een mooi en nastrevenswaardig toekomstideaal. ■

Auteur Teunis Brand MA MSc is per september gestart als projectmedewerker bij het WI. Hij doet onderzoek naar een dienstbare economie.

Nog een tip voor de lezer met minder tijd:
Er is ook een *De Kleine Piketty* geschreven.
Dit is een samenvatting van de 685 pagina's.

Syb Talma

EEN VOORGANGER MET EEN SOCIALE MISSIE

DOOR GUIDO HOOVELD In 2010 verscheen van de hand van Lammert de Hoop en Arno Bornebroek de biografie *De rode dominee A.S. Talma*. Het is dan een waagstuk als je slechts drie jaar later over dezelfde persoon ook een biografie publiceert. Je moet dan wel iets nieuws te melden hebben, een andere aanpak hebben of tot andere conclusies komen. Dit kan niet echt gezegd worden van het vorig jaar verschenen boek *Syb Talma (1864-1916). Een biografie*. Auteur hiervan is Gerard van Krieken.

De Hoop en Bornebroek hebben hun werk over Talma aangeduid als een intellectuele biografie. In het voorwoord van zijn biografie schrijft Van Krieken dat hij daarin geprobeerd heeft Talma's portret met een fijn penseel te schilderen en details tot hun recht te laten komen. Wat betreft de inhoud leidt dit tot weinig meerwaarde ten opzichte van de biografie van De Hoop en Bornebroek. Het boek van Van Krieken biedt de lezer inderdaad meer details over Talma's persoonlijke en politieke leven, maar is qua onderwerpen een reprise van *De rode dominee*. Van Krieken komt ook niet tot een eigen plaatsbepaling van Talma, hij confronteert zich niet eens met de conclusies van De Hoop en Bornebroek over Talma's politieke erfenis. Dit alles neemt niet weg dat de biografie van Van Krieken een goed en toegankelijk geschreven werk is en uitstekend dient voor een eerste kennismaking met Talma, misschien nog wel meer dan de gedegen studie van De Hoop en Bornebroek.

Sociale kwestie

Syb Talma was minister van Landbouw, Handel en Nijverheid in het confessionele kabinet-Heemskerk (1908-1913). Hij is vooral bekend geworden

Gerard van Krieken
Syb Talma (1864-1916).
Een biografie
Hilversum: uitgeverij Verloren
2013
ISBN: 9789087043544
288 pagina's | € 27,00

door het op zijn naam schrijven van een aantal sociale zekerheidswetten. Talma studeerde theologie in Utrecht en was hervormd predikant in achtereenvolgens Heinenoord (Hoekse Waard), Vlissingen en Arnhem. Terwijl veel jonge dominees zich toelegden op het schrijven van een proefschrift, verdiepte Talma zich als beginnend predikant in de positie van de arbeider. Ontmoetingen met twee leden van de armlastige klasse, welke indruk op hem maakten, zetten hem op het spoor van de arbeidersbeweging en het oplossen van de sociale kwestie.

Hij liet zich daarbij inspireren door de Engelse theoloog en christensocialist Frederick Denison Maurice (1805-1872). In de ogen van Maurice waren in de moderne tijd de arbeiders in een onvrije en niet zelfstandige positie terechtgekomen. Van de ideeën van de Franse Revolutie en Marx verwachtte hij geen heil voor de arbeider. Sociale rechtvaardigheid zou er komen als de maatschappij leefde naar de goddelijke beginselen. Talma voelde zich aangetrokken tot Maurice omdat deze in het christelijke geloof de basis zag voor het verbeteren van de onrechtvaardige positie waarin de arbeidersklasse zich bevond.

In debat met Domela Nieuwenhuis

In zijn tweede predikantsplaats Vlissingen had Talma inmiddels zoveel kennis opgedaan over de sociale kwestie dat hij in debat durfde met Domela Nieuwenhuis. De voorman van de socialisten hield op zondag 23 augustus 1891 een spreekbeurt in deze Zeeuwse stad. Nadat Domela Nieuwenhuis na anderhalf uur was uitgesproken, nam Talma het woord. Hij maakte het socialistische Kamerlid het verwijt dat hij leugen- en lastertaal gebruikte en halve waarheden verkondigde. Er volgde een lange en memorabele discussie. Aan het einde van de bijeenkomst nodigde Talma de aanwezigen uit naar de kerkdienst te komen waarin hij die avond voor zou gaan. De preek die hij hield in die dienst ging over een tekst uit Jesaja. Sinds de tijd van deze bijbelse profeet was er volgens Talma weinig veranderd in de positie van de arbeiders. De rijken hielden hen er nog steeds onder. Hij had er begrip voor dat de arbeiders hun heil zochten bij het socialisme. Uiteraard voegde hij hieraan toe dat dit een verkeerde keus was. Blijkbaar had Talma een goede indruk gemaakt op de aanwezigen in

de dienst. Enige tijd daarna klopten namelijk twee scheepsbouwarbeiders bij zijn pastorie aan met de vraag of hij ze catechisatie wilde geven.

‘De leeuw van Patrimonium’

In Vlissingen werd Talma ook begunstiger van het protestantse werkliedenverbond Patrimonium. Als kersvers lid van deze vereniging bezocht hij het beroemde, eerste Christelijk Sociaal Congres. Hij viel tijdens dit congres op door onomwonden te pleiten voor het stakingsrecht. Ook ging hij in het openbaar in discussie met de bekende gereformeerde theoloog Bavinck.

Binnen Patrimonium maakte Talma naam. Hij hield vele spreekbeurten voor plaatselijke afdelingen, trad toe tot de Raad van Advies en nam in 1900 het hoofdredacteurschap op zich van de periodiek van deze vereniging. Hoewel hij nooit het voorzitterschap ervan heeft bekleed zag men hem op een gegeven moment als dé man van dit protestantse werkliedenverbond. Het leverde hem de bijnaam ‘de Leeuw van Patrimonium’ op.

Winst op Troelstra

Ondertussen was hij in het vizier gekomen van ARP-leider Abraham Kuyper. Dankzij hem werd hij in 1897 tot lid van het Centraal Comité (het landelijke bestuur) van de ARP verkozen. Bij de verkiezingen voor de Tweede Kamer in 1901 wees deze partij hem aan als kandidaat voor het district Tietjerksteradeel. In dit district moest hij het opnemen tegen de leider van de Sociaal Democratische Arbeiders Partij (SDAP), Pieter Jelles Troelsta. Deze had Talma en de ARP openlijk uitgedaagd om met hem de strijd aan te gaan. Volgens Van Krieken konden Talma en zijn partij er niet onderuit om met Troelsta in het duel te treden. Weigerden zij, dan zou om Talma altijd het aura blijven hangen dat hij verzaakt had op het moment dat het er op aankwam. Tegelijkertijd nam de ARP met de kandidaatstelling van Talma in Tietjerksteradeel een groot risico. Zou Talma het van Troelsta verliezen, dan was dat een teken dat de christelijke arbeiders geen vertrouwen in hem en de ARP hadden. Zijn politieke loopbaan zou in de knop geknapt zijn. Gelukkig voor Talma werd het niet de dood maar de gladiolen. Met een overmacht van bijna 2.000 stemmen wist hij Troelsta te verslaan. De winst van Talma was zo groot dat een tweede ronde niet eens meer nodig was.

Spoorwegstakingen 1903

Talma's eerste periode als Kamerlid viel gelijk met de regeerperiode van het kabinet-Kuyper. Dit kabinet verbruide het bij de arbeidersklasse doordat het na de spoorwegstakingen van 1903 met wetsvoorstellen kwam die ambtenaren en spoorwegpersoneel verboden te staken (de 'dwangwetten'). Als steunpilaar van het kabinet kreeg ook Talma het zwaar te verduren. Hij had zich tegen de stakingen uitgesproken. Volgens Talma waren die niet gericht op het verbeteren van de arbeidsvoorwaarden maar eenvoudigweg een machtsgreep van de socialisten. Met de dwangwetten had hij daarom geen moeite. Het kwam hem in de Kamer op de hoon van de SDAP te staan. Deze partij verweet hem dat, als het kapitalisme in gedrang kwam, het met zijn liefde voor de vakbeweging en zijn christelijke idealen snel gedaan was.

Sociale zekerheidswetten

Het kabinet-Kuyper verbruide het bij de arbeiders niet alleen door de dwangwetten. Het maakte de verwachtingen met betrekking tot de invoering van wetgeving op het gebied van sociale zekerheid niet waar. Kuyper zelf was als minister van Binnenlandse Zaken voor deze wetgeving verantwoordelijk, maar het lukte hem niet om de voorstellen voor een Invaliditeits- en Ouderdomswet en een Ziekteverzekeringwet door de Tweede Kamer te laten behandelen. De afstraffing kwam bij de verkiezingen van 1905. Daarbij verloor de ARP maar liefst 8 zetels. Een tweede kabinet-Kuyper kwam er niet. Er trad een liberaal kabinet aan.

In 1908 kreeg de ARP een tweede kans om sociale wetgeving ingevoerd te krijgen. Nadat het kabinet-De Meester was gevallen, kwamen de confessionelen onder leiding van de ARP-er Heemskerk opnieuw aan het roer te staan. Talma werd in het kabinet-Heemskerk minister van Landbouw, Handel en Nijverheid. Zijn ministerie was ook verantwoordelijk voor de sociale zekerheidswetgeving.

Daar waar Kuyper faalde, slaagde Talma, hoewel de politieke situatie voor hem niet gunstig was. De liberale Kamerleden waren Talma niet welgezend. Zorgwekkender was echter de houding die de Christelijke Historische Unie (CHU) tegenover het kabinet innam. Deze confessionele partij steunde het kabinet maar veroorloofde zich tegelijkertijd elk wetsontwerp op zijn eigen merites te beoordelen. Talma had te maken met behoorlijke politieke tegenwind.

Weer predikant

Bij de Bakkerswet ging het dan ook mis. Deze wet bevatte het verbod op nachtarbeid door bakkersgezellen en –patronen. Vooral het verbod voor de patronen was voor de Tweede Kamer een steen des aanstoots. De CHU zag in de Bakkerswet een aantasting van het recht op vrije arbeid. Mede door toedoen van deze partij strandde deze wet in 1912 in de Tweede Kamer. Ondanks voortdurende onzekerheid over de steun van de CHU, lukte het Talma de Invaliditeits- en Ouderdomswet en de Ziekteverzekeringwet door het parlement te loodsen. Daarmee legde hij het begin van een stelsel dat na de Tweede Oorlog zou uitgroeien tot de verzorgingsstaat.

Bij de verkiezingen van 1913 kreeg de ARP evenals bij de verkiezingen van 1905 een harde klap. Meer dan de helft van haar zetels raakte ze kwijt. De confessionele partijen hielden in totaal 45 zetels over, waardoor een tweede kabinet-Heemskerk niet mogelijk was. Talma verdween niet alleen als minister van het toneel, maar ook als politicus. Hij pakte zijn oude beroep weer op en werd predikant in Bennebroek. In 1916 overleed hij op de leeftijd van nog maar 52 jaar. Talma had altijd ontzettend hard gewerkt. Dat is hem op relatief vroege leeftijd fataal geworden.

Schatplichtig

Deze recensie bestaat grotendeels uit het weergeven van feiten uit het te bespreken boek. Dat maakt haar in zekere zin saai. Omdat Van Krieken geen eigen oordeel over Talma velt, is het niet mogelijk om met hem als auteur in gesprek te komen. Zijn biografie daagt niet uit. Daarmee doet hij Talma tekort. Want tot welke politieke stroming men ook behoort, niemand kan er omheen dat Talma een belangrijke rol in de opbouw van het stelsel van sociale zekerheid heeft gespeeld. Voor christenpolitici komt daar nog eens bij dat Talma eraan bijgedragen heeft dat christelijke politiek ook sociale politiek is. Daarin is de christelijke politiek hem schatplichtig en kan hij voor deze politieke stroming als inspiratiebron dienen. ■

Auteur Guido Hooiveld is historicus en beleidsmedewerker maatschappelijke ontwikkeling bij de gemeente Oldebroek.

Herbron

de christelijke politiek

DOOR ROB NIJHOFF In CDA-kringen zijn recent twee publicaties verschenen die ingaan op de “C” van het CDA of van christelijke politiek, het een academisch getint, het ander meer *ad hoc* en persoonlijk.

Pieter Jan Dijkman, Raymond Gradus & Jan Schinkelshoek redigeerden de bundel *CDA ontleed. Over de betekenis van de C, D, A.* (Den Haag: Wetenschappelijk Instituut van het CDA, 2014). In het ‘C-deel’ over christelijke politiek komt men Erik Borgman, Paul van Geest, Bram van de Beek, Hans Vollaard en Govert Buijs tegen.

De auteurs zien geen heil in een nietszeggend cultuurchristendom of een vermeend neutrale rationaliteit, maar evenmin in ‘een exclusieve club van christenen’, of enkel getuigenispolitiek (zoals “soms” de ChristenUnie). Men wil een partij die leeft naar de christelijke waarden, en een politiek die ze bevestigt – door wie ze ook in praktijk worden gebracht in de samenleving (11, 43-46).

Profeten

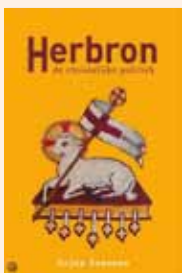
Een persoonlijke hartenkreet, die daardoor sympathie wekt ondanks de soms wat al te boude taal, is *Herbron de christelijke politiek*, door Arjen Jansons (op de CDA-lijst bij de laatste gemeenteraadverkiezingen in Steenwijkerland). Van hem verscheen in 2009 over zijn dochter: *In het bos zijn de wilde dieren. De moord op Sybine Jansons.* (Amsterdam: Van Gennep). Het *Herbron*-boek (Gopher, 2014) bevat twee delen. In het eerste ontleent Jansons lessen en politieke posities aan onder andere de levensverhalen van Noach, Mozes, Hizkia, Daniël, Zacharia, Nehemia; Jezus en Paulus. Ook Achab passeert, als negatief voorbeeld. Na de Naboth-affaire, een grondonteigening door de overheid,

wordt Achab door Elia tot de orde geroepen: ‘De trias politica was er nog niet, maar wel de onafhankelijke rol van Gods profeten.’ Laten christenen zo hun stem verheffen tegen machtsmisbruik, corruptie, onrechtvaardigheid en slecht rentmeesterschap. Concreet noemt Jansons bijvoorbeeld oneigenlijke subsidie voor golfvelden op basis van de natuurschoonwet uit 1928.

In het tweede deel gaat hij van de meeste huidige partijen de uitgangspunten langs. Met kopjes als ‘D666’ en ‘De Socialistisch Partij bondgenoot in strijd tegen Mammon’. Over de ChristenUnie is hij kort, omdat hij geen basisdocumenten vond (had even gebeld, denk je dan...). En onder een Friese ChristenUnie-gedeputeerde kwam er wel een omstrede vierbaansweg tussen Dokkum en Veenwouden, maar geen spoorverbinding tussen Heerenveen en Groningen. Hier ziet Jansons “bij wijze van spreken een VVD-wolf in CU-schaapskleren”. Zijn eigen CDA wenst hij uiteindelijk vooral compassie toe, integriteit en bescheiden strijdbaarheid.

Welke christelijke politiek?

Ook bij het Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie speelt momenteel de vraag aan welke politiek christenen zich verbinden. Bij de ChristenUnie is herkenbaarheid van de identiteit (meestal) niet het punt. Maar hoe verbinden christenen hun identiteit met politieke keuzes? Ook christenen die ervoor kiezen om in niet-confessionele partijen te functioneren? Gezocht: een platform om elkaar zo nu en dan te spreken. ■

Arjen Jansons
Herbron de christelijke politiek
Amsterdam: uitgeverij Gopher B.V.
2014
ISBN: 9789051798562
190 pagina's | € 16,00

Pieter Jan Dijkman, Raymond Gradus
en Jan Schinkelshoek
**CDA ontleed. Over de betekenis
van de C, D en A.**
Den Haag: WI voor het CDA
2014
ISBN: 9789074493888
154 pagina's | gratis

DOOR ANJA HAGA **De jeugdhulp en de Wmo zijn per 1 januari 2015 taken van de gemeenten. Voordat het zover is moeten gemeenteraden het beleidsplan 2015 en de verordening vaststellen. Dit dienen ze uiterlijk 31 oktober 2014 te doen. In het beleidsplan en de verordening moet onder andere komen te staan op welke wijze de keuzevrijheid wordt geborgd. Het is aan gemeenten om hier op tijd de juiste keuzes in te maken. Om ChristenUnie-raadsleden op weg te helpen is onlangs de Handreiking beleidsplan Wmo en Jeugdwet verschenen. Dit artikel is op die Handreiking gebaseerd.**

A photograph of a wooden surface with peeling blue paint. A piece of orange adhesive tape with four holes is stuck to the wood. The text 'HOE GAAN GEMEENTEN DAT REGELEN?' is printed in white on the right side of the tape.

HOE GAAN
GEMEENTEN
DAT REGELEN?

Identiteitsgebonden ZORG

De ChristenUnie heeft zich hard gemaakt voor keuzevrijheid in de Wmo en Jeugdwet. De reden hiervoor is dat ondersteuning succesvoller zal zijn wanneer deze aansluit bij de zorginhoudelijke wensen en de belevingswereld van de cliënt en zijn of haar sociale netwerk. De ChristenUnie heeft er daarom in de Tweede en Eerste Kamer voor gepleit dat keuzevrijheid onderdeel van de nieuwe wetten wordt. Met succes! Dit betekent dat gemeenten rekening moeten houden met keuzevrijheid in de beleidsplannen en verordeningen van de Wmo en Jeugdwet. De vraag is op welke wijze gemeenten dit gaan doen.

Zorg en geloof

Gemeenten moeten in de keuze voor zorgaanbieders rekening houden met de godsdienstige gezindheid, de levensovertuiging en de culturele achtergrond van cliënten. Gemeenten zijn verplicht om identiteitsgebonden organisaties evenveel kans te geven om zorg te leveren als elke andere organisatie. Dit zorgt voor keuzevrijheid voor de cliënt maar ook voor extra werk en kosten voor gemeenten. Daarnaast moeten gemeenten in 2015 een aanvraag voor een Persoonsgebonden Budget (PGB) honoreren wanneer iemand een PGB aanvraagt op basis van godsdienstige, levensbeschouwelijke of culturele overwegingen. Tenminste, de gemeente kan een PGB niet weigeren wanneer de aanvrager beargumenteerd kan onderbouwen dat het door de gemeente gecontracteerde aanbod niet passend is in zijn specifieke situatie. Mensen die in 2014 recht hebben op een PGB behouden dit recht in 2015. Gemeenten kunnen met een grote groep PGB-houders te maken krijgen. Ze zullen hier in hun beleid rekening mee moeten houden.

De gemeenten krijgen met de Wmo en Jeugdwet meer taken, maar moeten dit met minder geld doen dan er voorheen beschikbaar was voor dezelfde taken. Daarbovenop krijgen gemeenten te maken met keuzevrijheid, wat inhoudelijke en financiële consequenties met zich meebrengt. De vraag is dan ook: hoe regelen gemeenten keuzevrijheid?

2015: nieuwe Jeugdwet

Op dit moment zijn gemeenten en provincies samen verantwoordelijk voor de zorg voor jeugd. Deze verantwoordelijkheden zijn vastgelegd in de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) en de Wet op de jeugdzorg (Wjz). Vanaf 2015 wordt de zorg voor jeugd helemaal ondergebracht bij gemeenten (nieuwe Jeugdwet). De Jeugdwet treedt op 1 januari 2015 in werking. De bedoeling is dat het jeugdstelsel eenvoudiger, efficiënter en effectiever wordt. Gemeenten worden verantwoordelijk voor het leveren van alle jeugdhulp. De verwachting is dat zij door intensivering van preventie en ambulante jeugdhulp complexere (en duurdere) hulp kunnen voorkomen. In samenhang met deze decentralisatie wordt een omslag gemaakt van een stelsel gebaseerd op een wettelijk recht op zorg (aanspraak) naar een stelsel op basis van een voorzieningsplicht voor gemeenten (voorziening). Dit gebeurt op de manier zoals eerder is gebeurd bij de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo). Het wettelijke recht op jeugdzorg en individuele aanspraken op jeugdzorg worden hierbij vervangen door een voorzieningsplicht waarvan de aard en omvang in beginsel door de gemeente worden bepaald (maatwerk).

Wmo en Wlz

Vanaf 2015 gaan gemeenten taken uitvoeren die nu nog onder de Algemene Wet Bijzondere Ziektekosten (AWBZ) vallen. Het is de bedoeling dat mensen die dat kunnen meer dan nu het geval is, in de eigen sociale omgeving oplossingen zoeken voor problemen die zich voordoen. Er wordt een groter beroep gedaan op de eigen draagkracht. Door verschillende wetten en regelingen te bundelen in de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) krijgen gemeenten meer mogelijkheden om regie te voeren over samenhangende activiteiten van aanbieders van zorg, wonen, welzijn en dienstverlening.

Er komt een nieuwe Wet langdurige zorg (Wlz) voor de zwaarste, langdurige zorg. Lichtere vormen van ondersteuning uit de AWBZ, zoals begeleiding en dagbesteding, gaan over naar gemeenten, net als beschermd wonen voor mensen met een psychische stoornis. Mensen kunnen een beroep doen op de gemeente voor deze ondersteuning op grond van de Wmo. Verpleging en

Noten ¹ Handreiking Identiteitsgebonden Hulpverlening VNG.

² Handreiking PGB in de WMO en Jeugdwet VNG.

³ Brief VNG m.b.t. Proces invoering PGB Trekkingrecht.

‘Wat de ChristenUnie betreft moet er sprake zijn van een groei- en ontwikkelcultuur in plaats van een afrekencultuur’

verzorging worden onderdeel van de Zorgverzekeringswet. Mensen die langere tijd zijn opgenomen in een psychiatrisch ziekenhuis, krijgen de eerste drie jaar van de opname via de zorgverzekering. De Zorgverzekeringswet wordt uitgevoerd door de zorgverzekeraars.

Identiteitsgebonden zorginstellingen

Gemeenten maken afspraken met zorginstellingen, maar zullen in de praktijk niet met alle bestaande zorginstellingen en hulpverleners in gesprek gaan. Het zijn er eenvoudigweg te veel. Voor identiteitsgebonden instellingen ligt het extra gecompliceerd omdat deze instellingen vaak georganiseerd zijn op regionaal of landelijk niveau. Ze hebben met veel verschillende gemeenten en inkoopmodellen te maken, en het is niet op voorhand volledig duidelijk in welke gemeenten er vraag zal zijn naar welke specifieke vorm van identiteitsgebonden zorg. Waarschijnlijk zal het volume van cliënten die waarde hechten aan een bepaalde levensovertuiging een grote rol spelen bij het inkopen van identiteitsgebonden hulpverlening. Hoe hoger het aantal cliënten met een identiteitsgebonden zorgvraag hoe relevanter het voor de gemeente is om (op voorhand) rekening te houden met deze behoefte bij het contracteren van zorgaanbieders.

Zelf het wiel uitvinden

Gemeenten zullen voor 1 januari 2015 moeten bedenken op welke wijze ze invulling willen geven aan identiteitsgebonden zorg en gecertificeerde instellingen met een regionaal of landelijk bereik. Dit betekent dat gemeenten zich moeten verdiepen in de verschillende mogelijkheden, de behoefte van cliënten in kaart moeten brengen en in gesprek moeten gaan met zorgorganisaties en andere gemeenten. Gemeenten hebben verschillende mogelijkheden om afspraken te maken met identiteitsgebonden instellingen (zie tabel 1). Op voorhand is lastig te zeggen welk model het meeste recht doet aan identiteitsgebonden zorg. Er is nog geen ervaring opgedaan, elke gemeente zal het wiel zelf moeten uitvinden. Waarschijnlijk zal gaandeweg 2015 blijken welk model het meeste recht doet aan de keuzevrijheid met betrekking tot identiteitsgebonden zorg, en welk kostenplaatje hieraan hangt. Het is in ieder geval belangrijk dat gemeenten zich bewust zijn van de verschillende

inkoopmodellen en nadenken over de voor- en nadelen.

Een gemeente kan bijvoorbeeld kiezen voor een overeenkomst op cliëntniveau omdat de inschatting is dat er niet veel vraag naar identiteitsgebonden zorg zal zijn. De gemeente maakt vervolgens afspraken met niet-identiteitsgebonden zorginstellingen. Als vervolgens blijkt dat de groep cliënten die gebruik wil maken van identiteitsgebonden zorg groter is dan verwacht, zal de gemeente hier niet onderuit kunnen. Wanneer een cliënt om identiteitsgebonden zorg vraagt moet de gemeente op zoek naar een oplossing. Dit kan tot de situatie leiden dat de gemeente alsnog identiteitsgebonden zorg moet inkopen terwijl er afspraken zijn gemaakt met niet-identiteitsgebonden instellingen. De kans bestaat dat ingekochte zorg niet (volledig) wordt gebruikt en er extra kosten worden gemaakt voor identiteitsgebonden zorg. Deze situatie hoeft zich niet voor te doen wanneer gemeenten op voorhand goed onderzoek doen naar de zorgbehoefte van de cliënten en hier rekening mee houden bij de zorginkoop en het vaststellen van budgetten.

Keuzevrijheid en PGB

Met een persoonsgebonden budget (PGB) hebben mensen keuzevrijheid omdat ze zelf hun zorg en begeleiding kunnen regelen. Omdat mensen die in 2014 al zorg ontvangen via een PGB hier recht op houden onder de nieuwe wetgeving zullen gemeenten in 2015 een deel van hun zorgbudget kwijt zijn aan PGB's. Hoe groot deze groep precies is weten veel gemeenten (nog) niet (zie kader hieronder). Daarnaast zullen er mensen bijkomen die onder de nieuwe wetgeving van Wmo en Jeugdwet aangeven dat ze de individuele voorziening (Jeugdwet) of de maatwerkvoorziening (Wmo) niet passend vinden en een PGB wensen. Dit moet duidelijk beargumenteerd worden.

- Samenvatting**
- Keuzevrijheid voor cliënten is gegarandeerd in de nieuwe Wmo en Jeugdwet.
 - Identiteitsgebonden instellingen en PGB's zijn onmisbaar als het gaat om keuzevrijheid en identiteitsgebonden zorg.
 - Wat de beste wijze is om identiteitsgebonden zorg te organiseren, zal gaandeweg duidelijk worden.

Wanneer de cliënt dit doet kan de gemeente het PGB-verzoek niet weigeren. De hoogte van het PGB moeten gemeenten vastleggen in de verordening. De hoogte van het PGB mag variëren maar het bedrag moet toereikend zijn om de door de cliënt gewenste zorg en ondersteuning in te kopen. In de wet is vastgelegd dat het budget van de gemeente niet bepalend mag zijn voor het aanbieden van een voorziening in natura of in de vorm van een PGB.

Gemeenten krijgen in 2015 met een grote groep PGB-houders te maken, zowel 'oude' als 'nieuwe' PGB-houders, waaronder PGB op basis van identiteitsgebonden overwegingen. De budgetten voor PGB's moeten uit hetzelfde potje komen als de zorg in natura. Het totale budget dat beschikbaar is voor zorg is kleiner dan tot nu toe beschikbaar was voor diezelfde taken. In de meest ongunstige situatie slokken de PGB-houders het totale potje op, en blijft er weinig of niets over voor zorg in natura. Of deze situatie zich voor zal doen is de vraag. Een PGB is op cliëntniveau namelijk goed-

Overgangsregeling PGB-houders

Mensen die in 2014 een PGB krijgen hebben in 2015 recht op dezelfde zorg onder de huidige indicatie. Ook mogen ze dezelfde zorgverlener houden. Omdat gemeenten alle zorg, ook de PGB's, uit een en dezelfde zak met geld moeten bekostigen zullen gemeenten met de PGB houders in gesprek moeten om te kijken of de zorg anders, oftewel goedkoper, georganiseerd kan worden. Dit is op basis van vrijwilligheid. Wanneer iemand hier niet voor open staat kan deze persoon niet gedwongen worden. Mocht de situatie zich voordoen dat een gemeente veel PGB houders heeft waarbij (vrijwel) iedereen vasthoudt aan de rechten die ze hebben dan kan dit betekenen dat een groot deel van het zorgbudget van gemeenten opgaat aan PGB's, en er te weinig budget overblijft voor de nieuwe zorgtaken die gemeenten erbij krijgen. Wanneer deze situatie zich voordoet zullen gemeenten het geld ergens anders vandaan moeten halen. In de meeste gevallen zal dit een bezuiniging op een ander beleidsveld betekenen. Gemeenten ontvangen in september de gegevens van de PGB houders, waarna ze met deze mensen in gesprek zullen gaan in de periode september-december 2014. Ondertussen krijgen gemeenten in 2015 te maken met een bezuinigingsopdracht van 25 procent op begeleiding. De grootste 32 gemeenten (G32) hebben hierover de noodbel geluid.

koper dan zorg in natura. Met hetzelfde geld kunnen meer mensen geholpen worden. Gemeenten zullen daarom goed moeten nadenken over de hoogte van het PGB-budget, zodat de keuzevrijheid met het PGB geborgd is.

Gemeenteraden

Keuzevrijheid doet recht aan de verscheidenheid van mensen, en het is goed dat dit onderdeel van de wet is geworden. Gemeenten moeten verstandig inkopen zodat de juiste zorg wordt ingekocht en er ruimte blijft voor individuele identiteitsgebonden wensen. Omdat de situatie per gemeente zal verschillen, is niet op voorhand te zeggen wat de beste oplossing is. Colleges hebben een belangrijke taak in het goed informeren van de gemeenteraden, waarbij het van groot belang is dat gemeenteraden een goede afweging kunnen maken over het totale zorgbudget. Het is niet wenselijk dat gemeenteraden besluiten nemen over deelaspecten van de Wmo en Jeugdwet zonder dat ze zicht hebben op het totale (financiële) zorgdomein van de gemeente.

Ontwikkelcultuur

Het moment om keuzes te maken is de vaststelling van het beleidsplan en de verordening Wmo en Jeugdwet en de begroting voor 2015. Het kan heel goed zijn dat gemeenten met creatieve oplossingen moeten komen om het totale zorgplaatje rond te krijgen. Vervolgens zal er ervaring moeten worden opgedaan met de nieuwe werkwijze. Gemeenteraden zullen de rust moeten bewaren om met voortschrijdend inzicht te groeien naar goede plaatselijke zorg. Wat de ChristenUnie betreft moet er sprake zijn van een groei- en ontwikkelcultuur in plaats van een afrekencultuur. Er komen ongetwijfeld goede voorbeelden van inkoop van identiteitsgebonden zorg die navolging verdienen. ■

Auteur Anja Haga is werkzaam als Adviseur voor de BestuurdersVereniging van de ChristenUnie en is fractievoorzitter van de Statenfractie ChristenUnie Fryslân.

Tabel 1 Mogelijkheden voor gemeenten om afspraken te maken met instellingen die identiteitsgebonden zorg leveren.

Model voor inkoop identiteitsgebonden Gemeenteraden zorg	Inhoud
<p>Algemene oplossingen voor inkoop</p> <ul style="list-style-type: none"> • Catalogusmodel • Overeenkomst op cliëntniveau 	<ul style="list-style-type: none"> • De gemeente sluit een overeenkomst af met alle aanbieders die voldoen aan bepaalde minimumvoorwaarden. De cliënt mag kiezen van welke aanbieder hij gebruik wil maken indien hij in aanmerking komt voor een voorziening. De cliënt kan bij zijn keuze rekening houden met identiteitsgebonden hulpverlening. • De gemeente legt een algemeen aanbod vast en een deel van het budget wordt apart gehouden voor specifieke hulpvragen, zoals identiteitsgebonden hulpverlening. De gemeente kan, als de situatie zich voordoet, een specifieke inkoopafpraak maken met een aanbieder of een PGB verstrekken.
<p>Specifieke aandacht <small>(selectief inkopen)</small></p> <ul style="list-style-type: none"> • Het stellen van eisen gericht op identiteitsgebonden hulpverlening • Het opnemen van gunningcriteria gericht op identiteitsgebonden hulpverlening. • Het inrichten van een perceel voor identiteitsgebonden aanbieders. 	<ul style="list-style-type: none"> • De gemeente kan in het Programma van Eisen, of binnen de minimeisen gesteld in de offerteaanvraag, eisen opnemen die gericht zijn op het leveren van identiteitsgebonden zorgverlening. • De gemeente kan wensen opnemen die te maken hebben met het leveren van identiteitsgebonden hulpverlening. Hoe beter een aanbieder hieraan voldoet hoe meer kans er is om door de gemeenten te worden gecontracteerd. • Een gemeente kan voor identiteitsgebonden hulpverlening een specifiek perceel (een deelopdracht) inrichten als onderdeel van de totale aanbesteding. Om juridische procedures te voorkomen kan een gemeente ervoor zorgen dat niet-identiteitsgebonden aanbieders kunnen inschrijven op een ander perceel waarin de opdracht is beschreven voor niet-identiteitsgebonden hulpverlening.
<p>Hoofdaannemer en onderaannemer</p>	<p>De gemeente formuleert een meer integrale inkoopopdracht bestaande uit zowel de hulpverlening voor niet-identiteitsgebonden als ook de identiteitsgebonden hulpverlening. Zorginstellingen kunnen zich hiernaar organiseren: aanbieders kunnen zelfstandig inschrijven voor de betreffende inkoopopdracht, zich verenigen en gezamenlijk inschrijven als het ware als één partij in een hoofdaannemer-onderaannemerconstructie.</p>
<p>Samenwerken met andere gemeenten</p>	<p>Het samenwerken op inkoopgebied kan op verschillende manieren en op verschillende schaalniveaus. Bij de inkoop van identiteitsgebonden hulpverlening kan een gemeente overwegen om - vergelijkbaar met andere specialistische vormen van hulpverlening - samen te werken met andere gemeenten.</p>

Via Afrika naar Staphorst

DOOR GEERT JAN SPIJKER “Men houdt hier veel van het huis van Oranje, maar minder van de overheid”. Bart Jaspers Faijer weet waar hij het over heeft. Hij is nog maar net honderd dagen wethouder van Staphorst, maar hij kent de volksaard van de bewoners goed. Hij benadrukt: “Dit is een heel gewone gemeente.” Een gesprek over politieke drijfveren, zijn jaren in Afrika en regionale economie. “De crisis gaat grotendeels aan Staphorst voorbij.”

Je bent als twintiger een tijd in Afrika geweest.

Wat heb je in Staphorst aan die ervaring?

Heel veel. Eerst heb ik tijdens mijn studiejaren een GZB-stage in Kenia en Oeganda gedaan. Later ben ik via Woord en Daad landbouwontwikkelingswerk gaan doen in Burkina Faso. Dat heeft mijn denken gestempeld. Ik heb er meer oog gekregen voor sociale waarden. Materieel is het er misschien arm, maar sociaal gezien is het een hele rijke samenleving. Daar kunnen wij wat van leren.

Kun je daar voorbeelden van geven?

De harmonie in een vergadering verstoort je daar niet zomaar. [Lachend:] Daar moet je hier niet om komen. En dat wij in Nederland bejaardenhuizen kennen, snappen zij echt niet. Ze zijn gewend aan het samenleven met drie generaties. Als plattelandster herken ik dat overigens goed. Families en buurten zijn ook hier echt betrokken op elkaar. Wij kennen in Staphorst bijvoorbeeld het verschijnsel burenplicht, wat ze elders in Overijssel wel noaberschap noemen. Dat duidt op plichten die je jegens elkaar hebt. Vroeger was dat heel breed, er werd bijvoorbeeld van je verwacht dat je ging helpen bij de bouw van iemands huis. Nu is dat teruggebracht tot ‘rouw en trouw’.

Klinkt prachtig: de participatiesamenleving in de praktijk!

Zeker, maar de keerzijde van die nauwe betrokkenheid op elkaar is er natuurlijk ook. Zo’n samenleving kan behoorlijk dwingend zijn,

wat soms weer zorgt voor psychische nood. De participatiesamenleving die ik voor me zie, is er één waar de overheid dicht bij de inwoners staat en waar gezamenlijkheid is: een ‘coöperatiemaatschappij’ zoals het nieuwe WI-boek aangeeft.

Over Staphorst bestaan veel vooroordelen, zeker in seculiere kringen. Hoe zou jij de volksaard van Staphorst omschrijven?

Ik vind de bevolking hier authentiek. Men gaat niet snel mee in bepaalde trends. Mensen weten prima wat er te koop is in de wereld, maar men gaat zijn eigen weg. Tegelijk is men erg gesteld op autonomie: ‘Wij maken het zelf wel uit!’. Dat heeft iets moois, maar het botst ook weleens met de regels. Dan zegt iemand: ‘Ik wil gewoon bouwen, klaar’. Mensen willen hier correct behandeld worden, met respect. Ze vinden het belangrijk dat bestuurders aansluiten bij hun leefwereld. Dat vind ik terecht: werken voor de gemeente is werken voor de gemeenschap. Het gaat om mensen. Ook dat heb ik in Afrika geleerd. Daar kennen ze een cultuur van het woord, wij westerlingen hebben een cultuur van letters. Dat maakt onze cultuur formeler. Voor je het weet gaat het vooral om regels op papier en raakt de mens uit zicht.

Je bent sinds mei echt politiek actief.

Waarom heb je voor de ChristenUnie gekozen?

Ik kom uit een RPF-nest, dus de keuze voor de ChristenUnie was destijds logisch. Ik heb me er altijd thuisgevoeld. Dat komt doordat in onze partij

INTERVIEW MET CHRISTENUNIE-WETHOUDER BART JASPERS FAIJER

centraal staat de welwillendheid om te luisteren naar Gods Woord. Uiteraard is daarmee niet alles bepaald, maar dit bepaalt wel onze identiteit als partij. Hoe we dat vervolgens vormgeven, met wie precies, en welke rol de drie Formuleringen van Enigheid daarin spelen, dat zijn vervolgvragen. Wel vervolgvragen die we ons als ChristenUnie moeten blijven stellen. Het is goed dat partijvoorzitter Piet Adema dit heeft geagendeerd.

Ergens zei je: Ik wil het leven naar Gods Woord bevorderen. Hoe doe je dat als politicus?

Dit heeft allereerst een persoonlijke kant. Ik denk dan aan Psalm 23: De Heer is mijn herder, Hij leidt ook mij. Het is cruciaal om dat te beseffen. Het gaat om dienstbaarheid. Dat geldt ook voor mij als politicus. Dat dienen van anderen is soms best lastig. Kijk naar David en naar Obadja. De vraag is telkens: hoe doe ik het? Galaten 5 vers 22 en 23 houd ik mezelf vaak voor: 'Maar de vrucht van de Geest is liefde, vreugde en vrede, geduld, vriendelijkheid en goedheid, geloof, zachtmoedigheid en zelfbeheersing.'

Politiek gaat over het sturing geven aan de samenleving. Elke dag vraag ik me af: 'Wat is goed voor Staphorst en wat niet?' Daarbij vind ik de Tien geboden van belang en in het verlengde daarvan het verantwoord omgaan met elkaar en de schepping. Duurzaamheid, of zoals men in Afrika mooi zegt 'volhoudbaarheid' betekent geen uitputtingslag. Ik vraag me af of we als samenleving iets van de crisis hebben geleerd.

Hoe gaat Staphorst om met de crisis?

De regio Zwolle doet het economisch erg goed. Als gemeente staan we er goed voor, ook financieel. Dat geldt sowieso voor een groot deel van de biblebelt, dat is opvallend. Het creëren van bedrijvigheid gaat goed. Alleen het automatisch samenwerken lukt niet altijd. Staphorstenaren zijn best individualistisch. Dat komt mede door de wijze van ontginning van vroeger. Men moest het zelf doen.

Ik hoor weleens de klacht dat Den Haag te weinig oog heeft voor het noorden en oosten van Nederland. Herken je dat?

De landelijke politiek denkt inderdaad veel te Randstedelijk. Wij hebben een andere oriëntatie. Ter illustratie: mensen in Oost-Nederland vliegen bijvoorbeeld vaak via Düsseldorf in plaats van Schiphol. Dat soort dingen hebben veel beleidsmakers en politici in Den Haag niet door. Dat verwijt geldt overigens zeker niet voor Arie en de zijnen! ■

Personalia **Bart Jaspers Fajier (45)** is geboren en getogen in Hooge Hexel, nabij Vriezenveen (Twente). Hij studeerde land- en bosbouw en in dat kader verbleef hij 6 jaar in Afrika. Voor zijn wethouderschap was hij directeur van Stimuland, een organisatie gericht op de ontwikkeling van het platteland. Hij is getrouwd met Jenny en heeft 5 kinderen.

‘Je maakt het ons toch niet te moeilijk, hè?’

EFFECTIEVER IN DEBAT

DOOR RIEKE ELSENBROEK Dit seizoen heeft het ChristenUnie Opleidingscentrum een gevarieerd aanbod aan debattrainingen: de tweedaagse basistraining voor mensen aan de start van hun debatcarrière, de vervolgtraining die ingaat op specifieke vragen van deelnemers, én een nieuwe training, bedoeld voor complete fracties mét hun eventuele wethouders. Trainer Rogier Havelaar over de training 'Effectief op je plek'.

Je hebt een nieuwe training uitgedacht, Rogier. Hoe kwam je op het idee om complete fracties te trainen?

Wat ik zie is dat de basistraining die we hebben goed is om debatvaardigheden te oefenen. In deze training gebruiken we vooral de structuur van het speldebat. Wat we nog misten is een training die echt de praktijk van de gemeenteraad simuleert. In de reguliere trainingen mis je de dynamiek van de raad met partijbelangen én het dualisme, in de praktijk van amendementen, spoeddebatten en moties. In deze training leer je ook hoe je effectief de instrumenten van de raad kunt inzetten. Hoe zorg je dat je die motie ook binnenhaalt?

Waarom is het van belang dat wethouders meekomen naar de training?

Ik herinner me een training aan een ChristenUnie-raadslid, net gestart met haar eerste periode. De fractie was ook nieuw in de coalitie. Vlak voor de raadsvergadering kwam een wethouder van een andere partij naar haar toe en zei: “Je maakt het ons toch niet te moeilijk, hè?”. Hier voel je direct het spanningsveld: je wilt de relatie met de coalitiepartijen goed houden, en tegelijk niet kritiekloos en kleurloos meehobbelen in het debat. Het is goed om daar op voorbereid te zijn, om je houding te kunnen bepalen en er echt mee te oefenen.

Over welke inhoudelijke onderwerpen gaat de training?

Fracties kunnen deze training aanvragen met een paar fracties in hun regio. Omdat we de training op de praktijk toespitsen, kijken we samen wat op dat moment aan thema's leeft in die regio. Zo bereid je je ook meteen inhoudelijk voor op het echte raadsdebat.

Heb je al ervaring met het geven van deze training?

Ja, in een gemeente in Noord-Oost Nederland. De deelnemers waren er laaiend enthousiast over en vonden het ook best spannend. De burgemeester zei naderhand: “Ik heb veel debattrainingen meegemaakt, maar nog nooit één die zó dicht op de praktijk zat. Ik heb echt behoorlijk zitten zweten!”

PRAKTISCHE INFORMATIE 'EFFECTIEF OP JE PLEK'

De training bestaat uit twee dagdelen die je in overleg met de andere deelnemers en de trainer vaststelt. Je kunt je als fractie aanmelden via de website en afwachten wanneer meerdere fracties uit je regio zich hebben aangemeld. Je kunt de training sneller starten wanneer je een aantal fracties in je regio bereid vindt om samen de training te volgen. Ga voor meer informatie naar christenunie.nl/opleiding/effectiefopjeplek

ChristenUnie
Opleidingscentrum

Column

Het nieuwe business model

DOOR EPPO BRUINS, HOOFDREDACTEUR

Een van de grote zegeningen van de systeemcrisis sinds 2008 is dat we tegen topverdieners durven te zeggen: "Wanneer is het genoeg?". Er mogen grenzen aan de groei zitten, het hoeft niet altijd maar meer, meer, meer! Als deze verandering in denken doorzet, zich vastzet en zich verspreidt, zal de 2008-crash de belangrijkste uit de moderne geschiedenis blijken te zijn. Dit is het moment dat wij ons realiseren dat winst geen winst is als elders iemand verliest. Elders: dat kan iemand op een ander continent zijn, een ecosysteem, een diersoort, of een toekomstige generatie.

Bizarre eeuw

Ooit zullen we op de twintigste eeuw terugkijken als een van de meest bizarre periodes ooit: los van twee wereldoorlogen, werd die eeuw gekenmerkt door uitbuiting, uitstoot, afval, vervuiling, ontbossing, een onverantwoorde omgang met grondstoffen en een ongelijke verdeling van voedsel. Hoe konden we ooit denken dat we in het Westen altijd maar rijker zouden kunnen worden door alles wat ons niet zint elders te dumpen? Hoe konden we problemen zo ontkennen en negeren?

Nu andere continenten zich qua welvaart en welzijn ontwikkelen, zien we dat het ook anders kan: verantwoord omgaan met mens en natuur. Dat kan omdat men daar lokaal denkt. Noodgedwongen, want er is geen riool, geen waterleiding, geen vaste telefoon en geen snelwegennet. Gezien de verhouding in bevolkingsaantallen en de 'double-digit'-groei op andere continenten, zal lokaal denken in korte tijd hét nieuwe business-model vormen. Als je voedsel produceert, gebruik je de 'afvalstromen' voor energieproductie, de energie gebruik je voor het produceren van zoet water, het water voor graan en het graan weer voor voedsel. En van wat je normaal zou uitstoten of weggooien, produceer je flessen, huizen of kleding. En dat alles doe je zonder transport, zonder olie, zonder kunstmest, zonder arbeidskrachten uit te buiten en zonder dierenleed.

Nederland 'ontwikkelingsland'?

Het is een grote uitdaging om businessmodellen te creëren voor Nederland waarin wij onze producten, energie, essentiële voeding en schoon water produceren in de eigen regio. Wie begint? Eindhoven met je wereldtop aan hightech bedrijven: hoe gaan we energie besparen en opwekken? Wageningen/Utrecht: hoe gaan we duurzame landbouw en gezonde voeding introduceren? Delft: hoe gaan we onze deltattechnologie tot nut van Bangladesh maken? Friesland: hoe gaan we hoogwaardige grondstoffen uit afvalwater halen? Twente: hoe gaat nanotechnologie leiden tot minder materiaalverbruik? Limburg: wanneer ga je met laag-energetische procesttechnologie nu eens die CO₂ omzetten in methaan?

Globalisering leidt tot het inzicht dat we lokaal moeten bouwen aan onze eigen sterktes, met oog voor de globale uitdagingen. 'Glocalisatie' heet dat. Iedere regio moet zichzelf afvragen: kunnen wij op eigen benen staan zodra men 'elders' ook op eigen benen zal staan? Of zijn wij dan het 'ontwikkelingsland'? ■

‘Tot voor kort was onze belangrijkste vraag: voor hoeveel jaar is er nog olie en gas? Nu blijkt dat die vraag irrelevant is. Als we 10 miljard aardbewoners in 2050 zo welvarend zullen laten leven als wij in Europa nu gewend zijn en we doen dat op basis van een fossiele economie en het bekende grondstoffenverbruik, dan zal de natuur op aarde vernietigd zijn.’

Eppo Bruins, pagina 7

